

**T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**NURİ PAKDİL'İN ŞİİRLERİNDE DİNİ UNSURLAR VE
DEĞERLER**

Yüksek Lisans

Semanur HALİLOĞLU

Çorum 2020

NURİ PAKDİL'İN ŞİİRLERİNDE DİNİ UNSURLAR VE DEĞERLER

Semanur HALİLOĞLU

Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Prof. Dr. Muammer CENGİL

ÇORUM-2020

KABUL VE ONAY

Semanur HALILOĞLU tarafından hazırlanan *Nuri Pakdil'in Şiirlerinde Dini Unsurlar ve Değerler* başlıklı bu çalışma, 06/11/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

(Prof. Dr. Şaban Haklı) (Başkan)

İmza

(Prof. Dr. Muammer Cengil) (Danışman)

İmza

(Doç. Dr. Zeynep Özcan)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Muhammed Asif Yoldaş

Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim.
(06/11/2020)

İmza

.....
Semanur HALİLOĞLU

ÖZET

HALİLOĞLU, Semanur. *Nuri Pakdil'in Şiirlerinde Dini Unsurlar ve Değerler*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2020.

Nuri Pakdil, Türk Edebiyatı'nın önde gelen isimlerinden biridir. Başta deneme olmak üzere, oyun, çeviri, röportaj, söyleşi, anı, mektup ve şiir gibi pek çok edebi türde eserler vermiştir. Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının önemli simalarından birisi olan Pakdil, devrimci duruşu ile dikkat çeken bir fikir adamıdır. İslami camianın önemli temsilcilerinden olan Pakdil, eserlerindeki özellikle de şiirlerindeki temaları ele alış biçimi ile kendi camiasında dahi farklılık göstermektedir.

1934-2019 yılları arasında yaşayan Pakdil, edebiyatçı kimliğinin yanı sıra, İslami hassasiyeti olan entelektüel bir kişiliğe de sahiptir. O, kendi ifadesi ile “Devrimci bir Müslüman” ve “Devrimci bir Yazar”dır. Yaşadığı dönemde, meydana gelen ulusal ve uluslararası pek çok değişikliğe tanıklık eden Pakdil, bu hadiselerle tepkisiz kalmayarak, eserleri aracılığıyla sosyal, siyasi ve dini birçok konuda fikirleri ile kamuoyunu etkilemeyi başarmıştır.

Bu çalışmada Pakdil'in şiirlerinin altyapısını oluşturan dini unsurlar ve değerler, tespit etmeye gayret edilmiştir. Dokümanter yöntem kullanarak hazırlanan bu çalışma Pakdil'i tanımak ve tanıtmak açısından elbette yeterli olmayacaktır. Sanatçı ve şair kişiliğinin yanı sıra eserlerinde tercih ettiği edebi dil ve üslubu Pakdil'i anlamayı zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda “Nuri Pakdil'in Şiirlerinde Dini Unsurlar ve Değerler” isimli çalışmada; Pakdil'in şiirleri; kişiliği, ideolojisi ve muhafazakârlığı bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Dini Unsur, Değer, Nuri Pakdil, Şiir.

ABSTRACT

HALILOĞLU, Semanur. *Religious Elements and Values in Nuri Pakdil's Poems*, (Master Thesis), Çorum, 2020.

Nuri Pakdil is one of the eminent writers of Turkish Literature. He has produced many literary works, in a vast diversity such as essays, theaters, translations, interviews, memoirs, letters and poetry. Pakdil, one of the important figures of Turkish literature in the late century, is an intellectual who draws attention with his revolutionary stance. Pakdil, one of the important representatives of the Islamic community, differs even in his own community with the way he deals with the themes in his works, especially in his poems.

Pakdil lived between 1934-2019. Besides his literary identity, He has an intellectual personality with an Islamic sensitivity. He is, in his own words, a "Revolutionary Muslim" and a "Revolutionary Writer". Pakdil, who witnessed many national and international changes in his lifetime, did not remain unresponsive to these events and managed to influence the public opinion with his ideas on many social, political and religious issues through his works.

In this study, we tried to determine the religious elements and values that constitute the basis of Pakdil's poems. This study, which we have prepared using the documentary method, will of course not be enough to get to know and introduce Pakdil. In addition to his artistic and poetic personality, the literary language and style he prefers in his works makes it difficult to understand Pakdil. In this context, in our study named "Religious Elements and Values in Nuri Pakdil's Poems"; It has been studied Pakdil's poems in the context of his personality, ideology and conservatism.

Keywords: Religion Psychology, Religious Element, Value, Nuri Pakdil, Poetry.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	ix
ÖN SÖZ	x
GİRİŞ	1
A) ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
B) ARAŞTIRMANIN PROBLEMLERİ.....	1
C) ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ	2
D) ARAŞTIRMANIN AMACI	2
E) ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI.....	3
F) ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	3

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. DİN	4
1.2. DİNDARLIK	7
1.2.1. Dini Hayatın Boyutları	8
1.2.1.1. İnanç Boyutu	8
1.2.1.2. İbadet Boyutu	9
1.2.1.3. Tecrübe Boyutu	9
1.2.1.4. Bilgi Boyutu	10
1.2.1.5. Etki Boyutu	10
1.3. DEĞERLER	11
1.3.1. Değer Nedir?	11
1.3.2. Değerlerin İşlevleri.....	13
1.3.3. Değerlerin Tasnifi	14

İKİNCİ BÖLÜM NURİ PAKDİL'İN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. HAYATI	17
2.1.1. Doğumu, Çocukluğu ve Gençlik Yılları	17
2.1.2. Eğitim Hayatı	20
2.1.3. Edebiyat Dergisi	24
2.2. ESERLERİ	27
2.2.1. Deneme Kitapları	28
2.2.1.1. Batı Notları	28
2.2.1.2. Biat I	28
2.2.1.3. Biat II	28
2.2.1.4. Biat III	29
2.2.1.5. Bağlanma	29
2.2.1.6. Arap Saati	30
2.2.1.7. Bir Yazarın Notları I, II, III, IV	30
2.2.1.8. Derviş Hüneri	31
2.2.1.9. Edebiyat Kulesi	31
2.2.1.10. Kalem Kalesi	31
2.2.1.11. Klas Duruş	32
2.2.1.12. Otel Gören Defterler I-VI	32
2.2.2. Oyun Türündeki Kitapları	34
2.2.2.1. Umut	34
2.2.2.2. Korku	34
2.2.2.3. Put Yapımevleri	35
2.2.2.4. Kalbimin Üstünde Bir Avuç Güneş	35
2.2.2.5. Bakır Dönemi	35
2.2.2.6. Belge	35
2.2.2.7. Bir Öldürme Töreni	36
2.2.3. Çeviri Kitapları	36
2.2.3.1. Günlük	36
2.2.3.2. Günlükten	36
2.2.3.3. Harikalar Tablosu	36
2.2.3.4. Ay Operası	37
2.2.3.5. Kasırganın Çatırtıları	37

2.2.3.6. Arap Şiiri (Güldeste) I-II.....	37
2.2.4. Röportaj- Söyleşi Türündeki Kitapları.....	37
2.2.4.1. Konuşmalar	37
2.2.4.2. Tüm Karanlığa Yiğit Direniş: Konuşmalar 2.....	38
2.2.5. Anı-Mektup Türündeki Kitapları	38
2.2.5.1. Mektuplar I, II, III	38
2.2.5.2. Sınır Tanımayan Devrim Ateş: Mektuplarım	38
2.2.6. Şiir Kitapları.....	38
2.2.6.1. Sükût Sûretinde	38
2.2.6.2. Ahid Kulesi	39
2.2.6.3. Osmanlı Simitçiler Kasidesi.....	39
2.2.6.4. Anneler ve Kudüsler	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM NURİ PAKDİL'İN ŞİİRLERİNDE YER ALAN DİNİ UNSURLAR, DEĞERLER VE ŞİİRLERİNİN İÇERİK ANALİZİ

3.1. NURİ PAKDİL'İN ŞİİRLERİNDE YER ALAN DİNİ UNSURLAR VE İNSAN ÜZERİNE ETKİLERİ	40
3.1.1. İnanç Esasları	40
3.1.1.1. İncanın ve İmanın Tanımı	40
3.1.1.2. İmanın Boyutları	41
3.1.1.3. İmanın Psikolojik Kaynakları	42
3.1.1.4. Dini İncanın İnsan Üzerine Etkileri	45
3.1.2. İbadetler.....	46
3.1.2.1. İbadetin Tanımı	47
3.1.2.2. İbadetin İnsan Üzerine Etkileri	47
3.1.3. Dini Mekânlar	48
3.1.3.1. Mekân ve Kutsal Mekân Kavramı	48
3.1.3.2. Kutsal Mekânların İnsan Üzerine Etkileri.....	50
3.2. NURİ PAKDİL'İN ŞİİRLERİNDE YER ALAN DEĞERLER	51
3.2.1. Dini İnanç Değeri.....	51
3.2.2. Ahlak / Etik Değeri	51
3.2.3. Sorumluluk Değeri	52

3.2.4. Sabırlı Olma Değeri	53
3.2.5. Akıllı Kullanma Değeri	54
3.2.6. Sadık Olma / Bağlılık Değeri	54
3.2.7. Saygı Değeri.....	55
3.2.8. Sevgi Değeri.....	56
3.2.9. Cesur Olma Değeri.....	56
3.2.10. Arkadaşlık / Dostluk / Kardeşlik Değeri	57
3.2.11. Özgürlük Değeri.....	58
3.2.12. Milli Bilince Sahip Olma Değeri	59
3.2.13. Kahramanlık / Yiğitlik Değeri	59
3.2.14. Tarih Bilinci Değeri	59
3.2.15. Adil Olma Değeri	60
3.2.16. Umut Etme Değeri	60
3.2.17. Öz-Denetim Değeri	61
3.2.18. Cömert Olma Değeri	62
3.2.19. Lider Olma Değeri	62
3.2.20. Vefalı Olma Değeri	63
3.2.21. Sözünde Durma Değeri	63
3.2.22. İdeal Sahibi Olma Değeri.....	63
3.2.23. Emek Harcama / Çalışma Değeri	64
3.2.24. Doğruluk / Dürüstlük Değeri	65
3.2.25. Mücadeleci Olma Değeri	65
3.2.26. Birlik Olma Değeri.....	66
3.2.27. Aile ve Kadına Önem Verme Değeri	66
3.3. NURİ PAKDİL'İN ŞİİRLERİNİN İÇERİK ANALİZİ.....	67
3.3.1. Sükût Suretinde	67
3.3.1.1. Gramer.....	68
3.3.1.2. Yeryüzüödevi	69
3.3.1.3. Babam Ziyaioğlu Hoca Emin Efendi	70
3.3.1.4. Senet.....	71
3.3.1.5. Taç.....	72
3.3.1.6. Her Halükârda Âlicenap.....	73

3.3.1.7. Kaldıracın Dayanma Noktası	74
3.3.1.8. Alevler.....	75
3.3.1.9. Rafineri.....	75
3.3.1.10. Yatar Kalkar Sorardım	75
3.3.1.11. Çavlan	76
3.3.1.12. Dağlarda Mezralarda / Yollarda Kırsallarda / Damlarda Sokaklarda / Ucundan Silahların	77
3.3.1.13. Gemi.....	77
3.3.1.14. Köz.....	77
3.3.1.15. Teselli.....	78
3.3.1.16. Gür	79
3.3.1.17. Hokkası	79
3.3.1.18. Has	80
3.3.2 Ahid Kulesi	80
3.3.2.1. Kün.....	81
3.3.2.2. Kandil Simidi	81
3.3.2.3. On İki Derece, Yükseliş Kербela, Ateş.....	82
3.3.2.4. Aşk	83
3.3.2.5. Yazıya Hazırlık Ya / Seslerin Çekilmeden / Önceki Resimleri	83
3.3.2.6. Kâfurî	84
3.3.2.7. İlâhi	84
3.3.2.8. İstanbul III.....	85
3.3.2.9. Apansızın	85
3.3.2.10. Blues.....	86
3.3.2.11. Karlı Dağın Destanı	87
3.3.2.12. Fülüt	87
3.3.2.13. İstanbul IV.....	88
3.3.2.14. Bütün Dillerde Söylenir Aşkları.....	89
3.3.2.15. Tarlalar Tarlalar Tarlalar.....	89
3.3.2.16. Ben Daha Doğmadan Önceki Yıllar Da Da Sık Sık Kurulmuş Sehpalar Da	90
3.3.2.17. Tan	90

3.3.2.18. Mîlâdî Bin Dokuz Yüz Yirmilerdi	91
3.3.2.19. Militan	91
3.3.2.20. Ahid Kulesi	92
3.3.3. Osmanlı Simitçiler Kasîdesi	94
3.3.3.1. Akdeniz Kıyılarında	94
3.3.3.2. Yirminci Yüzyıla Gazel	95
3.3.3.3. 1997’de Sincan Ünlemi	96
3.3.3.4. Kadîm Adımlarıyla	97
3.3.3.5. Demir Çiğneyerek Yürüyenlere	97
3.3.3.6. Sahra	98
3.3.3.7. Osmanlı Simitçiler Kasîdesi	99
3.3.3.8. İstanbul VII	99
3.3.3.9. Adı: Hayat	100
3.3.3.10. İmza	101
3.3.3.11. Parola	102
3.3.4. Anneler Ve Kudüsler	104
3.3.4.1. Rahman	104
3.3.4.2. Âraf	107
3.3.4.3. Lam	113
3.3.4.4. Bizimle Başlayanlar İçin	122
3.3.4.5. Anneler ve Kudüsler	124
3.3.4.6. Kale	134
3.3.4.7. Mağara	136
3.3.4.8. Kent Yorumu	137
3.3.4.9. Su Kasîdesi	138
3.3.4.10. Erleri Eritre’nin	141
3.3.4.11. Kabaran	145
3.3.4.12. Doğu Çarşıları	146
3.3.4.13. Doğu Kadınları	147
SONUÇ	149
KAYNAKÇA	152

KISALTMALAR

A.Ü.İ.F.	:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
b.	:İbn, bin
bkz.	:Bakınız
c.	:Cilt
c.c.	:Celle Celalühü
Ç.Ü.İ.F.	:Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
çev.	:Çeviren
der.	:Derleyen
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	:Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	:Editör
haz.	:Hazırlayan
H.z.	:Hazreti
İSAM	:İslam Araştırmaları Merkezi.
md.	:Madde
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
ö.	:Ölümü
s.a.s.	:Sallallahu aleyhi ve selem.
sad.	:Sadeleştiren
sy.	:Sayı
TDK	:Türk Dil Kurumu
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	:ve benzeri

ÖN SÖZ

Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan Nuri Pakdil, müstesna bir şair ve yazardır. Cumhuriyet dönemi edebiyatının üretken ve özgün bir ismi olan Pakdil, yaşadığı çağın sadece bir tanığı olmaya karşı çıkarak, haksızlıklar karşısında muhalif bir duruş sergilemiş ve eylemini eserleri aracılığıyla sürdürmüştür.

Türk edebiyatında Cumhuriyet sonrası döneme yeni bir soluk getirmiş olan Pakdil'in eserleri üzerine, çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır; fakat sanatçının eserlerini dini unsurlar ve değerler açısından araştıran bir çalışma yapılmadığı tarafımızca tespit edilmiştir. Bununla birlikte, Pakdil'in eserleri, kendine has dili ve üslubu çerçevesinde incelendiğinde, eserlerindeki dini unsurlar ve değerler hemen göze çarpmaktadır. Külliyyatının genişliğini göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışmada Pakdil'in sadece şiirlerinde geçen dini unsurlar ve değerler incelenmeye gayret edilmiştir.

“Nuri Pakdil'in Şiirlerinde Dini Unsurlar ve Değerler” başlıklı çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın “Giriş” bölümünde araştırmanın konusu, problemleri, hipotezleri, amacı, önemi, sınırlılıkları ve yöntemi açıklanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünü oluşturan “Kavramsal Çerçeve”de dini unsur ve değer kavramları üzerinde durulmuştur. Din ve dindarlık kavramlarının tanımı yapıp dini hayatın boyutları hakkında bilgiler verilmiştir. Akabinde, insanın doğumundan itibaren bütün hayatı boyunca davranışlarına yön veren değerler ile ilgili çeşitli teoriler, değerlerin işlevleri ve bu kapsamda oluşturulan değer sınıflandırmalarından bahsedilmiştir.

İkinci bölümü oluşturan “Nuri Pakdil'in Hayatı ve Eserleri” başlığı altında sanatçının hayatı ve eserleri ele alınmıştır. Hayatını ele alan bölümde; doğumu, çocukluğu ve gençlik yılları, eğitim hayatı, Edebiyat dergisini çıkardığı ve Edebiyat Dergisi Yayınlarını kurduğu dönem ve sonrası hakkında bilgiler verilmiştir. Eserleri başlığı altında ise; Nuri Pakdil'in eserlerinin türlerine göre tasnifi yapıp, kırk üç yayımlanmış eseri hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise “Nuri Pakdil'in Şiirlerinde Yer Alan Dini Unsurlar, Değerler ve Şiirlerinin İçerik Analizi” başlığı altında öncelikle Pakdil'in şiirlerinde tespit edilen dini unsurların; inanç esasları, ibadetler ve kutsal mekânlar bağlamında insan üzerine etkileri tartışılmıştır. Bununla beraber şiirlerde tespit edilen

değerler hakkında bilgiler verilmiş, değerlerin birey ve toplum açısından önemine değinilmiştir. Akabinde şiirlerinin dini unsurlar ve değerler açısından içerik analizi yapılmıştır.

Araştırmanın yazım aşamasında hayatını kaybeden Sayın Nuri PAKDİL'e Allah'tan rahmet diliyorum. Çalışmanın hazırlanmasında, eleştiri ve tavsiyeleri ile desteğini her zaman hissettiğim kıymetli hocam Prof. Dr. Muammer CENGİL'e teşekkürü bir borç bilirim. Araştırmalarımız esnasında fikirlerinden ve kütüphanelerinden faydalandığım tüm hocalarıma ve dostlarıma da ayrıca şükranlarımı arz ederim. Çalışmamız esnasında ve her zaman yanımda duran sevgili aileme, hususen manevi desteğini esirgemeyen kıymetli eşim Fahrettin Haliloğlu'na ve canım kızım Berre'ye teşekkür ederim.

GİRİŞ

A) ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

“Nuri Pakdil’in Şiirlerindeki Dini Unsurlar ve Değerler” başlığını taşıyan bu çalışmada şairin şiirlerinde yer alan dini unsurlar ve değerler tarafımızca tespit edilerek incelenmiş ve şiirlerinin içerik analizleri yapılmıştır. Nuri Pakdil’in fikir ve düşünce dünyasını eyleme dönüştüren kalemi, yaşadığı dönemin bir tanığı olmanın yanı sıra geleceği şekillendirmedeki en büyük araçtır. Şair, şiirin imgesel yönünü kullanarak; fikrî eylemselliğini, muhalif duruşunu, dini unsurların ve değerlerin önemini şiirleri aracılığıyla okuyucusuna sunmaktadır. Bu bağlamda Pakdil, dinini içkin bir şekilde yaşayan, maddi-manevi bizi birbirimize bağlayan değerlerimizin hakkını vermemiz gerektiğini söyleyen ve her fırsatta geleneklerimizden kopmamamız gerektiğini vurgulayan bir mütefekkindir.

Nuri Pakdil’in, hayatı ve okuyucusuna imgeler yoluyla mesajlar vermeyi amaçlayan şiirleri, din psikolojisi araştırması için uygun bir çalışma alanıdır. Çalışmamız, Pakdil’in şiirlerinde yer alan dini unsurlar ve değerleri belirleyerek, şiirlerini bu bağlamda analiz etmek ve konuyu din psikolojisi açısından ele alarak alana mütevazı bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bununla beraber, Türk düşünce ve edebiyat hayatında önemli bir yere sahip olan Pakdil’i ve şiirlerini anlamak, anlatmak ve gelecek nesillere bir örnek olarak sunmak da bu araştırmanın hedeflerindedir.

Nuri Pakdil’in hayatı ve eserleri ile ilgili yapılmış çalışmalar bulunmakla birlikte Pakdil’in, şiirlerinde yer alan dini unsurlar ve değerlerin tespitini yaparak, onun zihnindeki eğitici dünyayı bu bağlamda yansıtmak nitelikte bir çalışma henüz yapılmamıştır. Bu çalışmada, Nuri Pakdil’in şiirlerindeki mesajları anlamlandırmak ve dini unsur-değer tespiti yapabilmek adına şairin tüm eserleri incelenmiştir. Böylelikle İslami kanadın “devrimci şairi” kimliği ile ön plana çıkan Nuri Pakdil’in şiirlerinin manevi dünyası, sistemli bir şekilde aktarılmaya çalışılmıştır.

B) ARAŞTIRMANIN PROBLEMLERİ

1. Nuri Pakdil’in şiirlerindeki dini unsurlar ve değerler nelerdir?
2. Nuri Pakdil’in şiirlerinde yer alan dini unsurların birey ve toplum üzerine etkileri nelerdir?

3. Nuri Pakdil'in şiirlerinde yer alan değerler nasıl tanımlanmaktadır?
4. Nuri Pakdil'in şiirlerinde yer alan değerlerin birey ve toplum üzerine etkileri nelerdir?

C) ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Bu çalışmada, Nuri Pakdil'in şiirlerinde yer alan dini unsurlar ve değerler ile ilgili şu hipotezler üzerinde durulmuştur;

1. Nuri Pakdil'in şiirlerinde dini unsurlar ve değerler birey ve toplum açısından önemlidir.
2. Nuri Pakdil'in şiirlerinde dini unsurların ve değerlerin sosyal ve kültürel boyutuna değinilir.
3. Nuri Pakdil, dini unsurların ve değerlerin, insanın daima hatırında olması gerektiğini, bununla beraber gelecek nesillerin eğitiminin bir parçası haline gelmesi gerektiğini vurgular.

D) ARAŞTIRMANIN AMACI

Nuri Pakdil, hayatı boyunca pek çok sıkıntılı dönemden geçmiştir. Hayatı incelendiğinde; tanık olduğu tarihsel olaylardan etkilenmesi, Edebiyat Dergisi'nin kapanması üzerine on üç yıl boyunca sükkût dönemine girmesi ve hiç eser yayımlamaması, mülkiyete tepki olarak altı yıl boyunca kendisini otel odasına hapsedmesi gibi durumlarla karşılaşmaktayız. Eylemini yazı ile gerçekleştiren bir fikir adamının yaşadığı bu durumlar ve etkilerinin eserlerine yansması onun Din Psikolojisi açısından araştırmaya değer bir kaynak olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda araştırmanın amacı, hem yaşadığı dönemde hem de sonrasında, ortaya koyduğu eserleri ile adından sıkça söz ettiren Nuri Pakdil'in eserlerini tanımak, şiirlerinde yer alan dini unsurlar ve değerlerin tespitini yapmaktır. Tespit edilen dini unsur ve değerlerin din psikolojisi içerisinde açıklanabilmesi, hem bilimsel açıdan din psikolojisi alanına, hem de dinin ve değerlerin muhatapları olan insanlara fayda sağlayacaktır. Böylelikle çalışma, muhalif duruşu ve eylemi ile dikkat çekmeyi başaran, hakkında çokça yazılıp çizilen bir şahsiyetin şiirlerinden yola çıkarak, onun dini hayata ve değerlere dair fikirlerini ortaya koymaktadır.

E) ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Nuri Pakdil'in deneme, çeviri, oyun, röportaj, anı, mektup, söyleşi ve şiir gibi birçok türde eseri bulunmaktadır. Bu eserlerde dini unsur ve değerlerin fazla olması çalışmanın sadece şiirleri ile sınırlandırılmasına neden olmuştur. Bununla beraber, Pakdil yazılarını kaleme alırken kendine özgü bir dil kullanmaktadır. Yani bazı kelimeleri genel kullanımın dışında kullanmakta hatta Türkçe veya başka bir dilde karşılığı olmayan yeni kelimeler de üretmektedir. Ayrıca yazılarında herhangi bir imla kuralına bağı kalmayan Pakdil, anlatmak istediğı düşünceleri kendisine özgü bir üslup ile okuyucusuna sunmaktadır. Bu bağlamda araştırma Nuri Pakdil'in şiir kitapları ile sınırlı olup, çalışmanın içeriğı şu şekildedir:

Sükût Suretinde isimli şiir kitabından 18 adet

Ahid Kulesi isimli şiir kitabından 20 adet

Osmanlı Simitçiler Kasidesi isimli şiir kitabından 11 adet

Anneler ve Kudüsler isimli şiir kitabından 13 adet şiiri olmak üzere toplam 62 şiiri incelenmiştir.

Bununla beraber, araştırmada sanatçının her ne kadar sadece şiirleri değerlendirmeye tabii tutulmuş olsa da, Nuri Pakdil'i daha iyi anlama ve ifade edebilme adına tüm eserlerinin okuması yapılarak, gerekli yerlerde ilgili bölümlere başvurulmuştur.

F) ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın yöntemi, öncelikle şahıs ve konu tespitinin yapılması ile başlamış olup; ilgili konularda yapılan çalışmaların irdelenmesi şeklindedir. Bununla beraber, Nuri Pakdil'in külliyatının incelenmesi; eserlerindeki dini unsur ve değer sayılabilecek ifadelerin tespiti ve Nuri Pakdil hakkında yapılan çalışmaların taraması şeklindedir. Dolayısıyla araştırmanın yöntemi, nitel veri toplama yöntemlerinden belge tarama veya doküman incelemesi olarak belirginleşmiştir. Nitel bir yaklaşımla ele alınan araştırmada arşiv araştırması yöntemi kullanılmış olup, veriler dokümantasyon tekniğı ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi yapılarak yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. DİN

İnsanların kutsallığına inandıkları din, tarih boyunca hem birey hem de toplumlar için önemli bir unsur olmuştur. Bu durumdan ötürü de dinin tanımı ve neyi ifade ettiği her dönemde önem arz etmiştir. Bu itibarla geçmişten günümüze dinin çok fazla tanımı yapılmış, ancak herkesin kabul ettiği ortak bir din tanımı ortaya konulamamıştır.¹ Bu durumun başlıca nedeni; dinin çok yönlü ve karmaşık bir yapı arz etmesi ve her bilim dalının din hakkında farklı görüşlere sahip olması şeklinde zikredilebilir.² Bu bağlamda dinin amacı, işlevi ve inanç noktasındaki yeri açısından bazı din tanımları şu şekildedir:

Din kavramı, etimolojik olarak “d-y-n” kökünden türemekte olup, ceza-mükâfat, âdet-durum, hesap, hüküm-kaza, ferman, tevhit, ibadet, şariat, hizmet, ihsan, ikrah gibi anlamlara gelmektedir.³ İstilah anlamı itibariyle din; Allah’ın bir kanunu olup, sağlam birtakım hükümlerin toplu bir şeklidir. Bununla beraber, Allah tarafından konulmuş bir kanun ve nizam olan din, Allah’ın peygamberleri vasıtası ile insanlara ikram ve ihsan olarak gönderilmiştir. İnsanları, kendi iradeleri ile Allah’a ve hayırlı olana ulaştıran bir yol olması bakımından da hidayete erdirecek bir yoldur. İnsanlar din sayesinde hem dünyada, hem de ahirette rahata, mutluluğa ve selamete kavuşurlar.⁴

Kur’an-ı Kerim’de din; yol, gidişat, usûl⁵, ceza, mükâfat, ceza ve mükâfatın karşılığının verildiği gün⁶, boyun eğme, kulluk, itaat⁷, inanç ve ibadet sistemi⁸, sorumluluk⁹ anlamlarında kullanılmaktadır.

¹ Ali Köse ve Ali Ayten, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yay., 2017), 110.

² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (İstanbul: TDV. Yay., 2017), 69.

³ İsmail Karagöz, *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yay., 2015), “Din,” md., 121-122; Dinin çeşitli anlamları için bkz.: Günay Tümer, “Din”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 9 (İstanbul: TDV. Yayınları, 1994), 312; Günay Tümer, “Çeşitli Yönleriyle Din”, *A.Ü.İ.F. Dergisi* 28, sy. 1 (1987): 213-220; Halil Apaydın, *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü* (İstanbul: Bilimkent Yay., 2016), 62.

⁴ Ömer Nasuhî Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, (İstanbul: Bilmen Yay., 1990), 9.

⁵ Mü’min, 40/26.

⁶ Ma’un, 107/1-3.

⁷ Ankebut, 29/65.

⁸ A’raf, 7/29.

⁹ Hac, 22/78.

Dinin Allah tarafından konulmuş bir kanun olduğunu söyleyen son dönem İslâm âlimlerinden A. Hamdi Akseki'ye göre din “İnsanlara saadet yollarını gösterir, onların saadete erişmelerine dalâlet eder, yaradılışlarındaki gaye ve hedefi, Allah’a ne suretle ibadet yapılacağını bildirir. İnsanları (kendi arzularıyla dini kabul eden akıl sahiplerini) hayrolan işlere sevk eder”.¹⁰

Psikolojik perspektiften yapılan din tanımlarından en tercih edileni Thouless'in tanımıdır. Thouless dini genel anlamda; “insanın mukaddes olanla kurduğu manevi ve ruhsal bir ilişki.”¹¹ şeklinde tanımlamaktadır.

Amerikan Psikolojisinin öncülerinden ve aynı zamanda Din Psikolojisinin kurucularından biri olarak kabul edilen William James dini; “Bireylerin kendilerini kutsal kabul ettikleri şeyle bağlantılı gördükleri ölçüde kendi başlarına sahip oldukları duyguları ve gerçekleştirdikleri davranışları, deneyimleri”¹² şeklinde tanımlamaktadır. Psikanaliz ekolünün kurucusu olan Sigmund Freud ise din konusunda indirgemeci bir yaklaşım sergilemiş olup,¹³ dini bazen saplantı nevrozu,¹⁴ bazen yanılısama¹⁵ ve bazen de totem¹⁶ olarak değerlendirmektedir.

Analitik Psikoloji kuramının öncüsü olan Carl Gustav Jung'un din tanımına baktığımızda ise, onun dinin kökeni olarak insanın psikolojik yapısını işaret ettiğini görmekteyiz. Bu bağlamda Jung, din yorumunu kolektif bilinçdışı, arketipler ve bireyselleşme üçgeninde sunarak, bütüncül bir din anlayışı için model oluşturmayı amaçlamıştır.¹⁷ Jung'a göre insanoğlu en eski dönemlerden beri din ile ilgilenmiş, bu konu pek çok insanın kişisel bir ilgi alanı olmuştur.¹⁸ Bununla birlikte Jung, dinlerin, insanları gerek motive etme gerekse sıkıntılı zamanlarında onlara destek olma açısından iyi bir psikoterapi sistemi sunduğunu belirtmektedir. Jung, dini insan tecrübesinin evrensel ve doğal boyutlarından biri olarak görmekte, dinin özünün inanç değil tecrübe

¹⁰ Ahmed Hamdi Akseki, *İslâm Dîni İtikad, İbâdet, Ahlâk* (Ankara: DİB Yay.,1969), 9.

¹¹ Kerim Yavuz, “Din Psikolojisinin Araştırma Alanları”, *Atatürk Ü.İ.F. Dergisi*, sy. 5 (1982): 87-88; Faruk Karaca, “Dindarlığın Fonksiyonelliği Üzerine”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, sy. 16 (2003): 75.

¹² William James, *Dinsel Deneyimin Çeşitleri İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev.: İsmail Hakkı Yılmaz (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017), 37-41; Celal Türer, *William James'in Ahlâk Anlayışı* (Ankara: Elis Yay., 2005), 122-128.

¹³ Ali Ayten, *Psikoloji ve Din* (İstanbul: İz Yay., 2015), 53.

¹⁴ Sigmund Freud, *Bir Yanılısamının Geleceği*, çev.: Mehmet Ökten (Ankara: Tutku Yay., 2014), 64.

¹⁵ Freud, *Bir Yanılısamının Geleceği*, 5-11.

¹⁶ Sigmund Freud, *Totem ve Tabu*, çev.: Niyazi Berkes (İstanbul: Cumhuriyet Yay., 1998), 465-467. Detaylı bilgi için bkz.: Sigmund Freud, *Dinin Kökenleri*, çev.: Selçuk Budak (Ankara: Öteki Yay., 1999).

¹⁷ Ayten, *Psikoloji ve Din*, 72.

¹⁸ Carl Gustav Jung, *Psikoloji ve Din*, çev.: Raziye Karabey (İstanbul: Okyanus Yay., 2010), 5.

olduğunu söylemektedir. Jung din ile imanı birbirinden ayırarak, din sözcüğünün birtakım fizikötesi ve dünya ötesi faktörlerle kurulan öznel ilişkiyi ifade ettiğini, imanın (ve iman sistemlerinin) ise dünyaya ait bir inanç bildirimini olduğunu belirtir. Ona göre din, bireyin Tanrı ile ilişkisini sağlar, bireyi kurtuluşa ve özgürlüğe ulaştırır. Gündelik dünyevi gerçeklerle uzlaşmak anlamına gelen iman sistemleri ise görüşlerini, doktrinlerini ve adaletlerini zaman içinde gelişen ve değişen bir kurallar sistemi altında toplamak zorunluluğu etmişlerdir. Ama bu süreçte maddileşmişler, özlerinde gizledikleri hakiki dinsel unsuru kaybetmişler ve dünya ötesi ile olan canlı ilişkiyi arka plana itmişlerdir.¹⁹

Erich Fromm ise dini, “Bir grup tarafından paylaşılan ve kişiye kendine bir yön bulmasını sağlayacak bir zemin ve bir tapınma nesnesi sunan bir düşünceler ve eylemler sistemi”²⁰ şeklinde tanımlayarak din konusunda hümanist bir yaklaşım sergilemektedir.

İndirgemeci yaklaşım ile yapılan bu tür din tanımlarının dışında özellikle son dönemlerde daha bütüncül bir yaklaşımla din olgusunu açıklamaya çalışan tanımlar da bulunmaktadır. Örneğin Yapıcı dini şu şekilde tanımlamaktadır:

Doğrudan ya da dolaylı olarak ilahi ve Kutsal olanla girilen ilişkiler sonucunda, etki ve sonuçları itibarıyla, hem tek tek bireylere hem de topluma farklı düzeylerde belli bir duyuş, düşünüş ve davranış kalıbı sunan, hayata bir anlam ve amaç vererek insanın varoluşsal kaygılarına çözüm üreten, mensuplarına belirli ve farklı bir kimlik duygusu temin ederek bir müminler cemaati oluşturan sembolik bir sistem.²¹

Yukarıda verilen din tanımları doğrultusunda, dinlerde ortak olan özellikler şu şekilde sıralanabilmektedir:

1. Her şeyden kutsal ve güçlü olan bir varlığın veya varlıkların varlığını kabul etme.
2. Kabul edilen bu kutsal varlığın, bilgi ve akıl gücünden üstün olması.
3. Kutsal olduğu kabul edilen varlığın, insandan yapmasını ve yapmamasını istedikleri.
4. Bütün bunların kabul ve tasdik edilmesi akabinde dini bir hayatın teşekkül etmesi.²²

---

¹⁹ Carl Gustav Jung, *Keşfedilmemiş Benlik*, çev.: Canan Ener Sılay, (İstanbul: İlhan Yay., 1999), 105.

²⁰ Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, çev.: Elif Erten (İstanbul: Say Yay. 2010), 47.

²¹ Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık* (Adana: Karahan Kitabevi, 2007), 19; Nevzat Tarhan, *İnanç Psikolojisi*, (İstanbul: Timaş Yay., 2011), 19-22.

²² Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yay., 2017), 30; Yavuz, “Din Psikolojisinin Araştırma Alanları”, 88.

1.2. DİNDARLIK

Her birey, doğumu ile birlikte kendisini yaşadığı toplumun dini geleneği ve kültürü içerisinde bulur. Bu bağlamda bireyin din hakkında öğrendiği ilk sözler, davranışlar vs. ailesi ve çevresi tarafından gerçekleşir. Birey, ailesi ve çevresindekilere din hakkında sorular sorarak, araştırma yaparak ve zaman zaman ibadetlere katılarak, dindarlığı sosyal öğrenme metodu ile öğrenir. Bu süreç zarfında ise kişide dindarlık yaşantısı ortaya çıkmaktadır. Yani, dindarlık, yaşanan dindir.²³

Dinin tanımı yapılırken karşılaşılan güçlükler, dindarlık tanımı yapılırken de karşımıza çıkmaktadır. Bireysel tecrübeye dayalı olması bakımından dindarlığın tek ve net bir tanımı yapılamamaktadır. İnanılan dini ilkelerin, hem bireysel hem de toplumsal yaşantıya aktarılmış hali olması bakımından dindarlık, bilgisel, duygusal ve davranışsal yönleri olan, çok boyutlu bir yapıdır. Bu meyanda dindarlık, inanılan dinin başat ilkelerine, kişiye ve kültüre göre çeşitlilik gösterebilmektedir.²⁴

Kur'an-ı Kerim'de insanlar, dindarlık açısından mü'min, münafık ve kâfir olmak üzere üç ana tipe ayrılmaktadır.²⁵ İslam din bilginlerinden Gazzâli'ye göre ise iman tasdikten ibarettir. Tasdikin yeri ise kalptir ve bu tasdik dil vasıtası ile doğrulanmaktadır. İman sadece kalp ile olmakta iken; İslam, kalp, lisan ve bedenî ibadetler ile oluşmaktadır. Yani her iman İslam'dır, fakat her İslam iman değildir.²⁶

Peker'e göre dindarlık; kişinin dini kabulleniş derecesini gösteren bir kavramdır. Kişinin; dini inancı, dine verdiği önem, dine olan bağlılığı ve dini uygulamaları dindarlığın göstergeleridir. Yani dindarlık, bireyin inanç, duygu, düşünce ve davranışlarında, kısaca hayatında dinin aldığı şekildir.²⁷ Karaca ise dindarlığı; "insanın kendisi, Tanrı ve âlemlle ilgili üst düzey bir farkındalığı gerektiren üst düzey bir bilinç halidir."²⁸ şeklinde açıklamaktadır.

Cirhinlioğlu'na göre dindarlık; nihai gerçektir. Bireyin, kutsal kabul edilen varlık veya nesne ile olan ilişkisini ifade etmesi, dönüştürmesi, sürdürmesi veya özdeşim kurmayı istemesinden kaynaklanan duygu, düşünce, davranış ve yaşantılardır.²⁹

---

²³ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş* (İstanbul: Dem Yay., 2017), 42-43.

²⁴ Köse ve Ayten, *Din Psikolojisi*, 111.

²⁵ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yay., 2002), 21.

²⁶ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş* (İstanbul: Çamlıca Yay., 2013), 27.

²⁷ Hüseyin Peker, "Kur'an'a Göre Dindarlığın Boyutları", *Ç.Ü.İ.F. Dergisi* 12, sy. 2 (2012): 42.

²⁸ Faruk Karaca, *Din Psikolojisi* (Trabzon: Eser Ofset Yay., 2011), 77.

²⁹ Fatma Gül Cirhinlioğlu, *Din Psikolojisi* (Ankara: Nobel Yay., 2014), 59.

Dindarlık; bir dine inanma ile başlayan o dinin inanç ve pratik uygulamaları hakkında bilgilere sahip olmak, bu bilgileri içselleştirmek suretiyle kişiliğin bir parçası haline getirerek tecrübe etmek, yaşam felsefesinin oluşturulmasında dini merkeze oturtmak ve tercihleri bu doğrultuda şekillendirerek oluşan uyum sürecidir.³⁰ Bununla beraber dindarlık, kişinin ideallerinin ve davranışlarının birbiri ile etkileşim halinde olduğu varsayımına dayanmaktadır.³¹ Bu nedenle ibadet, inanç ve uygulamaların tüm yönlerini eşit bir şekilde kapsamak zorundadır.³²

1.2.1. Dini Hayatın Boyutları

Dünyada birbirinden farklı dinler ve bu dinlere bağlı birey ve gruplar vardır. Bu birey ve grupların incelenmesi sonucunda, dindarlığın kendisini bir değil birden fazla alanda ifade ettiği ve açığa vurduğu görülmektedir. Bununla beraber farklı dinlere mensup bireyler dindarlık bakımından ortak özellikler taşımaktadır. Bu ortak özellikler, yaşanan dindarlığın boyutlarında karşımıza çıkmaktadır. Bir bireyin ya da bir grubun ne derece dindar olduğu, bu boyutlar açısından inceleme ve tanımlanma konusu olabilmektedir. Bu meyanda din psikologları, dindarlığı incelemeye, anlamaya ve bilimsel açıdan kabul gören tanımlamalar yapmaya ihtiyaç duymuşlardır. İlk dönem psikologlar tarafından ibadetleri yerine getirme gibi tek boyutlu bir yaklaşım geliştirilmiş, ancak zamanla bu yaklaşım yetersiz görülmüş ve yerini çok boyutlu yaklaşım almıştır.³³

1.2.1.1. İnanç Boyutu

İnanç, bireyin herhangi bir emri kısmen veya tamamıyla kabul etmesi ya da reddetmesi veyahut da ondan şüphe duyması durumudur. Bu bağlamda dini inanç da kişinin dini konulardaki kabul, ret ve şüphe durumunu göstermektedir.³⁴ İçeriği ve kapsamı bakımından, dinler veya aynı din içerisindeki mezhep ve gruplara göre farklılık gösterse de inançlar, bütün dinlerin özünü oluşturmaktadır. Kutsal bir varlığın kabulü tüm ilahi dinlerde yer almaktadır. Bununla birlikte bazı dini inançlar, bir dinin kimliğini belirleyici özelliktedir. Örnek vermek gerekirse; “Tevhit” inancı İslam’ın, “teslis” inancı

---

³⁰ Apaydın, *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü*, 68.

³¹ Muhammed Kızılgeçit, “Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi”, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011), 85.

³² Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, (İstanbul: Dem Yay., 2004), 36.

³³ Hökekleli, *Din Psikolojisine Giriş*, 51.

³⁴ Peker, *Din Psikolojisi*, 71-73.

ise Hıristiyanlığın özünü oluşturmaktadır.³⁵ Bu bağlamda, genel itibariyle kabul görmüş dini inançlar, dinin inanç boyutunu oluşturmaktadır. Mesela, İslam'ı kabul edip, Müslüman olan bireyin dindarlığının inanç boyutu; Allah'ın varlığına ve birliğine, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına, ahiret gününe inanıp, bu konulardaki temel ilkeleri benimsemesi, tasdik edip doğrulaması ile görünmektedir. Bu meyanda, inananların “nihai anlam”a ilişkin sorularına cevap vermesi, inanç boyutunun en önemli yönünü oluşturmaktadır.³⁶

1.2.1.2. İbadet Boyutu

Hemen her dinin, inanan bireylerinden istediği bir takım özel dini uygulamalar, vardır. Bunlar; dua, namaz, hac, oruç, kutsal kitabı okumak, kurban, ayin gibi farklı form ve biçimlerde olabilmektedir. Dinin belirlemiş olduğu bu ibadetleri ifa etmekteki çaba, dikkat ve devamlılık bireyin dindarlığının göstergesi kabul edilmektedir.³⁷

Peker, Kur'an-ı Kerim'de dindarlığın ibadet boyutunu açıklarken; namaz kılma, oruç tutma, zekât verme, kurban kesme, hacca gitme ve dua etmeyi saymaktadır.³⁸ Hökelekli'ye göre ise ibadet bir itaat davranışıdır. Bu bağlamda, Allah'a bağımlı olmanın bilincine erişmiş olan insan, iman bakımından da derinleşmektedir. Bununla birlikte inanan insan, ibadet ve dini eylemlerin de aracılığıyla, kendi psikolojik şuurunun ve tabiatının üzerine çıkmakta, üstün bir varlık olmaktadır.³⁹

1.2.1.3. Tecrübe Boyutu

Psikolojik bir terim olarak tecrübe; “farklılaşmamış bildiriler ve işaretler yayan yaşadığımız dünyada algılanmış olan değerlerin ve anlamların sezgisel ve duygusal kavranması yoluyla bilinmesi şekli”⁴⁰ olarak tanımlanmaktadır. Dini tecrübe, insanî bütünlük çerçevesinde dindarlığın tümünü kapsamaktadır. Dindarlığın bütününe kapsamasına rağmen dini tecrübeye, mistik tecrübe, kutsal tecrübe veya manevi tecrübe gibi isimler verilmektedir.⁴¹

³⁵ Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, 52.

³⁶ Köse ve Ayten, *Din Psikolojisi*, 113.

³⁷ Köse ve Ayten, *Din Psikolojisi*, 113.

³⁸ Peker, “Kur'an'a Göre Dindarlığın Boyutları”, 43-44.

³⁹ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 234.

⁴⁰ Apaydın, *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü*, 188.

⁴¹ Bilal Sambur, “Dinî Tecrübe”, *Din Psikolojisi*, Ed. Mustafa Doğan Karacoşkun (Ankara: Grafiker Yay., 2015), 215-216.

Bu bağlamda dini tecrübe boyutu, bireyin ilahi alan ile arasında gerçekleşen doğrudan iletişim süresinde yaşadığı huzur, korku, sevgi vb. duyguları kapsamaktadır.⁴² Peker, Kur'an'da dindarlığın duygu boyutunu açıklarken; “Allah’a teslimiyet ve bağlılık, en çok Allah’ı sevme ve en çok da Allah’tan korkma, Peygamberi ve mü’minleri sevme, hatalı davranışlarından pişmanlık duyma ve tövbe etme, ümitvar olma”⁴³ gibi duyguların üzerinde durmaktadır.

1.2.1.4. Bilgi Boyutu

İnanan her insan, inanmış olduğu dinin; inanç esaslarını, ibadetlerini, ahlâka dair temel kaidelerini, kutsal değerlerini vb. konulardaki bilgileri bilir. Çünkü bilgi inancın ön şartıdır. Bu meyanda, kişideki dini inanç ve dini bilgi boyutu arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Bununla birlikte, inanç sadece bilgiye bağlı değildir. Yani kişi gerçekten anlamadan az bir bilgiyle de iman edebilmektedir.⁴⁴ Dini bilgi, bireyin dinine bağlılığının göstergesi olarak görülmekte, bunun yanında bireyin dinini öğrenmeye istekli olması ve öğrenmek için zaman ayırması da dindarlığın nişanesi olarak kabul edilmektedir.⁴⁵

Bireyin, ibadetlerini yerine getirmesi dinî bilgisi neticesinde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, dini bilginin ibadet boyutuyla da ilgisi vardır. Bununla beraber kişi bildiklerinin hepsini ibadetlerine yansıtmayabilir. Çünkü dinî bilgileri pratiğe dökmek için; inanç, isteklendirme, irade, kültürel ve çevresel şartların uygunluğu gibi bilgidен daha fazlasına ihtiyaç duyulmaktadır.⁴⁶

1.2.1.5. Etki Boyutu

Dini etki boyutu, kişinin gün be gün yaşadığı dini bilgi, tecrübe, uygulama, inanç ve duyguların etkilerini ifade ederken teolojik anlamda iş kavramını anımsatmaktadır.⁴⁷

Hökelekli’ye göre dinin insan hayatının bütün alanlarında etki gücü vardır. Söz gelimi inanılan dinin bireyin hayatında, beslenme alışkanlığı, bireysel ahlaki tutumları ve

---

⁴² Köse ve Ayten, *Din Psikolojisi*, 114.

⁴³ Peker, “Kur’an’a Göre Dindarlığın Boyutları”, 46.

⁴⁴ Hasan Kayıklık, “Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 19, sy. 3 (2006): 493.

⁴⁵ Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, 54.

⁴⁶ Köse ve Ayten, *Din Psikolojisi*, 114.

⁴⁷ Kayıklık, Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi, 493.

sosyal ilişkilerine kadar etki alanı vardır. Bu bağlamda, insanların yaşantıları, dini hayatlarına ne kadar uygulayabildikleri, onların dindarlıkları hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır.⁴⁸

Dini hayatın etki boyutu, insanın duygu, düşünce ve davranışlarında bıraktığı izler olması hasebiyle diğer dört boyutun özeti konumundadır. Diğer dört boyutun günlük yaşantıdaki yansımalarını içeren etki boyutu, dinin inanan bireyden ne beklediğini, inananın dine bağlanması ve ibadetleri neticesinde tutumlarında meydana gelen değişiklikleri göstermektedir.⁴⁹

1.3. DEĞERLER

1.3.1. Değer Nedir?

İnsanın sosyal bir varlık olması sebebiyle diğer insanlar ile bir arada yaşaması gerekmektedir. Bir arada yaşayan insanların, düzenli bir hayatlarının olması bir takım ilkelere ve kurallara bağlıdır. Toplum tarafından kabul gören bu ilke ve kuralların çoğunluğunu toplumsal değerler oluşturmaktadır. Bu bağlamda, insan ve insan yaşamı ile ilgili birçok disiplin tarafından ilgi odağı olan değer kavramı hakkında birden fazla tanım yapılmıştır.

Değerler, genel itibariyle inanılan, istenilen ve davranışlar için bir ölçek olarak kullanılan olgulardır. İlk kez Znaniecki tarafından kullanılan ve sosyal bilimlere kazandırılan değer kavramı; Latince “kıymetli olmak veya güçlü olmak” anlamlarına gelen “valere” kökünden türetilmiştir.⁵⁰

Değer kavramını, bir şeye önem kazandıran ölçü, şeklinde tanımlayan Hökeleki’ye göre bir varlığın değerini onun kendine has yetkinliği oluşturmaktadır. Bu meydana, bir şeyin değerli olup olmaması, onun kendi özünde mevcuttur. İnsanın kendine has yetkinliği ise, onu evrendeki diğer varlıklardan ayıran ve kendi varlık yapısından kaynaklanan niteliklerinde saklıdır.⁵¹ Uysal’a göre “değerler; insanın yapıp-etmelerini determine eden ilke ya da ilkeler olarak tanımlanabilir. Yapıp-etmelerimizi belirleyen,

⁴⁸ Hökeleki, *Din Psikolojisine Giriş*, 55.

⁴⁹ Köse ve Aytan, *Din Psikolojisi*, 114-115.

⁵⁰ Nuri Bilgin, *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar* (İstanbul: Sistem Yay., 1995), 83.

⁵¹ Hayati Hökeleki, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi* (İstanbul: Timaş Yay., 2011): 193.

yöneten, yönlendiren, onların temelinde yatan ilkeler. Bir değer ile ilişkili olmayan hiçbir insan davranışı yoktur.”⁵²

Akbaş’a göre ise değerler, toplumu oluşturan kişilere, nelerin önemli olduğunu, nelerin tercih edilmesi gerektiğini yani kısaca hayatlarının nasıl sürdürülmesi gerektiğini belirtir.⁵³ Özensel ise değerleri, toplumun sosyo-kültürel öğelerini anlamlı kılan en önemli ölçütler şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre; toplumun bir parçası olan birey ve bu bireyin davranış örüntüleri sosyolojik araştırmaların başlangıcını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, yaşanmakta olan toplumsal süreçleri açıklamak, kültürel öğeleri dikkate almak ile mümkün olacaktır.⁵⁴

Değeri, “bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inanç”⁵⁵ şeklinde tanımlayan Güngör’e göre, psikolojide insan davranışlarına rehberlik etmesi bakımından değer önem arz etmektedir. Bu meyanda Güngör, ahlaki davranış konusu bakımından değeri; “bir kimsenin çeşitli insanları, insanlara ait nitelikleri, istek ve niyetleri, davranışları değerlendirirken başvurduğu bir kriter”⁵⁶ olarak tanımlamaktadır.

Schwartz ve Bilsky’in farklı kuramcılarının üzerinde birleştikleri özelliklerden hareketle yaptıkları değer tanımları şu şekildedir:

1. Değerler inançlardır. Fakat tamamıyla nesnel, duygulardan arındırılmış fikir özelliği taşımazlar. Sadece herhangi bir etkinlik halinde duygular ile iç içe geçerler.
2. Değerler, bireyin istekleriyle ve bu istekleri için uyguladıkları davranış biçimleriyle ilişkilidirler.
3. Değerler, özgül eylem ve durumların üzerindedirler. Örnek verecek olursak; itaatkârlık değeri, okul veya iş ortamında, aile ortamı veya arkadaş ortamında veyahut da hiç tanımadığımız kişiler ile olan ilişkilerimizin tamamında geçerlidir.
4. Değerler, davranışların, bireylerin ve olayların seçilmesini veya değişimini yönlendiren standartlardır.

---

⁵² Enver Uysal, “Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsanî Erdemler–İslâmî Erdemler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12, sy. 1 (2003): 54.

⁵³ Oktay Akbaş, “Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 6, sy. 16 (2008): 10.

⁵⁴ Ertan Özensel, “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 1, sy. 3 (2003): 220.

⁵⁵ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar* (İstanbul: Ötüken Yay., 2000), 28.

⁵⁶ Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 29.

5. Değerler, kendi aralarında, taşıdıkları önem açısından sıralanırlar.⁵⁷

1.3.2. Değerlerin İşlevleri

Değerlerin birden fazla işlevleri vardır. Ailevi, siyasal, sosyal, estetik vb. bütün beşeri olaylar bir değere dayanmaktadır. Bu bağlamda değerler tüm beşeri olayların meydana gelmesinde belirleyici olmaktadır.⁵⁸

Değerler, kişilerin davranışları üzerinde ve sosyal yaşamı düzenleme anlamında tartışılmaz bir etkiye sahiptir. Değerlerin belirlediği ölçütler ekseninde, davranışlarına dikkat eden kişiler, sosyal hayatta da birbirleriyle uyumlu olacaklardır. Bu meyanda, yaşadığı toplumun değerlerini bilen, bu değerleri içselleştirmek suretiyle hayatlarında rehber edinen kişiler, toplumda sevilen, sayılan kişiler olurlar.⁵⁹

Değerler, kendi hayatımızda neyin doğru, neyin yanlış olduğunu anlama konusunda sahip olduğumuz özel inanç sistemleridir. Hayatımızı daha saygın hale getirebilmek için bizim yarattığımız yargılardır. Bununla beraber, değerleri anlayabilmek, başarıya ulaşmak için en faydalı ve en kuvvetli anahtarlardan birisidir.⁶⁰

Değerler de inançlar gibi insanlara, hayatı anlama ve yorumlamada, davranışlarını belirlemede rehberlik etmektedir. Yani, insan eylemde bulunurken, dinin öngördüğü bir değer sistemine göre hareket etmektedir. Yaratılış, yaşamın anlamı ve amacı, insanların uymaları gereken ahlaki değerler sistemi, ölüm ve ölüm sonrası yaşam gibi konularda dinlerin farklı öğretileri vardır. Ancak tüm dinler, kendi inananlarına, yaşamın anlamı gibi konularda bazı açıklamalarda bulunarak, hayatı nasıl yaşamaları gerektiği noktasında yol gösterir. Bu bağlamda inançlar, hayatı yorumlayarak, hayatı anlama noktasında insanın zihnine ışık tutmaktadır. Dini değerler ise, bu doğrultuda davranış geliştirme noktasında belirleyici olmaktadır. Bu bakımdan dinden gelen ilke ve yorumlar anlam arayışlarında büyük ölçüde rehberlik etmektedir.⁶¹

Özensel'in, Gökçe ve Fichter'den aktardığına göre değerlerin işlevleri şu şekilde sıralanabilir:

⁵⁷ Mukadder Boydak Özan, "Öğrenim Görülen Okul Türüne Göre Yöneticilerin Öğrencilere Değer Kazandırma Davranışları", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları* 8, sy.1 (2009): 56.

⁵⁸ Mustafa Aydın, "Değerler, İşlevleri ve Ahlak", *Eğitime Bakış Dergisi* 7, sy. 19 (2011): 41.

⁵⁹ Nurullah Şahin, "Cengiz Aytmatov'un Eserlerinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi ve Ortaokul Türkçe Ders Kitapları İçin Metin Önerileri", (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2017), 50.

⁶⁰ Anthony Robbins, *Sınırsız Güç*, çev.: Mehmet Değirmenci (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1993), 17-18.

⁶¹ Âdem Akıncı, "Hayata Anlam Vermede Dinî Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü", *Değerler Eğitimi Dergisi* 3, sy. 9 (2005): 11-12.

1. Değerler, bilinçli ve amaçlı davranışın genel ölçütüdür.
2. Değerler, kültür üzerinde yön verici bir etkiye sahip olmakla beraber, belli bir kültürün gelişim süreci içerisinde şekil almaktadır.
3. Değerler, sosyal hayatta bireyler tarafından öğrenilmekte olup, kişilerle özdeşleşmiştir. Bu bağlamda değerler, kişiliğin de bir parçası konumundadır.
4. Değerler, bireylerin sosyal değerinin yargılanmasını mümkün kılmaktadır. Yani kişinin, çevresindeki kişiler için ne ifade ettiğini bilmesini sağlamaktadır.
5. Değerler, sosyal bakımdan kabul görecekt davranışların adeta şemasını çizmektedir.
6. Değerler, bireylerin sosyal rol seçiminde rehberlik etmektedir. Bu bağlamda, bireylerin toplumsal hayatta rollerini seçmesine rehberlik ederler.
7. Değerler, sosyal hayatta dayanışma aracı olarak işlevde bulunurlar.
8. Değerler, kişileri törelere, geleneklere yönlendirmeleri açısından sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır. Bu bağlamda, bireyleri kabul görmeyen davranışları yapmaktan alıkoyar, yasak olan hareketlere işaret eder.⁶²

Bu meyanda, değerlerin en önemli işlevi sosyal hayatı belirlemeleridir. Aslında din, dil, hukuk, sanat gibi bütün kültürel veya tarihsel varlık olguları bir değer yapısının gerçekleşmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Yani, tarihsel veya kültürel her varlık alanı kendine özel yapı veya kurallar çerçevesinde bir değeri açığa çıkarmaktadır. Meselâ hak, hukuk, adalet, söz verme, emek, mülkiyet vb. değerler, bir yaptırım gücüne bağlı normlar olarak sosyal ilişkiler dünyasında somutlaşıp şekillenmektedir.⁶³

1.3.3. Değerlerin Tasnifi

Değer testi, psikolojide ilk kez 1928 tarihinde Spranger tarafından kullanılmıştır. Deneklerini, her birinde bulunan değer ekseninde şahsiyet tiplerine ayırmaya çalışan Spranger, herkesin altı temel değer tipinden birine girebileceğini söylemiştir. Spranger'den ilham alarak, Allport, Vernon ve Lindzey de "Study of Values" adlı geniş bir çalışma yapmışlardır. Bunun akabinde değerler altı grup halinde toplanmaya başlamıştır. Bu değerler; Estetik, Teorik veya ilmi, İktisadi, Siyasî, Sosyal ve Dinî değerlerdir.⁶⁴

⁶² Özensel, Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer, 231-231.

⁶³ Aydın, Değerler, İşlevleri ve Ahlak, *Eğitime Bakış Dergisi*, 42.

⁶⁴ Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 84.

Bununla beraber Güngör, bu değerlerin, insan hayatının belli başlı varlık sahaları olduğunu söylemekte olup, herkesin hayatında bu değerlere kıymet verdiğini ve bunlar karşısında bir tavır aldığını ifade etmektedir. Değerlerin, hayatımızın gayeleri olduğunu belirten Güngör'e göre, söz konusu değerler, sadece kendimiz için değil, başkalarının hayatı içinde de gaye olmasını istediğimiz şeylerdir.⁶⁵

Rokeach'a göre değerler, amaç değerler ve araç değerler şeklinde iki grupta toplamıştır. Bu bağlamda amaç değerler; hayatın temel gayelerini göstermekte; araç değerler ise; insanların bu amaçlara ulaşmak adına kullanacakları davranışları ifade etmektedir.

- Amaç değerler: Aile güvenliği, başarılı olma, bilgelik, barış içinde bir dünya, dini olgunluk, eşitlik, güzellikler dünyası, gerçek dostluk, heyecan verici bir yaşam, kendine saygı, mutluluk, iç huzur, gerçek dostluk, rahat bir yaşam, özgürlük, sosyal kabul, zevk ve ulusal güvenlik.
- Araç değerler: Bağımsız olma, cesaretli, dürüst, bağışlayıcı, entelektüel, geniş görüşlü, hırslı, kendini kontrol eden, itaatkâr, kibar, kendine hâkim, mantıklı, sevecen, sorumluluk sahibi, neşeli, temiz, yardımsever ve yaratıcı olma.⁶⁶

Schwartz ise, yapılmış olan değer tasniflerini inceleyerek, geniş ölçekli bir tasnif geliştirmiştir. Bu meyanda Schwartz'a göre; hayatın amacını kapsayan otuz tane amaç değer ve yirmi yedi tane de araç değer vardır. Araç değerler, amaç değerlere ulaşmaya yardımcı olan değerler şeklinde belirtilmektedir. Tasnif edilen elli yedi değer; "güç, başarı, zevk, uyarılma, öz denetim, evrensellik, yardımseverlik, geleneksellik, uyum, güvenlik ve dini yönelim" değerleri şeklinde on bir alt grupta tasnif edilmektedir.⁶⁷

Allport, Vernon ve Lindzey ise değerleri altı boyutta incelemektedir. Bu değerler: Estetik değer, teorik değer, ekonomik değer, siyasi değer, sosyal değer ve dinî değerdir. Bahsi geçen her değer kendine has değerler içermektedir. Estetik değerlerde biçim ve ahenk önemli iken; teorik değerlerde ise gerçekliğe erişmek önemlidir. Bu bağlamda teorik değerlerde en önemli kavramlar; muhakeme, eleştiri, gözlem ve rasyonel düşüncedir. Burada amaç bilgi edinme ve bilginin düzenlenmesidir. Ekonomik

---

⁶⁵ Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 84.

⁶⁶ Milton Rokeach, *The Nature Of Human Values*, *The Free Press* (New York: 1973), 28'den Aktaran, Oktay Akbaş, "Türk Milli Eğitim Sisteminin Dyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi", (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2004), 57.

⁶⁷ Yusuf Kavun, "Ergenlerde Dindarlık ve İnsani Değerler", (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016), 55.

değerlerde ise ana kavram fayda olarak belirlenmiştir. Siyasi değerlerde önemli olan kavram güç olup, bu değeri benimsemiş olan bireylerin en temel amacı, gücün kazanılıp kullanılması olmaktadır. Bunun yanında, sosyal değerlerin temeli ise sevgiye dayanmaktadır. Bu alt boyutlar, kişinin varlık alanları olarak kabul edilmektedir. Bu görüşe göre; her bireyin kendine özgü benimseyip önemsedığı bir veya birden fazla değer bulunmakta olup, bu değerler insanın hayatını belirlemektedir. Bu meyanda bir birey için önem arz eden değer, başka bir birey tarafından aynı derecede önem arz etmeyebilir.⁶⁸

Değerleri; evrensel ve ulusal değerler olmak üzere iki grupta inceleyen Evin ve Kafadar'ın tasnifi ise şu şekildedir:

- Ulusal değerler: Devlet, millet, vatan, ordu, ulusal simgeler (marş, bayrak, bayram vb.), cumhuriyet, kahramanlık, dil, gelenek ve görenekler.
- Evrensel değerler: Demokrasi, insan hak ve özgürlükleri, barış, uygarlık, eşitlik, bilim ve bilimsel düşünme, çevre duyarlılığı, sanat ve sevgi.⁶⁹

---

⁶⁸ Selahattin Turan ve Dilek Aktan, "Okul Hayatında Var Olan Ve Olması Düşünülen Sosyal Değerler", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 6, sy. 2 (2008): 229-230.

⁶⁹ İlke Evin ve Osman Kafadar, "İlköğretim Sosyal Bilgiler Programının ve Ders Kitaplarının Ulusal ve Evrensel Değerler Yönünden İçerik Çözümlemesi", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 2, sy. 3 (2004): 296.

İKİNCİ BÖLÜM

NURİ PAKDİL'İN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. HAYATI

2.1.1. Doğumu, Çocukluğu ve Gençlik Yılları

Nuri Pakdil, 1934 tarihinde Maraş'ın Yörükselim Mahallesinde doğmuştur. Pakdil, doğduğu ve çocukluk yıllarını geçirdiği şehir olan Kahramanmaraş'a çok kıymet vermekte ve yazılarında sıklıkla bu şehirden bahsetmektedir. "Büyüdüm: çeşmeler de aktı yanımda. Şimdi bakıyorum; kimi kurumuş; çok az su akıyor kiminden de + her çeşme bir kent oldu yanıbaşım. Nerede bir çeşme görsem, suyu akıyorsa, Maraş'ın manevi görüntüsü süzülmemektedir. Böyle oluyor hep."⁷⁰ Başka bir yerde ise yine Maraş'ı şu sözlerle anlatmaktadır:

Maraş'ın güneşi Maraş'ta kaldı. Tabii, çocuk büyürken, güneş de çocukla birlikte boy atar: bir cebine sığdıramadı mı, ikiye böler, üçe böler, daha da olmazsa dörde böler güneşi: hiçbir parçasını yere düşürmemecesine. Çocukluk, insanın, rüzgârla yarışmasıdır. Hedefinden şaşmayan mermi gibi, kalbimde, Maraş yol alıyor, sonsuzluğa doğru.⁷¹

Nuri Pakdil'in annesi Vecihe Hanım ve babası Mehmet Emin Ziyai'dir. Pakdil'in ailesi Maraş'ta 'Dayızadeler' diye anılsa da 'Ziyaiogulları' ismiyle bilinmekte olup, Maraş'ın köklü ailelerindedir. Pakdil'in babası Mehmet Emin Ziyai Bey'in, Maraş'ta Kapalı Çarşı'da bir manifatura dükkânı vardır. Emin Bey, Maraş'ta dürüst, güvenilir, kültürlü olması ile tanınmaktadır. Pakdil, babasının Arapçasının çok iyi seviyede olduğunu, Kur'an-ı Kerim'i ve hadis-i şerifleri Türkçesinden okur gibi anlayan ilim sahibi bir insan olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, evlerinde pek çok enli, uzun, kalın Arapça kitaplar olduğunu da belirtmektedir.⁷²

İnanmaya elverişli çocuğun sağlıklı ve dengeli bir biçimde ilgi görmesi gerekmektedir. Bunun ilk olarak değer kazandığı yer ailedir.⁷³ Çocuk dini inanışları,

⁷⁰ Nuri Pakdil, *Bir Yazarın Notları I* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2015), 46-47.

⁷¹ Nuri Pakdil, *Kalem Kalesi* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2019), 85.

⁷² Nuri Pakdil, *Sükût Süretinde*, (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2019), 17.

⁷³ Ali Rıza Aydın, "Çocuğun Dini Şahsiyet Kazanmasında Ailenin Önemi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi* 8, sy. 8 (1996): 214.

değerleri ve uygulamaları ilk olarak anne babasından gördüğü şekliyle benimsemektedir. Ancak bu benimseme, anne baba ve çocuk arasında kurulan kaliteli bir ilişkinin neticesinde oluşmaktadır.⁷⁴

Pakdil'in zihin dünyasının şekillenmesinde, dini değerler edinmesinde anne ve babasının önemi büyüktür. Yazılarında çocukluk anılarına da yer veren Pakdil, sıklıkla o yıllarda anne ve babası ile arasındaki ilişkisini değerlendirmektedir.

Çok erken mi kalkardı babam? Usul usul mu vururdu odamın kapısına? Arasına da, pencerenin camına mı vururdu? Güneş doğmadan kalkmanın yüce erdemini mi algılatmaya çalışıyordu bana? Güneş doğmadan, büyük bir içsel erinçle ilk eylem yapılarak mı girmeliydi güne, insan, mutlaka? Yapanın orta direği niteliğindeki günlük beş eylemi herkes özenle, zamanında, yapmalı mı demek istiyordu babam, ya kapıya ya pencereye usul usul vurmaıyla dolaylı olarak? Zaten bir eylemin de, ancak yapıldığında, başkaları için özendirici yönü devinmeye başlamaz mıydı?⁷⁵

Annesi Vecihe Hanımefendiden de yazılarında sıkça bahseden Pakdil; annesinin de Arapçayı çok iyi bildiğini ifade etmektedir. Dedesinin Halep'te bir yüksekokulda öğretmenlik yaptığı yıllarda, annesinin ve dayısının orada okula giderek Arapçayı öğrendiklerini, Kutsal Kitabı, Türkçe bir kitap okuyor gibi anlayarak okuduklarını belirtmektedir.⁷⁶

Nuri Pakdil, annesinin kendisine ortak temaları Araplar ve özellikle de Cezayirliler olan öyküler anlattığını aktarmaktadır. Bu öykülerin önemi Pakdil için çok büyük olmuştur: “İnsanla birlikte büyüyen çok cümleler vardır. Cümleler de, insanlarla birlikte o büyük aileyi oluşturur. Annemin anlattığı Cezayir öyküleri de özsuyu olurdu bu cümlenin.”⁷⁷ Bunun yanı sıra annesi, anlattığı öykülerdeki yerleri daha iyi anlaması için Pakdil'e bir dünya atlası vermektedir. Pakdil bu dünya atlasından oyun oynar gibi önemli yerleri öğrenmektedir. Kudüs, Mekke, Medine ve Cezayir'i ilk defa bu atlasan öğrenen Pakdil, hayallerinde oralara gidip gelmektedir.⁷⁸ Nuri Pakdil, o yıllarda çevresinde olup bitenlere duyarsız kalamamış, olayları anlamlandırmaya başlamıştır. Belki de Pakdil'in Ortadoğu'ya olan ilgisinin temelleri o yıllarda atılmıştır. Nuri Pakdil, memleketinin de içinde bulunduğu Doğu ve Güney Doğu Anadolu coğrafyalarında yaşanan insanî dramları bir “çocukluk izlenimleri” olarak hiç unutamamıştır.⁷⁹

⁷⁴ Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, 110.

⁷⁵ Nuri Pakdil, *Bir Yazarın Notları III*, (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2015), 61.

⁷⁶ Nuri Pakdil, *Bir Yazarın Notları III*, 18.

⁷⁷ Nuri Pakdil, *Bir Yazarın Notları II* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2017), 33.

⁷⁸ Ömer Erinç, “Nuri Pakdil'in Aile, Çevre, Okul Ortamı ve Düşüncesinin, Kişiliğinin Oluşumu”, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay. 2013), 22.

⁷⁹ Şaban Sağlık, “Yaşayarak Yazan, Yazarak Yaşayan Bir Yazar Nuri Pakdil”, *Hece* 8, sy.85 (2004): 94.

Evimizde bir radyo mu vardı, İkinci Dünya Savaşının sonlarına mı geliyorduk? Kulağımı adeta radyoya yapıştırarak ölüm haberlerini mi dinlerdim? Tabut yapanlar yorulmuyorlar mıydı? Yoksa özel aygıtlarla mı taşıyorlardı? Çarpışan güçler içimde miydi; savaş, içimde mi oluyordu? Radyodan odaya Japon, Rus, Alman, Fransız, Amerikan, İtalyan ölüleri mi düşerdi? Sözcüklerden, spikerin sözcüklerinden kan mı damlardı kilimin üzerine? Bunlara da dua edilip edilmeyeceğini mi sorardım anneme?⁸⁰

Pakdil'in zihin dünyasında savaşın yıkıcılığı ve hayata son veren yönü çocukluk yıllarında radyoda dinlediği haberler ile şekillenmiştir.

Çocukluk dönemi izlenimleri ve iç deneyimleri, ilerleyen yaşlarda oluşacak; inanç, tutum ve davranışlar üzerinde etkili olmaktadır.⁸¹ Bununla beraber, çocukluk döneminde edinilen deneyimler, aile içindeki dinî tutum ve davranışlar kişinin dini yaşantısına da etki etmektedir.⁸² Bu itibarla, ailesinden almış olduğu temel dini bilgiler Pakdil'in dindar kişiliğinin oluşumunda ana etken olmuştur.

Nuri Pakdil'in ilk öğretmenleri annesi ile babası olmuştur. O, öğrenmesi gereken her şeyi onlardan öğrenip, her bakımdan alması gereken temel bilgileri ev ortamında ailesinden almıştır. Annesi ve babasının Arapça bilmesi, Pakdil'de de dile yatkınlığın doğmasına sebep olmuştur. Pakdil için çocukluk yılları manevi hayatın derinliğini hissetmeye başladığı yıllardır.⁸³ Bununla birlikte aile içi din eğitimi, bireyin kişiliğinin gelişmesinde ve dine yönelmesinde etkili olmaktadır.⁸⁴ Bir röportajında Pakdil, annesinin ideolojik ilk mürebbiyesi, babası için ise, ideolojik bilinçlendirme bağlamında bir öğretmeni, bir yol göstericisi olduğundan söz ederek, onların kendisi için önemini vurgulamaktadır. Bu meyanda Pakdil, annesi ve babası için “Onları, ödünsüz Müslümanlıklarıyla ve beni bu bilinçle yetiştirdikleri için rahmetle ve minnetle anıyorum”⁸⁵ demiştir.

Nuri Pakdil, çocukluktaki oyun arkadaşı ağabeyinden de bahsetmekte, abisinin kendisini her türlü tehlikeden koruduğunu ifade etmektedir. Ancak oynanan oyunlardan sonra bir gün Nuri Pakdil'in ağabeyi Sadi vefat etmiştir. Yaşam akışının bir parçası olan

⁸⁰ Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, 95-96.

⁸¹ Neda Armaner, “Din Eğitiminin Psikolojik Önemi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22, sy. 1 (1979): 219.

⁸² Bruce Hunsberger, L. B. Brown, “Religious Socialization, apostasy and the Impact of Family Background”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 3, Issue. 23 (1984): 250.

⁸³ Erinç, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, 19.

⁸⁴ İbrahim Gürses, “Din Eğitimi Kişilik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16, sy. 2 (2007): 79-122.

⁸⁵ “Yedi Güzel Adamın Yaşayan Efsanesi Nuri Pakdil İle Röportaj”, *Özçekim İçerik Platformu*, (29 Ekim 2018), 2. <http://ozcekim.com.tr/diger/kultur-sanat/yedi-guzel-adamin-yasayan-efsanesi-nuri-pakdil-ile-roportaj/>

ölüm, ayrılık vb. travmatik olaylar aile içerisinde dağılmalara neden olmaktadır. Bu olumsuz durum da gelişim sürecinde olan bireyin sorunlar yaşamasına sebep olmaktadır.⁸⁶ Bununla beraber, ölüm konusu, her yaştaki insanları fazlaca meşgul etmekte olup, yaş farkları sonucu etkilememektedir.⁸⁷ Bu bağlamda, ağabeyini çocuk yaşta kaybetmiş olmanın acısını derinden hissedenden Pakdil için ölüm kavramı anlamaya çalıştığı ilk kavramlardan biri olmuştur. “Ölüm, çok dallı budaklı bir kurum muydu? Ölüm renkli miydi? Bu, kefen rengi miydi? Yoksa, çok mor bir şey miydi? Hayatı, hep o biçimlendiriyor gibime mi geliyordu?” gibi sorular Pakdil’in zihnini kurcalamaya başlamıştır.

Yas tutan insanda karışık duygu ve düşünceler olmaktadır. Yoğun bir yas tutma durumunda kişi şiddetli bir duygu bombardımanına maruz kalmaktadır.⁸⁸ Pakdil de ağabeyinin ölümünden sonra yas sürecine girdiğini, mevsim yaz olmasına rağmen yataktan hiç çıkmadığını, örtündüğü yorganı kimsenin alamadığını belirtmektedir.⁸⁹

Ağabeyinin vefatı üzerine sokağa daha az çıkmasına izin verilen Pakdil, “ağabeyim, sokakta terli terli su içmişti de ondan mı hastalanmıştı?”⁹⁰ türden sorular ile ağabeyinin ölüm nedeni ile sokağa çıkması arasında ilişki kurmaya çalışır. Pakdil, ağabeyi ile ilgili anılarını anımsarken, ağabeyinin ölümünü, artık hayatta olmadığını kabullenmesi çok zor olmuştur.

2.1.2. Eğitim Hayatı

Nuri Pakdil, Osmanlı kültürü ve geleneği ile Cumhuriyet Dönemi’nin getirmiş olduğu yenilikler arasında kalmış ve çatışmanın tavan yaptığı bir zaman diliminde doğmuştur. Pakdil’in çocukluk döneminde özellikle dini hayatla ilgili değişiklikler ve yasaklamalar halkın psikolojisini olumsuz biçimde etkilemiştir. Söz konusu dönemde, düşünce, inanç ve ibadet gibi temel özgürlükler baskı, şiddet ve korku ile sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Bu durumunun toplum üzerinde yarattığı etki travmatik boyutlara ulaşmıştır.⁹¹ Bu bağlamda Pakdil’in ailesi, çocuklarını yeni dönemin getirdiği

---

⁸⁶ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994), 145.

⁸⁷ Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, 164.

⁸⁸ Yener Özen, *Çocuklarda Bilişsel Davranış Psikolojisi* (Ankara: Yason Yay., 2017), 235.

⁸⁹ Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, 95.

⁹⁰ Pakdil, *Bir Yazarın Notları II*, 100.

⁹¹ Geniş bilgi için bkz. Zeynep Özcan, “Cumhuriyet Dönemi Dinî Hayat (1938-1950)”, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014).

değişikliklerden korumak istemiş, ona resmî düzenden uzak bir dünya kurmaya çalışmışlardır.⁹² Bu nedenlerden ötürü Nuri Pakdil, eğitim hayatına üç yıl geç başlamış ve ilkokuldan sonra ortaokula gitmek için de üç yıl beklemiştir. Çünkü ailesi, okullardaki resmi öğretinin, kendi öz değerleriyle çeliştiğini düşünmektedir. Nuri Pakdil, ailesinin okul konusunda böyle bir karar almalarını her daim sorgulamış ve Edebiyat Dergisi'nde bulunan bir yazısında bu durumu şöyle ifade etmiştir:

...Babam bana bir şeyi duyumsatmak mı istiyordu? Babamın bana duyumsatmak istedikleriyle ilkokul üçte, dörtte, beşte öğrendiklerim arasında bir bağ kurulabilir miydi? Babamın bana duyumsatmak istedikleriyle bu sınıflarda öğrendiklerim çelişiyor muydu birbiriyle? Babam iyice ayırımında mıydı bu çelişkinin? Annemin söyledikleri neler olurdu? Tüm ilkokul arkadaşlarımda durumları da benimki gibi miydi? Annem olsun, babam olsun, ikisi de niçin korkuyorlardı ilkokuldan? Bende bir şeylerin yiteceğinden mi korkuyorlardı? Neyi yitirecektim ben ilkokulda? Bu korku yüzünden mi yollamışlardı beni ilkokuldan sonra ortaokula? Neyi korumak istiyorlardı bende annemle babam? Acaba salt annemle babamda mıydı bu korku? Annem gibi, babam gibi korkan başka anneler babalar da var mıydı? Neyi savunmak istiyorlardı annemle babam? Sonra kim zorlamıştı ortaokula gitmem için annemle babamı?⁹³

Okuldaki öğretiyile, anne babasının öğretisinin kanlı bıçaklı olduğunu düşünen Pakdil, bu durumu sorgulamaya devam etmiş, soruları ile ailesinin tutumunu anlamaya çalışmıştır. Pakdil, ailesinin bu tutumunun sebebinin; okuldaki resmi öğretinin baskısı altında, çocuklarında irdeleme yeteneğinin oluşamayacağından korkmaları olduğu kanısına varmıştır.⁹⁴ Bununla beraber okullardaki resmi öğretilere karşı olmalarından ötürü çocuklarını okula göndermeyen aile çocuklarına özel öğretmen tutarak eğitimine evde başlamışlardır. Babası Pakdil'in odasına kara tahta ve renkli tebeşirler almış ona evde özel bir ders çalışma alanı oluşturmuştur. Pakdil, kendisine okuma yazma öğreten Ahmet Öğretmeninin zaman zaman cebinden çok ufak bir kitap çıkarıp, onu önce öpüp başına koyduğundan, sonra da dudaklarını kıpırdatarak okuduğundan bahsetmektedir. Öğretmeninin okuduğu kitabının babasının sabahları okuduğu kitap ile aynı olduğunu anlayan Pakdil, Ahmet öğretmenin kitabı okurken ara ara gözlerinin dolduğuna da tanık olmuştur. Ahmet Öğretmenin bir gün kendisine “İnşallah büyüyünce sen de bu kitabımızı okuyup anlayacaksın” dediğini aktaran Pakdil, öğretmenin kitabı okuduktan sonra, yine öpüp başına koymasının ve ceketinin cebine saygı ile yerleştirmesinin kendisinde kitabın

---

⁹² Beyzanur Uyar, “Nuri Pakdil’in Tiyatrolarında Kavramlar”, (Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, 2019), 3.

⁹³ Nuri Pakdil, “Bir Yazarın Notları”, *Edebiyat 1*, Der: İdris Hamza, sy. 39-43 (1969): 2.

⁹⁴ Pakdil, *Bir Yazarın Notları III*, 16-19.

çok saygın olduğu ve kitap okumanın da ciddiyet gerektirdiği anlayışını pekiştirdiğini aktarmaktadır.⁹⁵

Bu bağlamda Pakdil, ilkokul yıllarını, okul ile ev arasında kaldığı ikilemi ifade ederken “Bıçkıyla hem de görülmemiş içsel bir bıçkıyla kesiliyordum orta yerimden; bir yanım evdeydi, bir yanım okuldaydı; nasıl bütünlenecektim ben?”⁹⁶ demektedir.

Pakdil’in ortaokul hayatı yine bu sebeplerden ötürü üç yıl gecikmeli başlamıştır. Ailesi, okulda okutulan eğitimin çocuklarının zihninde aşınmaya sebep olacağı gerekçesi ile onu okula göndermemiş, eğitimine evde devam etmesini uygun görmüşlerdir. Bu durum Pakdil’in o zamanlarda sorgulayıcı tavır takınmasına neden olmuştur. “İlkokuldan sonra Ortaokula gönderilmemekle, bu aşınmanın dışında mı kalabileceğim sanılıyordu? Yurt genelinde, bu tepkileri topluca değerlendirmek yerine, niçin, bireysel korunaklar düşünülüyordu? Çocuğun okula gitmemesi, nasıl bir korunak olabilirdi?”⁹⁷ türden sorular zihnini meşgul etmeye başlamıştır. Kendisi bu aşınmanın, yurt genelinde bir değerlendirme ile giderilmesi gerektiğinden bahsetmekte, ailesi gibi bireysel, bir önlemin alınmaması gerektiğinden söz etmektedir.⁹⁸

Nuri Pakdil, bu üç yıllık arada boş durmamış ve okumaya devam etmiştir. Onun için ortaokul günleri, okumanın ve yazmanın tutkuya dönüştüğü bir dönemdir. Pakdil, ilkokuldayken, ilkokuldan sonra, ortaokuldayken karalamalar yaptığını, durmadan yazdığını anlatırken, bu durumu gökyüzüne çeşit çeşit kelebekler uçurmaya benzetmektedir. Sözcükleri kuşlara benzeten Pakdil; “Yeni kuşlar, yeni sözcükler konardı pencereye: çoğunu, tutmadan kaçırırdım: konuştuğum çok olurdu o kuşların ardından.”⁹⁹ demektedir.

Lise yılları Pakdil için olup biteni anlama, adlandırma sürecinin başladığı kendini bulma dönemidir. Bu dönemde Pakdil, ülkede olup biten olaylar ile daha fazla ilgilenmeye, ülke genelinde yayımlanan dergi ve gazeteleri takip etmeye başlamıştır.¹⁰⁰ Bu itibarla Pakdil, lise yıllarında yazarlığını geliştirerek, dikkat çekici bir seviyeye getirmiştir. Hatta bu dönemde kaleme aldığı yazıları, Maraş’ın, Antep’in ve Adana’nın

⁹⁵ Pakdil, *Bir Yazarın Notları III*, 57.

⁹⁶ Pakdil, *Bir Yazarın Notları III*, 19.

⁹⁷ Pakdil, *Bir Yazarın Notları III*, 20.

⁹⁸ Pakdil, *Bir Yazarın Notları III*, 20.

⁹⁹ Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, 10.

¹⁰⁰ Murat Aslan, “Nuri Pakdil’in Düşünsel ve İnsani Duruşu”, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 275.

yerel gazetelerinde, sanat dergilerinde yayımlanır.¹⁰¹ Yazma serüvenini ve anne özlemini şu sözlerle ifade etmektedir.

İlk yazılarım: eğri, yuvarlak, çokgen kuş resimleriydi bunlar bir bakıma: yalnızlığıma yenme denemeleri. Bunlarla yenebilecek miydim yalnızlığıma? Özellikle Maraş'taki lise yıllarımda, her gün olmasa da, bir şeyler yazardım. Büyük bir defterim vardı. Gece demez, gündüz demez, üşenmeden doldururdum sayfalarını. Annem ölmüştü ya, hiç onu anmasam da, onunla konuşuyormuşum sanırdım: hüznü örten yalancı bir mutluluktan bu.¹⁰²

Nuri Pakdil'in ilkyazı çalışmaları henüz bir lise öğrencisi olduğu 1954-1955 yıllarında Maraş'ta çıkan "Demokrasiye Hizmet" gazetesinde yayımlanmıştır. Demokrasiye Hizmet gazetesinde deneme ve şiirleri yayımlanan Pakdil, bu sayede kendisini gösterme fırsatı bulmuştur. Bununla birlikte Pakdil, aynı tarihlerde Maraş Lisesi'nin kültür kolu tarafından yayımlanmakta olan "Hamle" dergisinde aktif olarak çalışmalarda bulunmuştur. Lise öğrencileri tarafından çıkarılmış olmasına rağmen dergi, dikkat çekmeyi başarmıştır.¹⁰³ Bunların akabinde Pakdil, kişiliği, duruşu, yazarlığı ile o dönemin öğrencileri ve edebiyat çevresince ilgi konusu olmuştur. Bununla beraber, Pakdil'in bazı yazıları, Nurullah Ataç gibi dönemin bazı ünlü yazarlarınca eleştiri ve beğeniler almıştır.

Bu notlarımın epencesini Demokrasiye Hizmet, Gençlik gazetelerinde, liseli arkadaşlarla çıkardığımız aylık Hamle, Antep'te çıkan aylık İlke dergilerinde yayımlanmıştı. Adana'da çıkan bir gazetenin sanat sayfasına yazılar gönderdiğimi de anımsıyorum. O dönemin ünlü bir eleştirmeni, Türk Dili dergisinin iki sayısında değinmişti bunlara. Daha önce de, gene aynı ünlü eleştirmen, Ulus gazetesindeki söyleşisinde, Demokrasiye Hizmet gazetesinde düzenlediğim sanat sayfalarından söz etmişti. Bulutlar ayaklarımın çok, çok altındaydı o yıllarda! Belki, kimi günler, yeğniydim kuşlardan da!¹⁰⁴

Ardından 1959 senesinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni kazanan Pakdil, İstanbul'u hep sevmiş ve İstanbul'da olmaktan hep mutluluk duymuştur. Ancak üniversitede yazmayı sürdürememiş, yazıyla arasına bir duvar girmiştir. Bu durumun nedeninin ise üniversitede aldığı eğitim olduğunu belirten Pakdil, o yıllarda yazamamanın acısını şu şekilde ifade etmektedir:

İstanbul'da üniversiteye girince sürdüremedim yazmayı. Okuyordum ya, yazamıyordum: ya da çok az yazıyordum. Niçin böyle oluyordu, diye sorardım kendi kendime: Yenikapı kıyılarında yürürken; daha da başka yerlerde de tabii. Kuşkusuz yazamamanın acısını duyuyordum: okumak, sürekli okumak azaltmıyordu bu acıyı, yoğunlaştırıyordu gitgide: ya hiç yazamazsam, diye uykum kaçırdı. Düşünmek, bir

¹⁰¹ Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, 11.

¹⁰² Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, 11.

¹⁰³ İlhan Sadıkoğlu, "Modern Türk Edebiyatı İçinde Nuri Pakdil'in Edebiyat Dergisinin Yeri ve Rolü", (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2013), 27.

¹⁰⁴ Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, 11.

ipi daha atlamak için gelmişim üniversiteye: bu ipi atladıktan sonra da, yeni bir ip tutulmayacak mıydı önüme? Kuru, havasız, acayip bir kazandı üniversitenin içerisi.¹⁰⁵

Nuri Pakdil, yazmadan geçen bu yıllarını ‘yılan’ olarak nitelemektedir. “Yılanlar; yazmadan geçen yıllar diyorum buna. Ben hiç sevmem yılan görmeyi, yılanı bakmayı; bir üşüme tutar beni. Yazmadan geçen yıllarımı düşündükçe de üşüyorum öyle.”¹⁰⁶

Pakdil’in, üniversitede aldığı eğitim onun ruhuna ters düşmekte, o Hukuk Fakültesi’nde okutulan hukukun arka planındaki Batılı zihniyetten rahatsızlık duymaktadır. Pakdil, üniversitede aldığı eğitimin, bu yıllarda yazıyla arasına bir duvar girdiğini ve yazamamanın acısını şu cümlelerle ifade etmektedir:

Sürekli olarak ders kitaplarını okumam, bu kitapların çoğu yerlerini de adeta ezberlemem gerekiyordu. Peki, tüm bunların bizimle ilgisi neydi? Bizimle hiçbir bağı olmayan yabancı yasaları ezberliyorduk. Kazan gittikçe oyuluyor, bir kuyuya mı dönüşüyordu? Esenlikle çıkılabilecek miydi bu pozisyondan? Şuydu acıklı olan: bu yasaları öğrenip üniversiteyi bitirince, bunları hayata geçirecek ve bu yasalara göre de kimimiz haklı, kimimiz haksız mı olacaktık? Üniversite yıllarım, kendi kendimle döğüştüğüm yıllardır.¹⁰⁷

Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra avukatlık stajına başlayan Pakdil, bir süre maliye memurluğu yaptıktan sonra Bitlis’te vatani görevini ifa eder. Pakdil bu dönemlerde de yine yazamamanın acısını yaşamaktadır. “Askerliğimi Bitlis’te yaparken ısınma devinimlerine başladım: canım çıkardı: ne güçtü bir cümle kurabilmek. Duvara asılırdım; yakarırdım Tanrı’ya, artık bu duvar yükselmesin diye. Duvar da nasıl zalim bir duvardı.”¹⁰⁸

2.1.3. Edebiyat Dergisi

Pakdil, askerlik vazifesinin ardından, 1964 yılında İstanbul’da haftalık yayın yapan Yeni İstiklal gazetesinin editörlüğünü yapar. Bir sene sonra Ankara’da hukuk müşavirliği yapan Pakdil, 1967’de Devlet Planlama Teşkilatı’na geçer, bu yıllarda dönemin önde gelen fikir, aksiyon ve edebi şahsiyetlerinden Necip Fazıl Kısakürek ve Sezai Karakoç ile ilişki kurar.

Pakdil, Ankara’ya gelmesinin akabinde lise arkadaşları olan ve ilerleyen zamanlarda Edebiyat camiasında “Yedi Güzel Adam” olarak bilinecek; Rasim Özdenören, Adil Erdem Bayazıt ve Mehmet Akif İnan ile birlikte Edebiyat dergisini

¹⁰⁵ Pakdil, *Bir Yazarın Notları 1*, 12.

¹⁰⁶ Pakdil, *Bir Yazarın Notları 1*, 13.

¹⁰⁷ Pakdil, *Bir Yazarın Notları 1*, 13.

¹⁰⁸ Pakdil, *Bir Yazarın Notları 1*, 14.

çıkarr. Edebiyat dergisi, “Büyük Doğu” dergisinin yayın hayatına ara vermesinden ötürü oluşacak düşünsel boşluğun doldurulması ve zihni eylemlere ara verilmemesi isteği ile yayın hayatına başlamıştır. Bununla beraber, Pakdil’in, zihin dünyasında büyük bir öneme sahip olan Fethi Gemuhluoğlu’nun bir dergi çıkarması konusundaki isteği de derginin çıkmasında önemli bir etken olmuştur. Pakdil, Bağlanma isimli eserinde Fethi Gemuhluoğlu’ndan almış olduğu bir mektubu anarak; “...onurlandığım mektuplarının birinde, bir sanat dergisi çıkartmamı, birtakım arkadaşlarla bu derginin çevresinde toplanmamızı buyuruyordu. (Edebiyat dergisinin tohumu, belki de 1964’lerde düşmüş oldu içime).”¹⁰⁹ demektedir.

Bu meyanda topluma ve toplumsal meselelere duyarsız kalamayan Pakdil, 1969 senesinin Şubat ayında “Edebiyat” dergisinin ilk sayısını çıkartmıştır. “Ve düşünsel önermesi şudur: Sanatla başladı yurdumuzda yabancılaşma; gene sanatla kalkacak ayağa.”¹¹⁰ Dergi, ilk sayı ile Türk Edebiyat camiasının ve önemli isimlerinin takdirini toplamayı başarmıştır.

Edebiyat dergisi, 1969’dan 1984’e kadar on altı yıl yayım hayatına devam etmekte olup, “Tüm çemberleri, edebiyat kıracaktır sonunda; bağımlılığın çemberlerini”¹¹¹ diyen Nuri Pakdil’in adıyla bütünleşerek, güçlü bir ses çıkarmayı başarmıştır. Bununla beraber, Edebiyat’ın giriş kısmında, derginin çıkış amacı ve geçirdiği serüvenler anlatılmakta; Edebiyat Dergisi’nin çıkış amacının yurdumuzda, yerli ve yeni bir edebiyatın gelişmesini sağlamak olduğu ifade edilmektedir. Böylelikle, toplumumuz sarsılacak, uyandırılacak ve onlarla beraber düşünce düşmanlarına karşı konulacaktı. Bu yerli Edebiyatın adeta bir varoluş savaşı olacaktı. Nuri Pakdil için Edebiyat Dergisi’nin varlığı çok kıymetliydi, zira o “Edebiyat”, bir uygarlığın varoluş savaşının adıdır demektedir.¹¹²

Edebiyat dergisiyle beraber, hayatın her alanındaki olumsuzluklar, sanatsal bir dille gündeme taşınmıştır. Dergi bünyesinde yazılan yazılarda, bireye, topluma, toplumlara, kente ve doğaya ilişkin, maddi ve manevî anlamda insana yansımaları olan her olgu üzerinde durulmuş ve irdelenmiştir. İnsanın Tanrı’yla, toplumla, doğayla bozulan ilişkisinin yenilenmesi ve onarılması için, yoksulluğun, sömürünün yok edilmesi; sadece

---

¹⁰⁹ Nuri Pakdil, *Bağlanma* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2017), 13.

¹¹⁰ İdris Hamza, “Edebiyat Dergisi ve Edebiyat Dergisi Yayınları”, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 285.

¹¹¹ Nuri Pakdil, *Biat I* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2015), 82.

¹¹² İdris Hamza, “Edebiyat”, *Edebiyat*, Ed. İdris Hamza (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2015), 2.

ellere değil yüreklere ve beyinlere vurulan kelepçelerin de kırılması için Ulu Önderimiz, Yüce Peygamberimizin ilkelerinin vazgeçilmezliği vurgulanmıştır.¹¹³

İlk dönemi altı bağımsız sayıdan oluşan Edebiyat Dergisi'nin, ilk sayısı Şubat 1969'da yayımlanmıştır. Birinci dönemi gazete boyutlarında yayımlanan dergi, aynı yılın Ağustos-Aralık ayları içinde çıkan bir özel sayı ile tamamlanmıştır. İkinci döneminde ancak iki bağımsız sayı yayımlayan Edebiyat Dergisi, bu döneme Mayıs 1970'te, sayı boyutlarını küçülterek, fakat sayfa sayısını arttırarak girmiştir. Bir yıl aradan sonra, Kasım 1971'de yedi bağımsız sayıdan oluşan, üçüncü dönemine başlayan derginin bu dönemi de Temmuz-Eylül 1972 ayları için çıkan bir özel sayı ile tamamlandı. Bu tarihten sonra dergi beş ay çıkmadı. Ancak bu süre zarfında Edebiyat Dergisi Yayınevi yayın hayatına başladı.¹¹⁴

Dördüncü Dönemi'ne Nisan 1973'te giren Edebiyat Dergisi, yeni dönemde yeni kitaplar da yayımlanmaya devam etti. Dördüncü dönemde Edebiyat Dergisi bünyesinde üçü Nuri Pakdil'in (Biat, Umut, Harikalar Tablosu (Jacques Prevert'den çeviri)) olmak üzere 8 kitap yayımlandı. Dördüncü dönemde, logosu yenilenen Edebiyat Dergisi'nin künyesinde Nuri Pakdil ismi, derginin "Sahibi ve sorumlu yönetmeni" olarak yer aldı. Bu dönemde, derginin ideolojik duruşu da künyeye yansımış ve sayılarda "Tüm banka ve içki ilanları alınmaz." ibaresi yer almıştır.¹¹⁵

Beşinci Dönemi'ne Şubat 1975'te, çıkışının yedinci yılında başlayan Edebiyat Dergisi'nin sayı numaraları, önce 1'den başlatıldı. 25. sayıdan itibaren numaralandırma, önceki 72 aylık dönemde çıkan sayıların toplamına eklenerek 38+25 şeklinde verildi.¹¹⁶

Yayımlarında zaman zaman aksamlar olan Edebiyat Dergisi, düzenli bir şekilde çıkmadı. Manevî ve maddî bunalımlar atlatan dergi, çok güç koşullar altında varlığını koruyamaya gayret gösterdi. Ancak, koşullar ne derece zor olursa olsun Edebiyat Dergisi; hiçbir kişiye, hiçbir zümreye, hiçbir örgüte, hiçbir şirkete, hiçbir menfaat grubuna asla sırtını dayamamış, açık alınla, onurlu, özgün ve lekesiz duruşunu korumuştur.¹¹⁷

---

¹¹³ Hamza, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, 287.

¹¹⁴ Hamza, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, 285-286.

¹¹⁵ Hamza, "Edebiyat", 2.

¹¹⁶ Hamza, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, 286.

¹¹⁷ Hamza, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, 287.

Edebiyat Dergisi'nin Aralık 1984 sayısında, kısa bir açıklama ile derginin yayımına ara veren Pakdil “başka bir zaman ve mekânda da olsa yeniden yayımlanmak üzere” sözleriyle okurlarına veda etmiştir.¹¹⁸

Yaklaşık on üç yıl sonra tarihler 28 Şubat 1997'yi gösterdiğinde Pakdil, bu suskunluğuna “Sükût Sûretinde” adlı eseriyle son vermiştir. Bununla birlikte, Edebiyat Dergisi Yayınları yeniden kitap yayımlamaya başlayacak ve 1984 öncesinde yayınlanan ve baskıları tükenen 18 kitabı yeniden okurlar ile buluşturacak, hatta bu dönemde yirmi üç yeni kitap daha basılacaktı. Böylelikle Edebiyat dergisi çıkmasa da yaşayacaktı.¹¹⁹

Bir yandan yayın hayatına devam eden Nuri Pakdil, 2012 yılında TRT tarafından yayınlanan “Yedi Güzel Adam” isimli diziyile isminden söz ettirmiştir. Popüler kültürün de etkisiyle, Nuri Pakdil özelinde oluşan hayranlık onun bu süre zarfında çeşitli şehir, kurum-kuruluşlarda konferanslar, söyleşiler vermesine, bu bağlamda daha geniş kitlelere yazılarını ulaştırmaya vesile olmuştur. Biz de çalışmamıza başladığımız esnada kendisi ile bir söyleşi yapma talebinde bulunduk ancak kendisinin ani vefatı üzerine gerçekleştiremedik. Nuri Pakdil, 18 Ekim 2019 tarihinde yaşama veda etmiştir. Cenazesi, 19 Ekim 2019'da Hacı Bayram Camii'nde kılınan namazın ardından Taceddin Dergâhı hazresine defnedilmiştir.

2.2. ESERLERİ

Nuri Pakdil, deneme, şiir, günlük, oyun, çeviri gibi edebiyatın çeşitli türlerinde birçok eser vermiştir. Edebiyat dergisinde yayımlanmış ancak kitaplarına girmemiş yazıları, şiir, çeviri ve oyunları da bulunan Pakdil'in çeviriler dâhil olmak üzere, toplam kırk üç yayımlanmış eseri bulunmaktadır.

Pakdil'in ilk kitabı deneme formatında olan ve Paris'te bulunduğu sırada tuttuğu notlardan oluşan “Batı Notları”dır. “Sükût Sûretinde” ise Pakdil'in ilk şiir kitabı olup, Şubat 1997'de yayımlanmıştır. Pakdil, Sükût Sûretinde isimli eserini on üç yıllık bir sessizliğin sonucunda ortaya çıkarmıştır.

Bununla beraber Pakdil bazı yazılarında takma isimler de kullanmıştır. N. Nuri Pakdil, Emin Ziyaioglu, Emin Nuri Ziyaioglu, Ebubekir Sonumut, Murtaza Tunçgök,

¹¹⁸ Hamza, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, 288.

¹¹⁹ Hamza, “Edebiyat”, 3.

İlyas Tarık, Hamid Sıla, Ali İmran, Yahya Hurşit, Razza Gönder, Hikmet Timuçin gibi isimler onun kullandığı takma isimlerden bazılarıdır.¹²⁰

2.2.1. Deneme Kitapları

2.2.1.1. Batı Notları

Nuri Pakdil'in ilk kitabı olan "Batı Notları" aynı zamanda Edebiyat Dergisi Yayınları'nın da ilk yayını olma özelliğini taşımaktadır. 1972'de yayınlanan kitapta Pakdil, Paris, Frankfurt, Brüksel ve Roma'ya yaptığı gezilerinin notlarını, bir arkadaşla sohbet ediyormuşçasına samimi bir üslup ile kaleme almıştır.

2.2.1.2. Biat I

Cumhuriyet dönemi edebiyatının ve yerli düşüncenin değerlendirildiği Biat I, Haziran 1973'te yayımlanmıştır. Pakdil bu eserde, yerli düşünceye sahip yazarların inancın ve kutsal emeğin savunucuları olacaklarına vurgu yapmaktadır.

2.2.1.3. Biat II

Biat II, serinin ikinci kitabı olup, Ocak 1977 yılında ilk baskısını yapmıştır. Biat II, Nuri Pakdil'in Edebiyat dergisinde çıkmış yazılarından oluşmaktadır. Kitaptaki yazılar genel olarak, Batılılaşmayla birlikte Türkiye'nin geçirmiş olduğu yabancılaşma deneyimlerinin eleştirisi şeklindedir. Bununla birlikte Pakdil eserde bazı yazarlarla yaptığı tartışmalara, onlara vermiş olduğu cevaplara, eleştirilere ve savunmalara da yer vermektedir. Bu yazarlar arasında; Nurullah Ataç (ö.1957), Rauf Mutluay (ö.1995), Melih Cevdet Anday (ö.2002) ve Adnan Binyazar gibi isimler yer almaktadır. Eserde adı geçen diğer yazarlar ise; Ceyhun Atuf Kansu (ö.1978), Behçet Necatigil (ö.1979), Cemal Süreya (ö.1990), Mehmet Akif İnan (ö.2000), Alaeddin Özdenören (ö.2003), Erdal Öz (ö.2006), Abdullah Uçman, Anna Masala ve Selim İleri'dir.

Bununla beraber Pakdil, Biat II kitabında namaz, oruç, hac gibi ibadetlerden bahsetmiş ve bu kavramlara sanat ve edebiyat dergilerinde hiç yer verilmemesini eleştirilmiştir.

---

¹²⁰ Nuri Pakdil ve Edebiyat Dergisi İçin Kaynakça, "Nuri Pakdil'in Yazılarında Kullandığı Takma İsimler", *Hece* 8, sy. 85 (2004): 493.

2.2.1.4. Biat III

Serinin son kitabı olan Biat III'ün ilk basımı Nisan 1981 yılında yapılmış olup, kitap diğer iki kitabın tamamlayıcısı şeklindedir. Edebiyat Dergisi'nin kuruluşunun on ikinci yılında çıkan kitap, "12. Yıl Bildirisi"¹²¹ ifadesi ile başlamaktadır. Nuri Pakdil, Biat III kitabında; Rasim Özdenören, Mehmet Akif İnan, Erdem Beyazıt ve Cahit Zarifoğlu ile beraber 1969 yılında yayım hayatına başlattıkları Edebiyat dergisinin çıkmasının nedenini de dile getirmektedir. Ayrıca Pakdil bu eserde, Edebiyat dergisinin klasik sağcı dergilerle aynı kefeye konulmasına da şiddetle karşı çıkmakta, bu konu ile ilgili görüşünü şu şekilde dile getirmektedir: "Yeniyiz biz; dışımızdakilerin hepsi eskimiştir, tükenmiştir, bitmiştir."¹²²

2.2.1.5. Bağlanma

İlk baskısı 1979 yılında yapılan kitap, "Fethi Gemuhluoğlu'nun büyük anısına bitimsiz saygıyla"¹²³ ifadesiyle başlamaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere Bağlanma; Pakdil'in hayatında ve düşünce dünyasında çok önemli bir yere sahip olan Fethi Gemuhluoğlu anısına yazılmış bir eserdir. Pakdil eserde Gemuhluoğlu'nu, onun kendisi için ne ifade ettiğini, onunla tanıştıktan sonra kendisinde oluşan izlenimlerini içten bir anlatımla okuyucuya aktarmıştır. Eserde Pakdil, sık sık Gemuhluoğlu ile anılarına yer vermektedir.

İstanbul'da üniversite okuduğum yıllardaydı. Şimdi hep düşünüyorum; adını ilkin kimden duymuştum, diye. Nerde duymuştum, diye. Üniversitede miydi, kaldığım yurtlarda ya da evlerde miydi, yolda mıydı, bir kahvede miydi, lokantada mıydı? 1959'un başlarıydı sanıyorum ilk duyduğumda adını. 'Fethi Ağabey' diyorlardı. Anlatıyorlardı. Gittikçe artıyordu ilgim.¹²⁴

Pakdil Bağlanma isimli kitabında bir gönül ve eylem adamı ile dost olmanın sevincini ve güzelliklerini coşkulu bir dille anlatmaktadır.

Sanırım, O, biraz da hepimizin, tüm tanıdıklarının vicdanıydı: O'nu, son olarak, 1977 yılının Ağustos ayı içinde görmüştüm İstanbul'da: vicdanı, kalbini sıkıştırıyor gibiydi + Önder'in temel ilkelerinden kimilerini, gene coşkulu ama yavaş yavaş vurgulamıştı yeniden. Ayrılıp ta İstiklal Caddesine indiğim zaman o büyük cadde, bir o yana, bir bu yana sallanıyordu sanki: insanın yalınlığından mı geliyor, birtakım şeyleri, nasıl diyeyim işte, önceden sezer gibi oluşu.¹²⁵

¹²¹ Nuri Pakdil, *Biat III* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2014), 9.

¹²² Pakdil, *Biat III*, 33.

¹²³ Pakdil, *Bağlanma*, 5.

¹²⁴ Pakdil, *Bağlanma*, 11.

¹²⁵ Pakdil, *Bağlanma*, 79.

2.2.1.6. Arap Saati

İlk baskısı Mayıs 1997 tarihinde yayımlanmış olan Arap Saati; Nuri Pakdil'in denemelerinden ve bazı günlüklerinin bölümlerindeki parçalardan oluşmaktadır. Eserinin ilk sayfasına tam sayfa "Allah", son sayfasına ise yine tam sayfa "Ümmet" yazmış olan Pakdil, kendisine bu durumun özel bir sebebi olup olmadığı sorulduğunda şu şekilde cevap vermektedir: "Cenab-ı Hakk'ın emirlerinin hem uygulayıcısı hem de yayıcısı ümmet olduğu için Cenab-ı Hakk'ın adıyla başlamakta ve ümmet kelimesiyle de bitmektedir."¹²⁶ Bununla birlikte, ilk sayfadaki "Allah" ve son sayfadaki "Ümmet" kelimesinin toplamda doksan dokuz kez yazdığı tarafımızca tespit edilmiştir. Öyle zannediyoruz ki Pakdil, doksan dokuz sayısı ile Esmâ-ül Hüsnâ (Allah'ın doksan dokuz ismi)'ya atıfta bulunmaktadır. Bu bağlamda Pakdil, okuyucunun dikkatini bu konulara çekmeye çalışmakta ve kendi ideolojisini oluşturan değerleri açıkça ifade etmektedir.

2.2.1.7. Bir Yazarın Notları I, II, III, IV

Toplamda dört kitaptan oluşan bu serinin ilk kitabı Bir Yazarın Notları I; Temmuz 1980 yılında yayımlanmıştır. Serinin ikinci kitabı olan Bir Yazarın Notları II; Aralık 1980, Bir Yazarın Notları III; Mayıs 1981 ve serinin son kitabı Bir Yazarın Notları IV; Eylül 1982 yılında yayımlanmıştır. Serinin tüm kitaplarında ortak tema olarak; Tanrı inancının gerekliliği, insanın varoluş sorumluluğu, mülkiyet tutkusu, emek ve teknoloji konuları işlenmektedir. Bir Yazarın Notları I kitabında Pakdil; çocukluk anılarına, hayatında önemi bir yere sahip olan şehirlere ve yazma eylemine dikkat çekmektedir. Bununla beraber bu seride, Pakdil'in dili ve kullanmış olduğu anlatım teknikleri de dikkat çeken bir diğer husus olarak göze çarpmaktadır. Ali Göçer'in bu seriyle ilgili şu yorumu çok yerinde bir tespittir:

Nuri Pakdil, 4 cilt halinde yayımladığı Bir Yazarın Notları'nda son derece özgün bir anlatım tekniğiyle yazıya üçüncü kişileri sokar. Yani yazarın dışında kişi ve kişiler de bizimle birlikte metin içinde dolaşır. Bu da bir tiyatro sahnesi algısıyla daha çok metin okumalarının içinde olmamızı sağlar.¹²⁷

Bununla beraber Pakdil'in Bir Yazarın Notları II kitabında mülkiyet kavramına getirdiği yorum da dikkat çekicidir:

---

¹²⁶ Hatice Ebrar Akbulut, "Nuri Pakdil'in Tiyatrolarında Vicdan", (Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi, 2019), 92.

¹²⁷ Ali Göçer, "Nuri Pakdil'in Düşünce ve İnanç Dünyasında Mülkiyet, Sömürü ve Paylaşma Kavramları", *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 81.

“Gazapmış!” : Kapısını şoförünün saygıyla açtığı arabasından inerken, yineliyor homurdanarak Etleri Sarkık Kırk Yaşlarındaki: “Düşünecekmışim! Tanrının belâsı! Bir kez uyundu bana. Pis uyuz!” : geçtiği yerlere akrep saçarak bürosuna girdi: “Mallarım gazapmış bana. Bilmem neredeki bir yoksuldan bile sorumlu olmalıymışım ben! Mal, kimde görünürse görünsün; onda, herkesin bir parça hakkı ya varsaymış, niye olmasınmış? Sorumluluk böylesine boyutlu algılanmalıymış! Hay, boynu ezilesice! Daha, neler söylüyor Yarabbi!”¹²⁸

2.2.1.8. Derviş Hüneri

İlk baskısı, 1997 yılının Mart ayında yapılmış olan Derviş Hüneri; Nuri Pakdil’in 26 Temmuz 1983 ve 30 Aralık 1983 tarihleri arasında günlük tarzında tutmuş olduğu notlarından oluşmaktadır. Kitapta ağırlıklı olarak Pakdil’in İstanbul’dan ayrılışı ve bununla birlikte Edebiyat Dergisi’nin yayın hayatına yeniden başlaması yer almaktadır.¹²⁹ “Derviş Hüneri’nde, yeryüzünde yaşama çabası içinde olan bir insanın günlüğü sunulmaktadır. Derviş Hüneri bir yaşama çabasını örneklendirmektedir. İnsanın yeryüzünde hem kendiyle hem de çevreyle mücadele ederek var olması konu edilmektedir.”¹³⁰

2.2.1.9. Edebiyat Kulesi

İlk baskısı Şubat 1984 yılında yapılmış olan Edebiyat Kulesi; Nuri Pakdil’in her yazısına gün ay yıl şeklinde tarih düşerek kaleme aldığı eseridir. Pakdil, bu kitapta; 1 Temmuz 1982 ve 25 Temmuz 1983 tarihleri arasında, günlük yazar gibi bir üslupla tutmuş olduğu notlarını, kronolojik bir şekilde okurları ile paylaşmaktadır. Sözgelimi kitabın 14 Temmuz 1982 tarihli yazısı şu şekildedir: “Pencereden baktım. Kâmiller Sokağına dönüştteki lamba, sokağın ıssızlığında ürkek ürkek bakınıyor çevresine. Hiç köpek de yok bu gece!”¹³¹

2.2.1.10. Kalem Kalesi

1998 yılının Ekim ayında ilk baskısını yapmış olan Kalem Kalesi; Nuri Pakdil’in özgün bir tarzda kaleme almış olduğu kurmaca metinlerden oluşmaktadır. İçeriğindeki metinler kadar bu metinlerin başlıkları da gayet dikkat çekicidir: Sözgelimi Pakdil;

¹²⁸ Pakdil, *Bir Yazarın Notları II*, 26.

¹²⁹ Şaban Abak, *Yıldız Tutulması* (Ankara: Vadi Yay., 2013), 140.

¹³⁰ Cemile Sümeyra Alver, “Nuri Pakdil: Çelik Adamın Dervişlik Serüveni”, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 487.

¹³¹ Nuri Pakdil, *Edebiyat Kulesi* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2019), 42.

“Tarihi Konmamış ve Almadığım Mektup”¹³² serisi ile başlayan, “Tarihi Konmamış ve Almadığım Mektuplar Yazıldığını Öğrenen Birinin Başka Birine Yazdığı, Birçok Kişinin De Yazılması Sırasında Katkıda Bulunmaları Sebebiyle Hayli Değişik Görüşler İçeren Tarihi Konmamış ve Almadığım Bir Mektup Okuyorsunuz Nasıl Oluşmaya Başladığından İtibaren”¹³³ gibi sekiz adet metin kaleme almaktadır. Kanaatimizce Pakdil, bu eserde o dönemde yaşanan siyasal olayları kendi tarzında değerlendirmekte ve bu mektuplar serisinde de dönem olaylarını kendi üslubunca eleştirmektedir. Kalem Kalesi yayımlandığı sırada yoğun ilgi ile karşılanmıştır.

2.2.1.11. Klas Duruş

İlk baskısını Ekim 1997’de yapmış olan Klas Duruş; üç bölümden oluşmaktadır. Kitabın birinci bölümü sekiz ayrı metinden oluşmakta ve ikinci bölüme bir ön hazırlık şeklindedir. İkinci bölümünde ise Pakdil; 1 Aralık 1984 ve 31 Aralık 1984 arasında her güne tarih atarak günlük tarzında otuz bir ayrı yazı kaleme almıştır. 31 Aralık tarihli yazıdan anlaşıldığı üzere Pakdil, Edebiyat’ın kapatılmasını ve bu durumun üzüntüsünü kendi üslubunca dile getirmektedir. “Yarın 1 Ocak. Edebiyat olmayacak. ... ..”¹³⁴

2.2.1.12. Otel Gören Defterler I-VI

Nuri Pakdil, hayatının bir döneminde, mülkiyeti reddedip, daha sade bir yaşama kavuşma arzusu ile Ankara’da bir otelde kalmayı tercih etmiştir. Pakdil düşüncesinde “Mülkiyet, genel olarak kirli, eğri ve kanlıdır. Mülkiyetin şıkırtısı, insan sesini bastırmış, insan yitmiştir. Çağımızda yaşanan tüm acılar genelde kirli mülkiyetten kaynaklanmaktadır.”¹³⁵ Bu bağlamda otelde yaşamayı tercih eden Pakdil, inzivaya çekilip kendini dinlemeyi ve en önemlisi sessiz bir ortamı arzulamaktadır. Ancak bu arzu ettiği sükûnete otelde geçirdiği zaman zarfında kavuşamayan Pakdil; Otel Gören Defterler serisinde bu durumdan yakınmaktadır.

Serinin ilk kitabı “Çarpışan Sesler”, ilk kez Aralık 1999’da basılmıştır. İkinci kitap olan “Yazının Epik Resmi Çekildiği Sırada” Mayıs 2000’de, üçüncü kitap “Büyük

---

¹³² Pakdil, *Kalem Kalesi*, 18.

¹³³ Pakdil, *Kalem Kalesi*, 47.

¹³⁴ Nuri Pakdil, *Klas Duruş* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2017), 67.

¹³⁵ N. Ahmet Özalp, “İnsan, Yazar ve Entelektüel Olarak Nuri Pakdil”, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 325.

Sorgu” 2001 yılının Kasım ayında, dördüncü kitap “Simsiyah” Nisan 2002’de, beşinci kitap “Ateş Hattında Harf Müfrezeleri” 2003 yılının Ocak ayında ve serinin son kitabı olan “Yazmak Bir Mucize” ise Haziran 2005 tarihinde basılmıştır.

Pakdil, bu eserlerde gürültüden rahatsızlığını ve sessizlik özlemini şu şekilde ifade etmektedir: “Gürültüde ne mi olur? Gürültü: en çok da siniri sinir eder. Bilin bakalım sinirin sahibi ne yapar? Sandalyeye ata biner gibi oturmakla yetinir.”¹³⁶ Serinin üçüncü kitabı Büyük Sorgu’da ise: “Gürültü sarmalı arasından yiğitçe yekinen “Diren! Diren! Diren! Sesine kurban olduğum...”¹³⁷ Bununla beraber Pakdil, serinin beşinci kitabında gürültülü ortamda ruhunda hissettiği boşluğu şu şekilde dile getirmektedir: “Sükûnetsizlikte insan biryerde değildir, hiçbir yerdedir.”¹³⁸ Pakdil gürültüde iliklerine kadar acı çektiğini de şu şekilde betimlemektedir: “Yeryüzünün en melodik dili→ sükûnet. Zihnin, kendi kendini, durdurak bilmeksizin beslemesi, geliştirmesi, yeniden yeniden üretmesi demektir bu da. Bir vampirin kan emişi gibidir sükûnetsizliğin emişi: iliğimizi.”¹³⁹ Pakdil’in gürültüden duyduğu acıyı ifade etmek için kullandığı benzetme de ilginçtir: “Kaçık bir iğnenin gövdede dolaşışında nasıl bir acı, bir sızı hissedilir bilmiyorum da, insanın gövdesinde de benzer bir sızı oluşturuyor gibi sükûnetsizliğin deri üstü yoklamaları.”¹⁴⁰ Bununla birlikte, “Cennet sükûnetse, sükûnetsizlik cehennem olmalı.”¹⁴¹ ifadesi ile Pakdil, sükût ile gürültü kavramlarının kendisi için ne anlama geldiğini en net şekilde göstermektedir.

Pakdil’in Çarpışan Sesler ve Simsiyah isimli eserlerinde gürültüden rahatsızlığını ve yazamamasını anlatış biçimi oldukça farklıdır. Öyle zannediyoruz ki bu metinlerde Pakdil; yazmaya başladığında yazmasına engel olan sesleri de kâğıda aktarmaktadır. Bununla birlikte bu metinlerde, Pakdil’in zihnini toplayamadığını, kafasının içinde dolaşan kelimeleri de yazıya döktüğünü görmekteyiz.¹⁴²

Bunlara ek olarak İbrahim Demirci’nin Otel Gören Defterler serisi hakkındaki değerlendirmesi de dikkat çekmektedir:

1997’den başlayarak yayımladığı kitaplarında Nuri Pakdil’in dilinde, sözcük seçimi açısından sokağa, argoya, maziye açılımlar artar. Tarihi belirtilmiş günlükler olan

¹³⁶ Nuri Pakdil, *Yazının Epik Resmi Çekildiği Sırada* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2014), 62.

¹³⁷ Nuri Pakdil, *Büyük Sorgu* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2001), 59.

¹³⁸ Nuri Pakdil, *Ateş Hattında Harf Müfrezeleri* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2003), 64.

¹³⁹ Pakdil, *Ateş Hattında Harf Müfrezeleri*, 65.

¹⁴⁰ Nuri Pakdil, *Simsiyah* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2014), 65.

¹⁴¹ Pakdil, *Ateş Hattında Harf Müfrezeleri*, 66.

¹⁴² Geniş bilgi için bkz: Nuri Pakdil, *Çarpışan Sesler* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2014), 103-104; Pakdil, *Simsiyah*, 41-43.

Derviş Hüneri ve Klas Duruş ile tarihi belirtilmemiş günlüklerden oluşan Arap Saati, Otel Gören Defterler 1/ Çarpışan Sesler, Otel Gören Defterler 2/ Yazının Epik Resmi Çekildiği Sırada, Otel Gören Defterler 3/ Büyük Sorgu, Otel Gören Defterler 4/ Simsiyah, Otel Gören Defterler 5/ Ateş Hattında Harf Müfrezeleri hep benzer temaları anlatır. Kurgusuyla öykü, belki de roman havası taşıyan *Kalem Kalesi*'nin de iletisi aynıdır: Sıkıntılarımızın temelinde Tanrı'dan uzaklaşmamız vardır; genelde çağımız, özelde ülkemiz, insanı duyarsızlaştıran, nesneleştiren, canileştiren olumsuzluklarla doludur. Emek en kutsal değerdir. Ortadoğu sınır taşlarıyla bölünemez. Batı uygarlığı ve teknolojisi, yeryüzünü hem kendisi, hem insanlık için âdeta cehenneme çevirmiştir. Kurtuluşumuzun yolu dinin evrensel değerlerini özümsemekten ve hayatımıza egemen kılmaktan geçer. İslâm ümmetinin parçalanması, yeryüzünün dengesini alt üst etmiştir. Gürültüye karşı savaşmalıyız. (...)/ Bu kabataslak sıralamanın bir sıradanlaştırma riski taşıdığı açıktır.¹⁴³

2.2.2. Oyun Türündeki Kitapları

2.2.2.1. Umut

İlk baskısı Şubat 1974 tarihinde yapılan “Umut” Pakdil’in ilk tiyatro eseridir. Pakdil’in oyunlarından biri olan “Umut”, bir tiyatro eseri olarak dil ve teknik özellikleri bakımından değerlendirildiğinde modern tiyatronun Türkçede başarılı bir örneğidir.¹⁴⁴ Nuri Pakdil’in, oyunlarında dikkat çeken ilk unsur özel isim kullanmamasıdır. Pakdil, bu durumu evrensellik anlayışının insan ile ilgili olması ile açıklamaktadır. Bu bağlamda Pakdil, Umut hakkında şu şekilde açıklama yapmaktadır:

İçerik yönünden *Umut*'u şöyle belirleyebiliriz: Bir ‘soruşturma’ yaklaşımıyla çağın algılanmasıdır. Bir konudan çok, insanın ‘konumu’ vardır *Umut*'ta. Böylece evrensel bir anlatıma varmak istedim. Konu, yöresel olabilir, bir ülkeye ait olabilir, ama insanın konumu evrenseldir. Bu nedenle kişilere ad vermemeyi yeğledim.¹⁴⁵

2.2.2.2. Korku

Pakdil’in ikinci tiyatro eseri olan Korku’nun ilk baskısı 1980 yılının Ocak ayında yapılmıştır. Nuri Pakdil, bu oyununda da Umut’ta olduğu gibi özel isimlere yer vermemiş, bununla birlikte bu oyunda yer ve zaman mefhumunu da belirtmemiştir. Pakdil, Korku oyununda kendi kavramlarını oluşturmuş ve mesajını bu kavramlar üzerinden vermiştir. “Korku oyunu dört olgu üzerine oturur: İnsan, Tanrı, Yorumcu ve Palyaço. İnsan bir

¹⁴³ İbrahim Demirci, “Nuri Pakdil’in Dil Tutumuna Bakış”, *Hece* 8, sy. 85 (2004): 81.

¹⁴⁴ Veli Urhan, “Nuri Pakdil’in Edebiyat Eyleminde Umut Eksenleri”, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 407.

¹⁴⁵ Nuri Pakdil, *Konuşmalar* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2015), 58.

arayışın içerisinde. Tanrı'yı bulmak, yaratılış gerçeğini anlayabilmek için düşünmektedir.¹⁴⁶

2.2.2.3. Put Yapımevleri

İlk baskısını Nisan 1980 tarihinde yapmış olan eser toplamda iki baskı yapmıştır. Eserin ilk sayfasında “XX. yüzyıl yargılanıyor”¹⁴⁷ yazmaktadır. Bu bağlamda Pakdil eserde, modern bireyin kendi içindeki çatışmasını kendi üslubunca kaleme almaktadır.

2.2.2.4. Kalbimin Üstünde Bir Avuç Güneş

İlk baskısı Haziran 1982’de yapılmış olan bu eser toplamda dört kez basılmıştır. Pakdil bu eserinde de ilk sayfaya oyunun temasına uygun bir başlık atmaktadır: “XX. yüzyıl hücrede”¹⁴⁸ Pakdil bu eserinde; modern bireyin, Yaratıcının varlığını ve birliğini özümsememesini, bu durumdan ötürü içinde bulunduğu üzüntüyü ve Yaratıcıyı arayışını anlatmaktadır. Pakdil eserde modern bireye Yaratıcısını hatırlatmayı amaçlamıştır.

2.2.2.5. Bakır Dönemi

İlk baskısını 2014 yılının Mayıs ayında yapan Bakır Dönemi adlı eser, toplamda iki baskı yapmıştır. Pakdil eserde zaman başlığı altında “İkinci dünya savaşı ile üçüncü dünya savaşı arası”¹⁴⁹ şeklinde sonu belli olmayan bir zamandan bahsetmektedir. Bununla beraber Pakdil, okuyucuya mekân olarak da “Yer insanın sinir sistemi”¹⁵⁰ şeklinde bir mekân belirtmektedir. Kişiler için ise diğer oyunlarında olduğu gibi özel isim kullanmamaktadır.

2.2.2.6. Belge

Belge oyunu ilk baskısını Mayıs 2014’te yapmış olup, dört kez basılmıştır.

Nuri Pakdil’in altıncı tiyatro eseri olan Belge’de, bir karmaşaya, kaosa dönüşen devlet yönetimleri ile bunların proje uygulayıcısı durumundaki bürokratik zincire bağlı memurları gündeme getirilir. Soyut ve somut dosyalar olarak işleyen düzenek

---

¹⁴⁶ İbrahim R. Koca, “Büyük Korku”, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 505.

¹⁴⁷ Nuri Pakdil, *Put Yapımevleri* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2012), 7.

¹⁴⁸ Nuri Pakdil, *Kalbimin Üstünde Bir Avuç Güneş* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2015), 7.

¹⁴⁹ Nuri Pakdil, *Bakır Dönemi* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2014), 8.

¹⁵⁰ Pakdil, *Bakır Dönemi*, 10.

karşılaştırılır. Soyut dosyalar metafizik dünyayı ve değerleri, somut dosyalar ise maddî kalkınma projelerini temsil eder.¹⁵¹

2.2.2.7. Bir Öldürme Töreni

İlk ve tek baskısını Mayıs 2014 tarihinde yapan eserde Pakdil, modern insanın hayatın anlamını yitirmesini ele almaktadır. Eserde zaman olarak “ipince olmuş bir kanser hastasının soluğu” ve yer olarak ise “bedeni” belirtilmektedir.¹⁵²

2.2.3. Çeviri Kitapları

2.2.3.1. Günlük

Ünlü Rus yazar Dostoyevski'nin ikinci eşi olan Anna Grigoriyevna Dostoyevski'nin günlüğünün çevirisidir. Nuri Pakdil'in çevirileri yayımlanmaya ilk olarak Edebiyat Dergisi'nde, Eylül 1981 tarihinde başlamış ve Temmuz 1983 tarihine kadar devam etmiştir.¹⁵³ Kitap olarak ise ilk baskısı Mayıs 2014 tarihinde yapılmıştır.

2.2.3.2. Günlükten

Eugène Ionesco'nun günlüklerinin çevirisidir. Nuri Pakdil'in ilk olarak Şubat 1969 tarihinde Edebiyat Dergisi'nde yayımladığı günlükler, Haziran 1980'e kadar devam etmekte olup, on altı günlükten oluşmaktadır.¹⁵⁴ İlk baskısı ise Mayıs 2014 tarihinde yayımlanmıştır. Pakdil, Konuşmalar adlı kitabında bu çeviriyi yapma sebebini şu şekilde açıklamaktadır:

Ionesco'nun görüşlerine, yargılarına katıldığımızdan; bu görüşleri, bu yargıları benimsediğimizden mi çeviriyoruz bu kitabı? Hayır. Sadece, yeni tiyatronun öncülerinden olan bir yazarın, çağı üstüne, tiyatro üstüne düşündüklerinin anlaşılmasını, açıklanmasını gerekli görüyoruz.¹⁵⁵

2.2.3.3. Harikalar Tablosu

Ünlü Fransız yazar ve şair Jacques Prévert'in oyununun çevirisidir. İlk basımı 1974 tarihinde yayımlanmıştır. Eserde Teresa, Juana, Chanfalla karakterleri yer

¹⁵¹ Nuri Pakdil, *Belge* (Ankara: Edebiyat Yay., 2017), arka kapak.

¹⁵² Nuri Pakdil, *Bir Öldürme Töreni* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2014), 10-12.

¹⁵³ Nuri Pakdil'in Edebiyat Dergisinde Yayınlanmış Ama Kitaplarına Girmemiş Yazı, Şiir, Çeviri ve Oyunları, *Hece 8*, sy. 85 (2004): 490-491.

¹⁵⁴ Nuri Pakdil'in Edebiyat Dergisinde Yayınlanmış Ama Kitaplarına Girmemiş Yazı, Şiir, Çeviri ve Oyunları, *Hece 8*, sy. 85 (2004): 491-492.

¹⁵⁵ Pakdil, *Konuşmalar*, 73-74.

almaktadır. Fransızca'dan çevrilen eser seksen sayfa olup, oynanması için değil okunması için yazılmıştır.

2.2.3.4. Ay Operası

Fransız sanatçı olan Jacques Prévert'in şiirlerinin çevirisinden meydana gelen kitap, Nisan 1975'te ilk basımını yapmıştır. Fransızca'dan çevrilen eser altmış dört sayfa olup, form itibariyle tiyatro gibi ele alınmaktadır.

2.2.3.5. Kasırganın Çatırtıları

İlk basımını Mayıs 1981 tarihinde yapan kitap, Fransız sanatçı Eugène de Guillevic'in şiirlerinin çevirisidir. Eser, Fransızca'dan çeviri olup, yüz elli iki sayfadır.

2.2.3.6. Arap Şiiri (Güldeste) I-II

Nuri Pakdil, bu eserde on dört ülkeden doksan iki şairin şiirlerinin çevirileri ile birlikte, onların kısa bir biyografilerine de yer vermiştir. İlk kez tek cilt halinde Ocak 1976 tarihinde basılmış olan eserin ikinci basımı Haziran 1998 tarihinde iki cilt halinde yayımlanmıştır. Üçüncü kez ise Temmuz 2014 tarihinde tekrar tek cilt halinde basılmıştır. Pakdil, Arap Şiiri Güldeste I kitabını “Kendisini tanıdığım günden beri bana Ortadoğu'nun önemini anlatan büyüğüm Fethi Gemuhluoğlu'na”¹⁵⁶ diye, Gemuhluoğlu'na ithaf etmektedir.

2.2.4. Röportaj- Söyleşi Türündeki Kitapları

2.2.4.1. Konuşmalar

İlk kez Haziran 2014 tarihinde basılmıştır. Kitapta; “Nuri Pakdil'in Yaptığı Konuşmalar, Nuri Pakdil İle Yapılan Konuşmalar ve Nuri Pakdil'in Türkçe'ye Çevirdiği Konuşmalar”¹⁵⁷ şeklinde üç ana başlık bulunmaktadır. Pakdil Konuşmalar kitabında, bu konuşmaları yapma sebebini şu şekilde ifade etmektedir: “Çok geniş açılı, evrensel bir yaklaşım gerekli bize. Çünkü bizim sorunumuz yalnızca Türkiye içi sorunu değildir ki. Konuşmalıyız sürekli karşılıklı. Konuşa konuşa anlayabileceğiz birbirimizi.”¹⁵⁸

¹⁵⁶ Nuri Pakdil, *Arap Şiiri Güldeste I* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 1998), 5.

¹⁵⁷ Pakdil, *Konuşmalar*, 7.

¹⁵⁸ Pakdil, *Konuşmalar*, 37.

2.2.4.2. Tüm Karanlığa Yiğit Direniş: Konuşmalar 2

İlk basımı Mayıs 2016'da yayımlanmıştır. Bu eser, Nuri Pakdil ile yapılan konuşmaları, Pakdil ile yapılmış ve gazetelerde yayımlanmış röportajları ve Nuri Pakdil'in çevirdiği yabancı yazarların çeşitli konuşmalarını ve röportajlarını içermektedir.

2.2.5. Anı- Mektup Türündeki Kitapları

2.2.5.1. Mektuplar I, II, III

Nuri Pakdil mektuplarında; kültür, sanat edebiyat, din, siyaset, toplum, ekonomi, Türkiye ve daha birçok konuda düşüncelerini; denemelerinde, oyunlarında ve tartışmalarında olduğu gibi açık olmasa da dil, üslûp ve sanat kaygısını göz ardı etmeden ancak en yalın haliyle, doğrudan dile getirmektedir.¹⁵⁹ Bu açıdan Pakdil'in mektupları, onu ve eserlerini anlama açısından bir baş kaynak vazifesi görmektedir. Bu meyanda Pakdil'in, 15 Mayıs 1956 ve 1 Ocak 2013 tarihleri arasında, yani elli sekiz yıllık bir sürede yazmış olduğu mektuplar toplanarak, bu seride okuyucuyla buluşturulmuştur.

Mektuplar I, II, III kitaplarının ilk baskıları Nisan 2014 tarihinde yayımlanmış olup, seri ikiye baskı yapmıştır. Pakdil için Mektuplar serisinin okuyucu ile buluşmasının önemi büyüktür. Üç kitabın da girişinde "Her yere serptiğim tohumlar: Mektuplarım."¹⁶⁰ cümlesi yer almaktadır.

2.2.5.2. Sınır Tanımayan Devrim Ateşi: Mektuplarım

İlk baskısı Kasım 2015 tarihinde yayımlanan eser, Nuri Pakdil'in üç cilt halinde yayımlanan mektuplarından bir seçki şeklinde oluşturulmuştur.

2.2.6. Şiir Kitapları

2.2.6.1. Sükût Sûretinde

İlk baskısı 1997 yılının Şubat ayında yayımlanan Sükût Sûretinde, Nuri Pakdil'in ilk şiir kitabıdır. Kitap, Pakdil'in 80'li yıllarda uzun süren sessizliğinin ardından

---

¹⁵⁹ Nuri Pakdil, *Mektuplar I* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2014), 15.

¹⁶⁰ Pakdil, *Mektuplar I*, 29; Nuri Pakdil, *Mektuplar II* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2014), 7; Nuri Pakdil, *Mektuplar III* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2014), 9.

yayımladığı ilk kitap olması hasebiyle okur çevresinde büyük merak uyandırmıştır.¹⁶¹ Eserde toplam otuz üç şiir bulunmaktadır.

2.2.6.2. Ahid Kulesi

İlk baskısı Haziran 1997 tarihinde yayımlanan Ahid Kulesi, Nuri Pakdil'in ikinci şiir kitabıdır. Eserde toplamda kırk şiir bulunmaktadır.

2.2.6.3. Osmanlı Simitçiler Kasîdesi

İlk baskısı Temmuz 1999'da yayımlanan Osmanlı Simitçiler Kasîdesi, Nuri Pakdil'in üçüncü şiir kitabıdır. Eserde toplamda kırk şiir bulunmaktadır.

2.2.6.4. Anneler ve Kudüsler

Nuri Pakdil'in 1970-1984 tarihleri arasında Edebiyat Dergisi'nde yayımlanan şiirleri, son şiir kitabı olan Anneler ve Kudüsler'de bir araya toplanmıştır. Kitap olarak ilk baskısı Temmuz 2014 tarihinde yayımlanmıştır.

---

¹⁶¹ Dinçer Eşitgin, "Nuri Pakdil "Doğrudur; Dizgi, Düzelti Yanlışı Yok: Nuri Pakdil" ya da Sükût Sûretinde'ki Metin-Dışı Öğeleri Okuma Denemesi", *Hece* 8, sy.85 (2004): 203.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NURİ PAKDİL'İN ŞİİRLERİNDE YER ALAN DİNİ UNSURLAR, DEĞERLER VE ŞİİRLERİNİN İÇERİK ANALİZİ

3.1. NURİ PAKDİL'İN ŞİİRLERİNDE YER ALAN DİNİ UNSURLAR VE İNSAN ÜZERİNE ETKİLERİ

3.1.1. İnanç Esasları

Nuri Pakdil'in şiirlerinde; Allah, din, iman, İslamiyet, Kur'an-ı Kerim, Peygamberler, şahadet, ölüm, tevhit, ahiret vb. inanç kaideleri yer almaktadır. Bu bölümde inancın, dini inancın (iman) tanımı, boyutları, psikolojik kaynağı ve insan üzerine etkileri incelenecektir.

3.1.1.1. İncanın ve İmanın Tanımı

İnanç, bireyin herhangi bir hükmü kısmen ya da tamamıyla kabulü veya reddi ya da ondan şüphe duyma durumudur. Bu durumda dinî inanç (iman) da, kişinin dini konulardaki kabul, red veya durumunu göstermektedir.¹⁶²

İnanç; bir düşünceye gönülden bağlı bulunma; Tanrı'ya, bir dine inanma, birine karşı duyulan güven ve inanılan öğretî anlamına gelmektedir. Bununla beraber, zihinsel bir faaliyet ve kavramlar arası bir ilişki olan inanç; sübjektif olarak kesinlik ifade eden, ruhun deruni tasdikidir.¹⁶³

Alper imanî; “zihnî, duygusal ve iradî yönleri olan, küllî psikolojik bir hal” şeklinde tanılamaktadır. Bununla beraber ona göre imanî, inananların sahip olduğu küllî psikolojik bir hal olabilmesi, insan psikolojisini oluşturan bütün unsurları kapsamasına bağlıdır. Bu unsurlar da imanî; biliş, duygu, irade ve davranış boyutları şeklindedir.¹⁶⁴

¹⁶² Peker, *Din Psikolojisi*, 72-73.

¹⁶³ Kızılgeçit, *Din Psikolojisinin 100'ü*, 22.

¹⁶⁴ Hülya Alper, “Bir Kelâm Problemi Olarak İmanın Psikolojik Yapısı”, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000), 70.

Dinler, özellikle vahye dayalı dinler, öz itibariyle inanç sistemleri olarak tanımlanmaktadır. Vahye dayalı inanç sistemleri, bireylere inanacakları husus konusunda bilgi sunarlar. Birey inanmayı kabul edip etmeme noktasında özgürdür. Yani iman, güven bağıllığı içeren, ahde dayalı bir yapıdadır. Bu bağlamda inanma, insanın bütününe ilgilendirmekte olup, biliş, duygu, irade ve davranış boyutları bulunan bir eylemdir.¹⁶⁵

3.1.1.2. İmanın Boyutları

Yukarıda da belirttiğimiz gibi imanın boyutlarını; biliş, duygu, irade ve davranış olmak üzere dört maddede ele almak mümkündür. Bunlardan ilki olan inancın bilişsel boyutunda insanın kabul ve tasdik etme aşaması söz konusudur. Alper'e göre; "iman halinin insanda varlığın zorunlu sonucu olarak, insan zihninde, iman edilen konu hakkında bir bilgi olması gerekmektedir." Bu bilgi, iman edenler tarafından kabul edilmiş, epistemolojik yollarla edinilmiş, vahye dayalı bir bilgidir.¹⁶⁶

Bütün dinlerde imanın bilgi ile yakın veya uzak bir ilişkisi vardır. İnanılan nesne şu veya bu şekilde bilgi temellidir. Söz konusu bu bilgi, nesnesine gidilebilen, doğrulanmış bir bilgi değildir. Eğer öyle olsa idi inanç olmaktan çıkar, bilgi olurdu. Olsa olsa inanç nesnesi 'hakkında' bilgiden bahsedilebilir. Her iman, bilgi ile sağlam veya zayıf, az veya çok temellendirilmiş bir 'inanç'a dayanmaktadır. İnanç ise, bir olanağın, belirli bir durumda gerçekleşme(me)si, veya bir şeyin gerçek olma(ma)sı hakkında kesin hükümdür. 'Kesin hüküm' inancın belirleyici en temel unsurudur. Bunu belirleyen şey ise, inanç nesnesi hakkındaki çeşitli yollardan elde edilmiş bilgi ile birlikte iradedir.¹⁶⁷

İmanda duygu unsuru; "güven duygusu" ve "sevgi" ile ifade edilmektedir. İmanın yapısı içinde yer alan güven duygusu; sabır, tevekkül ve rıza hallerini beslemektedir.¹⁶⁸ İman, insanın kendisine ait isteklerinden vazgeçerek, benliğini tümüyle Allah'a hasretmesidir. Bu durum da ancak, sevgi ve fedakârlığa dayalı bir güdüsel etkinliğin oluşması ile mümkün olmaktadır. İnanan kişide, başka bir yolla mümkün olmayan bağıllığı devamlı ve zevkli bir hale sevgiye dayalı iman getirmektedir.¹⁶⁹ Bununla

---

¹⁶⁵ Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş*, 47-48. Detaylı bilgi için bkz; Hilmi Ziya Ülken, *Bilgi ve Değer* (Ankara: Doğu Batı Yay., 2016), 334.

¹⁶⁶ Alper, "Bir Kelâm Problemi Olarak İmanın Psikolojik Yapısı", 74.

¹⁶⁷ İlhami Güler, "İman ve İnkârın Ahlaki ve Bilişsel (Kognitif) Temelleri", *İslamiyat Dergisi 1*, sy. 1 (1998): 8.

¹⁶⁸ Alper, "Bir Kelâm Problemi Olarak İmanın Psikolojik Yapısı", 93-121.

¹⁶⁹ Hökelekli *Din Psikolojisi*, 166.

beraber, insan yapısı itibariyle sevdiği kimseye inanmaya istekli ve eğilimlidir. İrade ve muhakeme açısından sağlam insanlar bile, sevginin etkisi ile karşısındaki kişiye kolayca inanmaktadır.¹⁷⁰

İmanın iradi boyutu, itaat ve teslimiyet alanını kapsamaktadır. İrade; bireyin bir hareketi isteyerek yapmasını ya da yapmamasını emreden güç olup; dini irade; bireyin dinin istekleri ve yasakları doğrultusunda davranışlarını ayarlama gücü şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁷¹ İman, kişinin iradesi dışında etkin olamayacağından, dini davranışın gerçekleşebilmesi, inanç ve kabulden ziyade iradeye bağlıdır. İmanın ifade ettiği teslimiyet, körü körüne bir boğun eğme olmamakla beraber, bütün benliğe işleyen, muhakemeyi ortadan kaldırmadan insan ruhundaki en derin duyguları harekete geçirir ve şahsiyeti tümüyle kavrar.¹⁷²

İmanın davranışsal boyutu ise ibadet ile açıklanmaktadır. İmanın temelini kalpten verilen bir söz oluşturduğu için, bu yeminin hem inanan kişinin kendi içinde, hem de birtakım hareket ve uygulamalar ile dışında görünmesi gerekmektedir. Yani tam bir teslimiyet gerektiren iman akdini görünür kılmak, sürekli canlı ve dinamik tutmak için çeşitli davranışlar sergilenmelidir. Bunlar, başta fiiller, dua ve ibadetler olmak üzere, daha sonra inanan kimsenin bizzat kendisiyle ve diğer varlıklarla muhtemel bütün ilişki biçimlerinde olabilir.¹⁷³

3.1.1.3. İmanın Psikolojik Kaynakları

İnsan beden ve ruhtan oluşan bir varlıktır. Yeme, içme nefes alıp verme gibi olaylar bedenle; akıl etme, muhakeme, inanmak, sevinmek gibi olaylar da ruh ile ilişkilendirilmiştir. Bu açıdan insan iç yaşantıları ve dış belirtileri ile bir bütün olarak ele alınmalıdır.¹⁷⁴ İnsanın ruh yapısının en dikkat çekici özelliği de bir varlığa inanmaktır. Yeryüzünde geçmişten günümüze kadar inanma ihtiyacı hissetmemiş bir topluluk yoktur.¹⁷⁵

---

¹⁷⁰ Peker, *Din Psikolojisi*, 73.

¹⁷¹ Peker, *Din Psikolojisi*, 139-140.

¹⁷² Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş*, 53.

¹⁷³ Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş*, 54.

¹⁷⁴ Peker, *Din Psikolojisi*, 15-20.

¹⁷⁵ Ali Rıza Aydın, “İnanma İhtiyacı ve Dinî Ritüellerin Psikolojik Değeri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9, sy. 2 (2009): 88.

Mehmedoğlu, imanın psikolojik kaynaklarını; fitrat, iç-güdü, evrim ve gelişim ürünü, sonsuzla karşılaşma, sonlu olanı idrak ve kendini ve varlığı idrak şeklinde altı başlık altında incelemektedir.¹⁷⁶ Bu minvalde fitrat; insanın dini yaşayışının temelini de oluşturan, doğuştan sahip olduğu dini kabiliyet anlamına gelmekte olup; Kur'an-ı Kerim ve hadislerde bu şekilde yer almaktadır.¹⁷⁷ İslam düşünce geleneğinde fitrat, insanın inançla ilgili yönelimine işaret etmekte olup; fitrat üzerine yapılan yaklaşımlar şu şekildedir: "İslam üzere yaratılıştır", "iman veya inkar üzere yaratılıştır", "tevhîd şuuru üzere yaratılıştır" ve "tarafsız veya nötr bir yaratılış halidir".¹⁷⁸

İmanın psikolojik kaynaklarından ikincisi ise içgüdüdür. İmanın bir içgüdü olduğu görüşünün temelleri biyolojik kaynaklı görüş ve varsayımlardır. Bu görüş sahiplerinin geldiği son nokta ise "inanç geni"nin varlığıdır.¹⁷⁹ Bu görüşe göre; kulluk duygusunu hisseden insanın beyinde bir alan ortaya çıkmakta, burada Tanrı kavramıyla bağlantı kurma ile ilgili bir genetik aktivasyon meydana gelmektedir. Ancak, bu bizzat Tanrı ile bağlı olmaksızın, sınırsız bir güce inanma genidir. Yani insanda sınırsız güce inanma konusunda kodlanmış, genetik bir program mevcuttur.¹⁸⁰

Bir diğer görüş ise imanın insani bir gelişim olduğunu, bununla beraber sadece içgüdü ile açıklanmayacağını, dürtüler, uyum, örgütlenme, yönelim ve gelişiminin de dikkate alınması gerektiğini ileri süren varsayımdır. Bu görüşe göre din, insan gelişiminin bir ürünüdür.¹⁸¹ Freud, sözü geçen gelişimsel varsayımları kullanarak, birer öğreti olarak sunulan dini inanç ve fikirlerin psişik kökeninin yanılısamadan ibaret olduğu sonucuna varmaktadır. Freud'a göre insan doğal afetler, salgın hastalık vb. felaketler karşısında çaresiz kalmaktadır. Bu durum insanda, çocukluk çağlarında aciz kaldığı zaman kendisine yardım eden güçlü bir baba imajının devamı niteliğinde bir Tanrı arzusunu doğurmuştur. Bu bağlamda din, çocukluktaki çaresizlik duygusunu gideren, güçlü bir baba imgesinin yetişkinlikte bir yanılısama olarak devam ettirilmesinden ibarettir. Böylelikle, bir Tanrının egemenliği yaşam tehlikelerinden kaynaklanan korkumuzu yok eder; ahlaki bir dünya düzeninin kurulması, insan uygarlığında göz ardı edilmiş olan adalet arzusunun yerine

---

¹⁷⁶ Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş*, 56-74.

¹⁷⁷ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 125.

¹⁷⁸ Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş*, 57; Geniş bilgi için bkz. Z. Şeyma Arslan, "Fitrat Kavramı Çerçevesinde Eğitimde 'İnsanın Neliği' Sorusu", (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), 24-34.

¹⁷⁹ Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş*, 58.

¹⁸⁰ Tarhan, *İnanç Psikolojisi*, 193.

¹⁸¹ Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş*, 62.

getirilmesini garanti eder ve dünyadaki varlığımızın gelecekteki bir yaşamla sürmesi bu arzu doyumlarının gerçekleşeceği zaman ve mekân çerçevesini belirler.¹⁸²

İmanın psikolojik kaynaklarından bir diğeri ise, inancı sonsuzluk duygusuna dayandıran “sonlu olanı idrak” görüşüdür. Bu görüşe göre iman, insanın sonsuz veya sınırsız olan ile karşılaşmasının sonucu oluşmaktadır. Bu görüş savunucularından Müller, inancın kaynağını duygu veya akla dayandırmanın yeterli olmayacağını belirterek, bunların yanında sınırsız kavrayış yeteneğine de ihtiyaç olduğunu açıklamaktadır.¹⁸³

Bir diğeri görüş ise imanın aslında “sonlu olanı idrak” olduğu görüşüdür. İnsanın sonsuz olanı idrak etmesini, kendi sonluluğunun farkına varmasına bağlayan görüşe göre, inancın kaynağı, kendi sonlu durumumuza bir reaksiyondur.¹⁸⁴

İmanın psikolojik kaynaklarından sonuncusu ise “kendi varlığını idrak”tır. Yani inancın kaynağı ve insanın kendi ötesindeki bir varlığa inanması, insanın kendini bilmesi ve tanınması ile mümkün olmaktadır.¹⁸⁵ Bu görüş savunucularından Tillich’e göre; iman “kişinin kendi gücünden ve dünyasının gücünden daha büyük olan varlığın gücünde kök salmaktan başka bir şey değildir. Kişinin kendini bir parça olarak onaması ya da bizatihi kendi olarak kabul etmesi, kesinlikle yokluk tehdidinin ötesindedir.”¹⁸⁶ Yani kişinin kendini bilip anlaması Tanrı’yı anlamasının ön koşuludur.

Alper, temel yapısı gereği imanın, bir anda meydana gelmediğini, değişik etkenlerin katkısıyla, bir süreç sonunda elde edildiğini belirtmektedir. Ona göre, insanın imana ulaşmasında tabî ve çevresel olmak üzere başlıca iki temel etki kaynağı bulunmaktadır.¹⁸⁷

Alper’e göre; imanın oluşumunu etkileyen tabî kaynaklar; insanın fitrat gereği inanan bir varlık olması, insanda rasyonellik, tutarlılık ve insanın anlam arayışı içinde olması şeklindedir. İmanın oluşumunu etkileyen çevresel faktörler ise; toplum, aile, kitle iletişim araçları ve okul ve arkadaş çevresi şeklinde açıklanmaktadır.¹⁸⁸

---

¹⁸² Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, 44-45.

¹⁸³ Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş*, 65-66.

¹⁸⁴ Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş*, 67.

¹⁸⁵ Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş*, 69.

¹⁸⁶ Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş*, 70-71.

¹⁸⁷ Alper, “Bir Kelâm Problemi Olarak İmanın Psikolojik Yapısı”, 153.

¹⁸⁸ Alper, “Bir Kelâm Problemi Olarak İmanın Psikolojik Yapısı”, 154-223.

Argyle ise dini inancı yedi psikolojik faktör ile açıklamaktadır. Bunlar: “İhtiyaç”, “sıkıntı, endişe ve kaygı”, “içsel çatışmalar”, “Tanrı tasavvuru”, “ben kimliği”, “anlama ihtiyacı ve bilişsel tatmin”, “biyo-kimyasal etkenler”.¹⁸⁹

Bunlara ek olarak Peker, bireyi Allah’a inanmaya ve dini kabule iten etkenleri şu şekilde sıralamaktadır: “Modelden öğrenmek”, “güçsüzlük ve çaresizlik”, “bir varlığa bağlanma ihtiyacı”, “akıl yürütme ve zihinsel tatmin”, “korku”, “ölümsüzlük arzusu”, “suçluluk ve günahkârlık duygusu”, “dini sembollerle, esaslarla karşılaşma”.¹⁹⁰

3.1.1.4. Dini İnancın İnsan Üzerine Etkileri

Dini inançlar, bireyler için ayırıcı birer özellik olmalarının yanında hayatın ve kişiliğin özünü oluşturmakta, bireylerin hayatlarında ve kişiliklerinde az ya da çok yönlendirici etkiye sahiptirler.¹⁹¹ İnsanın davranışlarını belirleyen şey, kişinin kabul ettiği ve inandığı gerçeklerdir.¹⁹²

Aydın’a göre; dini inanç, insanın yaşamına anlam katan en önemli değer yönelimidir. İnanan bir kişinin hayatındaki en önemli motivasyon, üstün bir yaratıcının varlığına karşı duyduğu inançtır. İnsan hayatında bazı olumsuz koşullarla karşı karşıya kalmaktadır. En olumsuz şartlarda bile inanan kişi tek bir yaratıcıya olan inancından ötürü, hayatın olumsuzluklarından etkilenmeyerek kendisini yetersiz hissetmez. Yani dini inanç, insana hayatın zorlukları karşısında sabır ve tahammül gücü vermektedir. Bu bağlamda inanan kimsenin inancından kaynaklanan bu ruhsal dinginlik onun fiziksel sağlığına da etki etmektedir.¹⁹³

Dini inançların birey üzerindeki etkileri ve bireyin bu inançlara bağlı olarak oluşturduğu hayat tarzı, kişisel bağlanma, anlama ve yaşama tarzının yanında toplumsal ve kültürel unsurlardan da fazlasıyla etkilenmektedir. İnancın etkisi kişiye, kişinin bağlı olduğu dine, din ile bütünleşme düzeyine, çevreye, duruma, kişinin fiziksel ve zihinsel sağlık ve mutluluğu gibi birtakım unsurlara bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Dolayısıyla insan, bilim, sanat, siyaset, kültür, tarih, ekonomi vb. diğer bütün alanlara,

¹⁸⁹ Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş*, 61-72.

¹⁹⁰ Peker, *Din Psikolojisi*, 76-85.

¹⁹¹ Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş*, 74-75.

¹⁹² Tarhan, *İnanç Psikolojisi*, 211.

¹⁹³ Aydın, “İnanma İhtiyacı ve Dinî Ritüellerin Psikolojik Değeri”, 88-90.

inancının oluşturduğu bakış açısı ile yaklaşmakta olup, bu alanları inancının etkisi ile yorumlamaktadır.¹⁹⁴

Dini bir inanca sahip olmanın psikolojik sağlığa önemli ölçüde katkı sağladığı söylenebilir. Pozitif bilimin sunduğu ilaçlar yetersiz kaldığında, insanın gerçek anlamda mutluluğu ancak inançla, bir yaratıcının varlığına karşı duyduğu güvenle sağlanması mümkün olmaktadır. Çünkü insan, kutsal olana inanma, bir yaratıcıya sığınma, güvenme ihtiyacı hissetmektedir. Bu bağlamda insan ancak güvendiği zaman tehlikenin kalktığını hisseder. Kendini tanıyan insan, yaratıcı ile bağlantısını kuracak şekilde kendi sınırlarını belirleyebilir.¹⁹⁵

İnsan, yapısı gereği içini acıtan gerçeklerden, çaresizliklerden kaçma eğiliminde olan bir varlıktır. Ölüm korkusu da insanın kaçtığı en büyük gerçeklerdendir.¹⁹⁶ Dini inançlar insanlara, tabiat ve dünya olayların getirdiği çaresizlikler karşısında sabır, dayanma gücü vermektedir. Depremzedeler üzerine yapılan bir araştırmada, dini inanç, ibadet ve ritüellerin, depremin doğurduğu stres ve gerilimle başa çıkmada insanlara tahammül ve dayanma gücü verdiği tespit edilmiştir. Dini inançlar, insanların felaketleri ve bu felaketlerin oluş sebebinin anlamlandırmasını kolaylaştırmakta, bununla beraber, yaşanan kayıplara ve acılara göğüs germe sürecinde de etkili olmaktadır. Din, Allah ve ahiret inancı sayesinde insanlar kayıplarını daha kolay kabullenmekte ve felaketzedeler ruh sağlığı açısından olumlu duygular içerisine girmektedirler.¹⁹⁷

Dini inanç, insanın kendisini çaresizlik içinde ve tehdit altında hissettiği zamanlarda ortaya çıkmaktadır. İnsan tehdit altında iken yaşama arzusunun tatmini için her şeye gücü yeten Allah'a yalvarmaya başlamaktadır. Hatta şüpheli ve inançsız insanlar bile aşırı çaresiz kaldıkları durumlarda Allah'a dua edip, O'ndan yardım talep etmektedirler.¹⁹⁸

3.1.2. İbadetler

Nuri Pakdil'in şiirlerinde; dua, namaz, zekât, oruç, hac, zikir, secde vb. ibadetler yer almaktadır. Bu bölümde ibadetin tanımı yapıp, insan üzerine etkileri tartışılacaktır.

---

¹⁹⁴ Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş*, 75.

¹⁹⁵ Tarhan, *İnanç Psikolojisi*, 217.

¹⁹⁶ Tarhan, *İnanç Psikolojisi*, 217.

¹⁹⁷ Talip Küçükcan ve Ali Köse, *Doğal Afetler ve Din* (Ankara: İSAM Yay., 2006), 142.

¹⁹⁸ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 91.

3.1.2.1. İbadetin Tanımı

Sözlükte ibadet, “Bir dinin buyruklarını yerine getirme”¹⁹⁹ anlamına gelmekte olup, terim anlamı olarak “Allah’a karşı kulluk ve bağlılığı ifade eden sözler ve hareketler, O’na yaklaşmak için yapılan dini davranışlar”²⁰⁰ şeklinde tanımlanmaktadır. Genel anlamda Allah’a olan inancı ve bağlılığı simgeleyen bütün davranışlar ibadet olarak isimlendirilebilir. İbadet, Allah ile kurulan tabiatüstü ilişkinin görünür varlığı, belli sözler, jestler ve davranışlar sistemi şeklindeki tezahürüdür.²⁰¹

3.1.2.2. İbadetin İnsan Üzerine Etkileri

Başta dua olmak üzere ibadetlerin amacı yaratıcı ile yakınlaşmaktır. Bu anlamda Allah’tan korkmak, ona saygı duymak ve O’nun yaratıcılığını onaylamak ibadetin özünü oluşturmaktadır. Bir dine dâhil olup, inanan kimse, yaratıcısının korumasına ve güvenine kavuşmaktadır. Kişi, bu inancın vermiş olduğu huzur ve güvenle, içsel hoşluk ve esenliği yaşar. İbadet ve dua insana yalnız olmadığı hissettirmektedir.²⁰²

Tek başına veya toplu olarak yapılan ibadetlerin bireyin tüm psikolojik mekanizmalarına etkisi söz konusudur. Öncelikle, inanan kişi açısından ibadetler, Allah tarafından kendisine verilen görev hükmündedir. Bu bakımdan eğer kişi ibadet etmez veya edemezse, kendisini kötü hisseder, günah işlediği düşüncesi ile rahatsız olur. Bunun yanında ibadetler, insanı günlük hayatın stresinden, yoğunluğundan uzaklaştırmakta, ruh sağlığının korunmasına yardımcı olmaktadır. Camide toplu bir şekilde yapılan ibadetler sayesinde, amir- memur, zengin-fakir veya öğretmen- öğrenci toplumun her kesiminden insan aynı safta bulunmaktadır. Allah’ın huzurunda herkesin eşit olduğunun görülmesi insanın dengeli bir kişilik kazanmasına etki etmektedir.²⁰³

İbadetler, bireyi günlük hayatın getirdiği strese, olumsuzluklara ve huzursuzluklara rağmen olumlu davranışlar yapmaya sevk etmektedir. Özellikle namaz ibadeti, ruha canlılık katmakta, insanın umudunu güçlendirmekte, insana rahatlama ve mutluluk duyguları vermektedir. İnsanda stres ve kaygıya sebep olan anlayış ve

¹⁹⁹ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi: 09 Mayıs 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

²⁰⁰ Mehmet Taplamacıoğlu, *Din Sosyolojisi* (A.Ü.İ.F. Yay., 1975), 61.

²⁰¹ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 233.

²⁰² Tarhan, *İnanç Psikolojisi*, 100-101.

²⁰³ Peker, *Din Psikolojisi*, 119-120.

psikolojiyi gideren namaz, insana yeni bir manevî oluş ve yepyeni bir hayat anlayışı aşılacaktır.²⁰⁴

İbadetlerin, insan psikolojisi üzerine bir diğer etkisi ise, insanın iradesini güçlendirmesidir. Özellikle namaz ve oruç ibadetleri insana sabrı öğretmektedir. Bunun yanında ibadetler, kişinin maddi şeyleri amaç değil araç olarak görmesini sağlamakta, insana nihai amacının Allah'ın rızasını kazanmak olduğunu hatırlatmaktadır. Bununla birlikte insan ibadet ettikçe, Allah'a dua edip, af diledikçe günahkârlık ve suçluluk duygularından da arınmaktadır.²⁰⁵

İbadetlerin insan üzerindeki etkisini tarla metaforu ile anlatan, Tarhan'a göre ibadetler; insanın ruhunu temizleyerek, bakımını yapmakta ve ruhunda çiçekler açmasını sağlamaktadır.²⁰⁶ Bununla beraber ibadetler, insandaki şefkat ve merhamet duygularını da arttırmaktadır. Özellikle oruç tutarken aç kalan insan, fakir insanlara karşı daha fazla ilgi göstermekte, yardımlarda bulunmaktadır. Diğer taraftan, toplu yapılan ibadetler insanın sosyalleşmesini sağlamakta, sosyal dayanışma, birlik ve beraberlik duygularını geliştirmektedir.²⁰⁷

3.1.3. Dini Mekânlar

Nuri Pakdil'in şiirlerinde; Mekke, Kâbe, Kudüs, el-Aksa, Kerbela, Cami, Tapınak, Tûr Dağı, Vatikan, Katedral gibi dini mekânlar yer almaktadır. Bu mekânların ortak özellikleri ise ait oldukları dine göre "Kutsal Mekân" olarak görülmeleridir. Bundan dolayı çalışmamızın bu bölümünde; genelde mekân özelde ise kutsal mekân kavramının tanımını verilerek, insan üzerine etkileri tartışılacaktır.

3.1.3.1. Mekân ve Kutsal Mekân Kavramı

Mekân, Arapça "kün", "kevn" (olmak/oluş) kelimesinden türemiş bir kelime olup, Türkçede yer, mahal ve uzam gibi karşılıkları vardır. Kelimenin kökeninden, mekânın, bir eylemin gerçekleşmesinin temel şartı olduğu anlaşılmaktadır. Bir olayın gerçekleşmesi için zamana ve mekâna; bir mekânda geçen zamana veya geçen zamanı gösteren bir mekâna ihtiyaç vardır. Mekânın anlamı, insanlık tarihine bağlı olarak, sosyal

²⁰⁴ Aydın, "İnanma İhtiyacı ve Dinî Ritüellerin Psikolojik Değeri", 96-97.

²⁰⁵ Peker, *Din Psikolojisi*, 120-123.

²⁰⁶ Tarhan, *İnanç Psikolojisi*, 101.

²⁰⁷ Peker, *Din Psikolojisi*, 121-122.

ve tarihsel şartların da etkisiyle zaman içinde değişikliğe uğramıştır. Yani, mekânın anlamı, ona anlam yükleyen insan ve onun değişimi, birikimi ve gelişimi ile ilgili olmaktadır.²⁰⁸

Mekânlar, insanların hayatlarına anlam kazandırmalarına yardımcı olan faktörlerdendir. Bu meyanda mekân, ister küçük, ister büyük olsun, ister kent, ister kır olsun, içinde bulunan evlerin, sokakların, yolların, meydanların toplamından başka bir şeydir. İnsan ilişkilerinin sahnesi olması bakımından mekânlar, kutsal olanı kutsal olmayandan, topluma ait olanı özel olandan, aileyi ona yabancı olan her şeyden ayıran sınırları içermektedir.²⁰⁹

İnsanlar için her mekân eşit değerde olmayıp, mekânlar arasında farklı ve ayrıcalıklı olanlar vardır. Kişi, bu mekânları özel kabul etmekte, kendisi için evrendeki “kutsal” yer burası olmaktadır. İnsanın mekâna anlam kazandırma durumu ise mekâna veya çevreye kutsallık anlamı yüklemesi ile açıklanmaktadır.²¹⁰

“Kutsal mekân” kavramına geçmeden evvel “kutsal” kavramının ne anlama geldiğini görelim. Kutsal; din ve maneviyat ile ilgili bir kavram olup, nesne ve olay, takdis edilmiş, her türlü eksiklikten uzak, temiz, saygı duyulan şey anlamına gelmektedir. Kutsal kavramı, genel olarak inanç ve ahlak ile ilgili değerleri kapsamakta, literatürümüzde “Kutsal kitap”, “kutsal mekân”, “kutsal ittifak” gibi tanımlamalar sıkça kullanılmaktadır. Bununla beraber, kutsal kabul edilen değerler bireyin kimliğinin gelişmesi ve kişiliğinin oluşmasında etki eden faktörler arasında yer almaktadır.²¹¹

Kutsal mekân ise; inanan birey için diğer tüm yerlerden niteliksel olarak ayrı tutulmuş, varoluşsal değere sahip olan seçkin bir mekândır. İnanan kimse için bu mekân, doğüstü bir nesne veya ayinin tanığı olmaktadır. Bu bağlamda, bir mekânda yaratıcı tarafından gönderilmiş bir işaret varsa veya o mekân bizzat yaratıcıya ait kabul edilmişse ya da yaratıcı yansımasını o mekânda göstermişse artık o mekân inanan birey tarafından kutsal kabul edilmektedir.²¹²

---

²⁰⁸ Bahtiyar Aslan, “Martı’da İnsan ve Mekân İlişkisi”, *Tarık Buğra 100 Yaşında*, Ed. Münire Kevser Baş, Enes Dağ ve Nurseli G. Korkmaz (Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2019): 175.

²⁰⁹ Şenol Göka, *İnsan ve Mekân* (İstanbul: Pınar Yay., 2001), 100.

²¹⁰ Hüseyin İ. Yeğın, “Din Psikolojisi Açısından Kutsal Mekân İnsan İlişkisi”, *Harran Üniversitesi İLAF Dergisi* 17, sy. 27 (2012): 54-55.

²¹¹ Nevzat Y. Aşıkoğlu, “Kutsal ve Toplum”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2 (1998): 35.

²¹² Zahide Salan ve Fehime Yeşim Gürani, “Kutsal Mekânda Işığın Tanrı Metaforu”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 28, sy. 2 (2019): 23.

3.1.3.2. Kutsal Mekânların İnsan Üzerine Etkileri

Bireyin sosyo-kültürel kimliğinin oluşmasında “kutsal” olarak nitelendirilen dini ve ahlaki değerlerin, örf, adet ve geleneklerin, bunun yanında yerli kültürünün dinamikleri olan; dil, din, edebiyat, sanat vb. unsurların önemi büyüktür. Çünkü ahlakla ilgili değer yargıları, kutsal motifler, bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürüne, geleneklerine ve yaşama biçimine sinmiştir. Bu meyanda, dil ve tarih birliği kadar, inanç ile ilgili olan ortak kutsal değerler de toplum fertlerini birbirine bağlayan, toplumları ayakta tutan değerler arasında sayılmaktadır.²¹³

İnanan insan, kutsal kabul ettiği ile ilişki kurmak istemekte ve bu ilişkiyi de dini ritüeller (ibadetler) yoluyla gerçekleştirmektedir. Bu dini tecrübesini ise kutsala daha yakın olduğunu hissettiği, kutsal veya kutsal olduğu kabul edilen mekânlarda yaşamaktadır. Kutsal olarak bilinen ve kabul edilen açık veya kapalı alanların ziyaret edilmesi tüm dinlerde mevcut olan bir uygulamadır. İnsanlar, zaman zaman veya kutsal kabul ettikleri zaman dilimlerinde, kutsal kabul ettikleri mekânları ziyaret edip dua eder, çeşitli ibadetlerini yerine getirirler. Bu mekânlar, Allah’a adanmış mabetlerin yanında peygamber ve din büyükleri gibi kutsal kişilerin yaşamış oldukları alanlar, bölgeler de olabilmektedir.²¹⁴

Kutsal mekân, inanan kişiyi kendi dışında kalan maddi manevi her şeyden ayıran, inandığı yaratıcısı tarafından kendisini yüceltilmiş hissettiği ve içinde çeşitli alegorik öğeler barındıran mekândır. İnanan kişi, bu öğeler sayesinde gizemli ve erişilemez olana yaklaşmakta olup, yüce güç ile ilişki kurmaktadır. Bununla birlikte, yarattığı kutsal mekâna kendi varlığından ruh ekleyerek, yine kendi varlığını bulmakta, bu sayede de kendi varlığı ile ilahi varlığın kesişimini sağlayarak, benliğini evrenselleştirmektedir. İnanan kimsenin kutsal kabul ettiği mekânlarda kendisini güvende hissetmesinin sebebi de budur.²¹⁵

İnanan kişiler, kutsal olan veya kutsallaştırılan mekânlarda, kendilerini manen daha çok güvende ve daha huzurlu hissetmektedirler. Örnek vermek gerekirse; insanlar, türbe ziyaretleri sırasında yüce merteye biçtikleri zatlardan yanlarında kendilerini emniyette

²¹³ Aşıkoğlu, “Kutsal ve Toplum”, 36.

²¹⁴ Yeğin, “Din Psikolojisi Açısından Kutsal Mekân İnsan İlişkisi” 59.

²¹⁵ Salan ve Gürani, “Kutsal Mekânda Işığın Tanrı Metaforu”, 23.

hissetmekte, psikolojik yönden bir kurtuluş yolunda olukları zannına kapılabilmektedirler.²¹⁶

Sonuç olarak kutsal mekânlar, bireylerin duygu, düşünce ve davranışları üzerinde psikolojik açıdan olumlu etki bırakan mekânlardır.

3.2. NURİ PAKDİL'İN ŞİİRLERİNDE YER ALAN DEĞERLER

3.2.1. Dini İnanç Değeri

İnsan inanan bir varlıktır. İnanç, insanlık tarihi boyunca hayatın en vazgeçilmez gerçekliklerinden birini oluşturmaktadır.²¹⁷ İnanma; biliş, duygu, davranış ve irade boyutlarıyla insanın bütününe ilgilendirmektedir. İman, bireyin kabul ettiklerinin yaşandığı bir süreç olmanın yanında bu kabullerin bireyin benliği ile uyuşması ile gerçekleşmektedir. İnanmada, bilişsel boyutlar, duygusal boyutlar ve iradi boyutlar beraber etkide bulunmaktadır ve davranışa tezahür etmektedir.²¹⁸

Özetle inanç, bir bireyin herhangi bir hükmü kısmen veya tamamıyla kabul etmesi ya da reddi veya ondan şüphe duyması durumudur. Bu bağlamda dini inanç; kişinin dini konulardaki kabul, red veya şüphe durumunu göstermektedir.²¹⁹ Bir dini inanca sahip olma durumu, tüm kültürlerde bir değer olarak kabul görmektedir.

3.2.2. Ahlak / Etik Değeri

Ahlak; “sözlükte huy, seciye, tabiat, mizaç, karakter gibi anlamlara gelen hulk veya huluk kelimesinin çoğuludur.”²²⁰ Terim anlamı ise, felsefi, dini, kültürel ve sosyal bağlamda, bireylerin davranışlarında yanlış ya da doğrunun belirlenmesinde kabul edilen yargı ve ilkeler sistemidir.²²¹

Bununla beraber, başta hadisler olmak üzere İslâmî kaynaklarda hulk ve ahlak terimleri genel olarak iyi ve kötü huyları, fazilet ve rezîletleri ifade etmek için kullanılmıştır. Ayrıca, ahlâk beraberinde yeme, içme, sohbet etme ve yolculuk gibi

---

²¹⁶ Ali Yıldız Musahan, “İslam İtikadında Kutsal'ın Sınırı”, e-*Makâlât: Mezhep Araştırmaları* 8, sy. 2 (2015): 124.

²¹⁷ Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş*, 13.

²¹⁸ Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş*, 47-48.

²¹⁹ Peker, *Din Psikolojisi*, 71-73.

²²⁰ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Ahlak,” md., 14.

²²¹ Apaydın, *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü*, 10.

günlük yaşamın çeşitli alanları hakkında davranış ve görgü kurallarına, kibar, terbiyeli davranış biçimlerine, bunlara dair öğüt içerikli kısa hikmetli sözlere ve bu sözlerin toplandığı eserlere edep veya âdâb denilmiştir.²²²

Etik ise; bir bireyin veya grubun davranışlarına rehberlik eden, doğru veya yanlışın, iyi veya kötünün ölçülerini belirleyen, moral ilkelerinin kodu olarak tanımlanabilir.²²³ Cevizci'ye göre etik, belli bir ahlaklılık idesine sahip insanın yaşayışı açısından, hayata anlam katan her şey; bulunan düşünüş tarzı, ahlâkî ilkeler teorisi veya felsefe disiplini. Bu meyanda etik kavramı, neyin iyi-doğru ve neyin kötü-yanlış olduğunu araştırmakta olup, insan yaşamının nihai amacının ne olması gerektiğini soruşturan, ahlaklı ve erdemli bir hayatın hangi unsurları kapsadığını irdeleyen felsefe dalıdır.²²⁴

Etik, toplumsal yaşam içerisinde önemli bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Etiğin kapsam alanı, kişilerin veya daha geniş anlamda toplumların, doğrular ve yanlışlar alanında yaptıklarının ya da yapmaları gerekenlerin tanımlarından daha fazlasıdır. Bu itibarla etik; doğrular ve yanlışların anlam alanı üzerinde hüküm yürütme ve müzakere yapabilme kapasitesinin geliştirilmesi ile ilgili tüm zihinsel faaliyetleri kapsamaktadır. İdeal anlamda etik, evrensel olarak doğru davranışı tanımlayan bir olgudur. Bu olgu, bütün bireyler için iyiyi kötüden ayırmaya yararmaktadır.²²⁵

3.2.3. Sorumluluk Değeri

Sorumluluk; bireyin kendi davranışlarının ya da kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın farkında olması, sonuçlarını üstlenmesi şeklinde tanımlanmaktadır.²²⁶

Geçtan'a göre; kişinin kendine karşı sorumluluğu ile diğer insanlara karşı olan sorumlulukları birbirinden soyutlanamayan olgulardır. Bu bağlamda, ilişki sorumluluğu,

---

²²² Mustafa Çağrı, "Ahlak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 2 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 10.

²²³ Raci Kılavuz, *Kamu Yönetiminde Etik ve Bir Sorun Alanı Olarak Yozlaşma* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003), 25.

²²⁴ Ahmet Cevizci, *Etiğe Giriş* (İstanbul: Engin Yayıncılık, 2002), 1-11.

²²⁵ Erhan Örselli, "Türkiye'de Toplumsal ve Yönetimsel Etik Değerler İle İkilemler: Uygulamalı Bir Araştırma", (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010), 4-5.

²²⁶ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 12 Kasım 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

diğer kişilere karşı olan görevlerimizi bilimsel olarak yerine getirmekten farklı bir kavramdır ve bunu öğrenmemiş olmanın bedeli içsel yalnızlıkla ödenir.”²²⁷

Sorumluluk, hem inanan hem de inanmayan bütün insanların üzerinde önemle durduğu ahlaki bir değerdir. Sorumlu olma duygusu insan olmanın en temel şartıdır. Sorumlu olmayan ya da sorumlu olabilme özelliklerini taşımayanlar (mütakâmil) insan olarak kabul edilmezler.²²⁸ Cüceloğlu’na göre kişinin sınırlarını belirlemesi ve sınırları içinde olan şeylerden sorumlu olması, doğuştan değildir, öğrenmeyle oluşur. Bu meyanda, bireyin içinde yetiştiği aile, çevre, okul, toplum ve kültür, bir öğrenme ortamını oluşturmakta olup, bu öğrenme ortamı içinde birey, sınırlarını ve sorumluluk bilincini öğrenir.²²⁹

3.2.4. Sabırlı Olma Değeri

Sabır; sözlük anlamı itibariyle; dayanma, dayanıklı olma gibi anlamlara gelmekte olup; ahlaki anlamı ise; başa gelen zorluklardan dolayı Allah’tan başkasına şikâyetçi olmamak, sızlanmamak; nefse ağır gelen ve hoş gitmeyen durumlar karşısında hem dünya hem de ahret faydasını gözeten, insanın kalbinde bulunan sükûnet ve dayanma gücüdür.²³⁰

Doğan’a göre sabır: “Her türlü zorluk, tehdit ve kayıp karşısında gönüllü bir şekilde dayanma, direnme, göğüs germe ve sonucu bekleme eğilimi olmakla birlikte duygusal, bilişsel, davranışsal boyutlarıyla yaşanan çözümleyici psikolojik süreçtir.”²³¹ Bununla beraber sabır, “genel anlamda başa gelen kaza, bela ve musibetlere, her türlü sıkıntılara tahammül ederek katlanmak ve içinde bulunduğu durumdan şikâyetçi olmamak, ayrıca olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet olarak açıklanabilir.”²³²

Yaygın olan algının aksine sabır değeri, pasif değil aktif bir eylemdir. İnsan hayatı boyunca çok farklı zorluklarla, sıkıntılarla mücadele etmek durumunda kalabilir. Sabır,

²²⁷ Engin Geçtan, *İnsan Olmak* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994), 108.

²²⁸ Gürbüz Deniz, “Kur’an’a Göre İnsan Sorumluluğu”, *VIII. Kur'an Sempozyumu: Günümüz Dünyasında Müslümanlar*, (Ankara: Fecr Yay., 2006), 179.

²²⁹ Doğan Cüceloğlu, *Keşke'siz Bir Yaşam İçin İletişim Donanımları* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002), 96.

²³⁰ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Sabır,” md., 566.

²³¹ Mebrure Doğan, “Dindarlık Sabır ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkiler”, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014), 29.

²³² Berat Sarıkaya, Zeynep Şeren, “İnsan Sorumluluğu ve Fiillerine Etkisi Bağlamında Sabır ve Tevekkül Kavramları”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Dergisi* 6, sy. 12 (2017): 69.

bu zorluklara, acılara, haksızlıklara, üzüntülere, boyun eğmemeyi; aksine onlar karşısında direnmeyi ifade eder. Yaşanan bu acılar karşısında, insanın psikolojisinin bozulmasını engelleyen, insana dimdik ayakta kalma gücü veren değer, sabır değeridir.²³³

3.2.5. Akıllı Kullanma Değeri

Akıllı kavramı sözlükte; menetmek, alıkoymak, engellemek, sığınmak, bağlanmak ve tutmak anlamına gelmektedir.²³⁴ Mantık ve felsefe terimi olarak ise akıl; “Varlığın hâkikâtini idrâk eden, maddi olmayan; fakat maddeye tesir eden basit bir cevher; maddeden şekilleri soyutlayarak kavram hâline getiren ve kavramlar arasında ilişki kurarak önermelerde bulunan, kıyas yapabilen güç”²³⁵ anlamına gelmektedir.

Bu meyanda akıllı kullanma değeri, kişilerin, mantıksallık, nedensellik, çelişmezlik, gibi aklın başat ilkelerine hâkim olmalarına; bilme, fikir üretme ve sorgulama gibi düşünme yetilerini geliştirmelerini sağlamaktadır. İnsan, akıllı olma değeri ile iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden ayırma yetisini elde etmektedir.²³⁶

3.2.6. Sadık Olma / Bağlılık Değeri

Sadık kelimesi, “s-d-k” kökünden türemekte olup, doğru sözlü olmak, öğüt ve sevgide samimi olmak, sözünü yerine getirmek, ihaneti ve yalanı olmayan anlamına gelmektedir.²³⁷ Sadakat ise; içten bağlılık, sağlam, güçlü dostluk anlamında kullanılmaktadır.²³⁸

Bağlılık ise; “Birine karşı, sevgi, saygı ile yakınlık duyma ve gösterme, sadakat.”²³⁹ Anlamına gelmektedir. Bununla beraber, bir değer olarak bağlı olmak sadece bir kişiye bağlılığı değil; Dine, Vatana, geleneklere, aileye, tarihe, eşe, çocuğa, arkadaşına, dostu vb. bağlılığı da kapsamaktadır.

²³³ Harun Şahin, “Yahya Kemal Beyatlı’nın Eserlerindeki Değerler ve Bu Değerlere Yönelik Türkçe Öğretmeni Adaylarının Görüşlerinin İncelenmesi”, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2018), 148.

²³⁴ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Akıl,” md., 17.

²³⁵ Süleyman Hayri Bolay, “Akıl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 2 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 238.

²³⁶ Şahin, “Yahya Kemal Beyatlı’nın Eserlerindeki Değerler Ve Bu Değerlere Yönelik Türkçe Öğretmeni Adaylarının Görüşlerinin İncelenmesi”, 74.

²³⁷ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Sadık,” md., 568.

²³⁸ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 18 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

²³⁹ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 18 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

Sadakat - bağıllık değeri, sosyal bir varlık olan insanın, diğer insanlar ile olan ilişkilerinde önemli bir faktördür. İlişkilerde sağlıklı bir güven ortamının oluşması, kişilerin birbirlerine sadakatine bağlıdır. Bu meyanda sadık olma değeri, hem bireysel hem de toplumsal ilişkilerin yürütülmesi için üzerinde önemle durulması gereken ve genç nesillere aşılması gereken değerlerdendir.

3.2.7. Saygı Değeri

Köken olarak saygı kelimesi, Latince “belli bir bakış” ve “görmek” anlamlarına gelmektedir.²⁴⁰ Saygı kavramı lügatte ise; insanların birbirlerine karşı besledikleri çekinme ile karışık sevgi ve değer duygusu olarak ifade edilmektedir.²⁴¹

Bununla beraber Kant’a göre “saygı öyle bir yükümdür ki, biz istemesek bile, onu yerine getirmekten kaçınamayız, yapabileceğimiz tek iş bu saygıyı daha çok açığa vurmaksa da onu içimizde duymaktan kendimizi alamayız.”²⁴²

Saygı değeri, toplumsal ilişkilerin temelini oluşturmakta olup, bireylerin kendilerini tanımalarına, evrensel bağlamda düşünce oluşturmalarına ve toplumu ile sosyalleşmelerine olumlu yönde etki etmektedir. Bunun yanında saygı, kişiler arasındaki ilişki ve samimiyet ile de bağlantılıdır. Başkalarına saygı gösteren birey, aynı saygıyı karşı taraftan da görmek ister.²⁴³

Saygı değeri, hem bireysel hem de toplumsal ilişkiler açısından çok önemlidir. Saygı değeri farkındalığını edinmiş birey, kendi sınırlarını bilir ve ona göre hareket eder. Bununla birlikte kendi ile toplumdaki diğer bireyler arasındaki sınırları da tayin edebilir. İnsan, kendi haklarının bilincinde olduğu ölçüde, başka insanların da haklarının bulunduğu ve onlara saygı göstermesi gerektiğinin bilincinde olmalıdır.²⁴⁴

---

²⁴⁰ Yasemin Altunsoy, “Sosyal Bilgiler Dersinde Duygu ve Düşüncelere Saygı Değerinin Etkinlik Temelli Öğretiminin Öğrencilerin Saygı Eğilimine Etkisi”, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2019), 33.

²⁴¹ Ali Akdoğan, “İslam Kardeşliğinin Ahlaki Temellerinin İki Dinamiği: Sevgi ve Saygı”, *Kutlu Doğum Haftası “Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı ve Kardeşlik Hukuku” Sempozyumu*, Ed. Altan Çap ve Ömer Çetinkaya (Ankara: DİB. Yay., 2012), 274.

²⁴² Immanuel Kant, *Pratik Usun Eleştirisi*, çev.: İ. Zeki Eyuboğlu (İstanbul: Say Yay., 1997), 113.

²⁴³ İbrahim Türk, “Değerler Eğitiminde Saygı”, (Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2019), 17.

²⁴⁴ R. Bahar Üste, “İnsan Hakları Eğitimi ve İlköğretimdeki Önemi”, *Ege Akademik Bakış Dergisi* 7, sy. 1 (2007): 298.

3.2.8. Sevgi Değeri

“Sevgi, insanları birbirine yaklaştıran ve içsel olarak bağlayan doğal bir ruhsal eğilim, etkin bir güçtür. Güven, dostluk, bağlanma, sempati, şefkat gibi duygu ve eğilimlerim temelinde de sevginin büyük katkısı vardır.”²⁴⁵

Sevgiyi, sosyal bir varlık olarak insan olmanın gerekliliği kabul eden Özmen’e göre; sevgi ilgi ve hoşgörü demektir. Sevgi, insanın karşısındakinin hakkına saygı göstermesi ve koruması anlamına gelmektedir. Bununla beraber, sevgi tahammül göstermek demektir. Kişinin kendisini aşması, çevresine, doğaya, tüm canlılara karşı duyarlı ve sorumlu olması sevgi ile mümkündür. Çünkü sevgi korur, onarır, geliştirir, sevgisizlik ise yıpratır, yok eder.²⁴⁶

Sevginin insanın en önemli gereksinimlerinden olduğunu belirten Sönmez ise çalışmasında sevgiyi şu şekilde izah etmiştir: “Sevgi, duygu ve düşüncelerin paylaşılmasıdır. Sevgi, merkeze hiçbir varlığı koymama, bencil olmama, her varlığın birbirleriyle ilişkisini belirleyip, bu ilişkileri tutarlıya doğru geliştirme, sorunların çözümünde kubaşık çalışmadır.”²⁴⁷

Bu bağlamda, sosyal bir varlık olan insanı insan yapan unsurların başında sevgi duygusu gelmektedir. Çünkü insan sevgi değeri ile olgunlaşır, kendisini geliştirir ve yaşadığı toplumda kendine yer edinir.

3.2.9. Cesur Olma Değeri

Türk Dil Kurumuna göre cesaret, yürekli olmak, yiğitlik, zorluklar karşısında kendine güvenme şeklinde tanımlanmaktadır.²⁴⁸ Cesaret kavramı Türk toplumunda kişileri nitelemek amacıyla kullanılan en itibarlı kelimelerdendir. Bu bağlamda cesur olmak değeri; Türk toplumlarında yiğit, alp, korkusuz, bahadır, gibi kelimelerle bireylere atfedilen bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴⁹

²⁴⁵ Hayati Hökelekli, “Sevgi Nedir”, *Gönül Kültür ve Medeniyet Dergisi* 3, sy. 26 (2013): <http://www.gonuldergisi.com/sevgi-nedir-prof-dr-hayati-hokelekli.html>

²⁴⁶ Fatma Özmen, “Etkili Eğitimin Gerçekleştirilmesinde Duyuşsal Alanın Önemi -Sevgi Eğitimi-”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9, sy. 1 (1999): 194-195.

²⁴⁷ Veysel Sönmez, “Eğitim Ortamında Sevgi”, *H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy. 2 (1987): 67-69.

²⁴⁸ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 20 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

²⁴⁹ Şahin, “Yahya Kemal Beyatlı’nın Eserlerindeki Değerler Ve Bu Değerlere Yönelik Türkçe Öğretmeni Adaylarının Görüşlerinin İncelenmesi”, 97.

Gazali ise cesareti kızgınlık ve öfke kuvvetinin ortada hali şeklinde açıklamaktadır. Cesareten yürekli olma, cömertlik, soğukkanlılık, yardım, öfkesini tutma vb. ahlaklar doğmaktadır. Cesaret duygusunun fazla olması ise korkusuzluk olarak ifade edilmekte olup, insanda; kendini beğenme, gurur, kendini üstün görme, kendini tehlikeye atma gibi huyların çıkmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte insanda cesaret duygusunun az olması durumu ise; kendini aşağıda görme, zavallı hissetme, biçare ve zelif olma şeklinde tanımlanmaktadır.²⁵⁰

Türk toplumunda, korkaklık hoş görülmediği için cesaret değerinin önemi büyüktür.

3.2.10. Arkadaşlık / Dostluk / Kardeşlik Değeri

Arkadaş; “birbirlerine karşı sevgi ve anlayış gösteren kimselerden her biri, bacanak, eş, yâren, yoldaş”²⁵¹ anlamına gelmektedir. Önemli sosyal ilişkilerden biri olan arkadaşlık, daha çok samimiyet, aşinalık ve müteakabiliyet ile ilişkilidir. Bireyler, aynı mekânda beraber oldukları insanlara aşına olurlar ve bu aşinalık zamanla samimiyete dönüşür. Bununla birlikte, arkadaşlık ilişkisinde karşılıklı bir bağın kurulması ve sürdürülmesi önemli bir faktördür.²⁵²

Şemseddin Sami, 1901 tarihli Kamus-ı Türki’de arkadaş maddesine yer vererek kelimenin kökünü “arka” olarak belirtmiştir. Bununla beraber, kelimenin; refik-şerik ve muavin, yamak anlamlarına geldiğini de ifade etmektedir.²⁵³ Günümüzde ise arkadaş için; “arkası var”, “arkası sağlam”, “arkası kuvvetli” ifadelerini kullanırız. Bu ifadelerdeki “arka” kelimesi içerik olarak “koruyucu” anlamı taşımaktadır. Yani arkadaş, birbirlerine arka (koruyucu) olan insanların birlikteliğidir.²⁵⁴

Dostluk ise arkadaşlığın bir ileri aşaması, onun sınanmış ve kalıcı hale gelmiş biçimidir. Köken itibariyle Farsça bir kelime olan dost, sevgili anlamına gelmekte olup, sözlük anlamı; birbirini karşılıksız ve riyasız seven kimseler demektir. Dost kelimesi, Eski Yunancada arkadaşlıktan daha geniş ilişkileri ifade etmek için kullanılan “philia”

²⁵⁰ Gazâli, Muhammed b. Muhammed, *Kimyâ-yı Saâdet*, çev.: Faruk Meyan (İstanbul: Bedir Yay.), 387.

²⁵¹ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 19 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

²⁵² Mehmet Tan, “Arkadaşlığın Sosyolojisi: Değişen Arkadaşlık İlişkileri Üzerine Bir Araştırma”, (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2019), 5.

²⁵³ Savaş Kılıç, “Arkadaş Kimdir? Dost Kime Denir?”, *Cogito*, sy. 68-69 (2012): 150.

²⁵⁴ Hakan Poyraz, “Bir Değer Olarak Arkadaşlık”, *Cogito*, sy. 68-69 (2012): 198.

kelimesi ile aynı kökten türemektedir. Yani; akrabalar arasındaki sevgi bağı, aynı şehrin yurttaşları arasında oluşan dayanışma bağı ve duygusal yakınlığı ifade etmektedir.²⁵⁵

Kardeşlik ise kan bağı gerektirmeyen ileri derece arkadaşlık ve dostluk durumunu ifade etmektedir. Yüce Allah: “Muhakkak müminler kardeşirler...”²⁵⁶ buyurarak, gerçek kardeşlik için aynı anne ve babadan doğma şartı olmadığını belirtmekte, asıl kardeşliğin aynı dinden olmak olduğunu ifade etmektedir.²⁵⁷

Anlaşılacağı üzere sevginin gerçek kaynağından beslenen arkadaşlık ve dostluk; insani erdemleri geliştiren ve konukseverlik, sadakat, cömertlik gibi erdemler ile gelişen çok önemli bir değerdir. Burada kastedilen karşılıklı birbirini besleme halidir. Bu açıdan dostluk üzerine düşünmek, erdem ile ilgili bir değer alanına aittir.²⁵⁸

3.2.11. Özgürlük Değeri

Özgürlük “herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbestî; her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu, hürriyet”²⁵⁹ anlamlarına gelmektedir.

Bununla beraber Cüceloğlu ise farklı bir özgürlük tanımı yapmakta, bireysel, sosyal özgürlüğün varlığını, algılama özgürlüğünün varlığına bağlamaktadır. Ona göre gerçek özgürlük, algılama özgürlüğüdür. Yani, algılamalarını belirleyen, zeminlerin bilincinde olan kişilerin sahip olduğu özgürlüktür. Bu meyanda gerçek özgürlüğü olmayan kişinin, sürekli geçmişten getirdiği zeminler çerçevesinde algılayacağını belirten Cüceloğlu, bu kişilerin o zeminlerin ötesine geçemeyeceğini de vurgulamaktadır.²⁶⁰

Sosyal bir varlık olan insan, daima özgürlüğünün savaşını vermektedir. Özgürlük değeri, hem kişiler arası ilişkiler hem de toplumlar arası ilişkiler bağlamında önem arz eden değerlerdendir. Unutmamalıyız ki; Özgürlük, onu hayal etmekle başlar.²⁶¹

²⁵⁵ Poyraz, “Bir Değer Olarak Arkadaşlık”, *Cogito*, 196-199.

²⁵⁶ Hucurat, 49/10.

²⁵⁷ Gökçe Çelik, “Dostluk Ve Eğitimi”, (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2018), 194.

²⁵⁸ Poyraz, “Bir Değer Olarak Arkadaşlık”, *Cogito*, 197.

²⁵⁹ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 19 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

²⁶⁰ Cüceloğlu, *‘Keşke’siz Bir Yaşam İçin İletişim Donanımları*, 195.

²⁶¹ Üstün Dökmen, *Yaşama Yerleşmek* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2008), 43.

3.2.12. Milli Bilince Sahip Olma Değeri

Milli bilinç; kişilerin üyesi oldukları milletin kültürüne ait maddi ve manevi değerleri özümsemesi anlamına gelmektedir.

Ulusal değerlerden olan Milli bilince sahip olma değeri, bir toplumda yaşayan insanlara sen ben ayrımı yapmak yerine “biz” olmayı öğreten değerdir. Toplumun yükselmesi için gerekli olan güç ise birlik olmaktır. Yani bir milletin güçlü olması için; kendi milli değerlerinin bilincinde olması ve bu değerlere sahip çıkması gerekmektedir. Bu bağlamda birey, milletini tanıyıp sevmeli ve milletin sahip olduğu nitelikleri temsil edip, korumalıdır.²⁶²

3.2.13. Kahramanlık / Yiğitlik Değeri

Kahramanlık sözlükte “kahramanca davranış, yiğitlik”²⁶³ anlamına gelmektedir. Kahramanlık değeri de ulusal değerlerdendir. Türk toplumu kahramanlara ve yiğitçe davranış sergilemeye önem veren bir toplumdur. Bu bakımdan Türk anlatılarında kahramanlık ve yiğitlik konuları sıkça karşımıza çıkan unsurlardır. Özellikle destanlarımızda kahramanlar baş karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bununla beraber, İslâmiyet’te “şehitlik mertebesi” anlayışı vardır. Bu anlayış çerçevesinde kahramanlık değeri ulusal değerler bağlamında fazlaca dikkat çekmekte, toplumun önem verdiği değerlerden olmaktadır.²⁶⁴

3.2.14. Tarih Bilinci Değeri

Tarih; ülkeleri, milletleri, kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan, olayları yer ve zaman belirterek anlatan, bu olaylar arasındaki ilişkileri aktarıp, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını araştıran, her milletin kurduğu medeniyeti inceleyen bilim dalıdır.²⁶⁵

---

²⁶² Şahin, “Yahya Kemal Beyatlı’nın Eserlerindeki Değerler Ve Bu Değerlere Yönelik Türkçe Öğretmeni Adaylarının Görüşlerinin İncelenmesi”, 254.

²⁶³ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 21 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

²⁶⁴ Ayşe Uygun, “Kentleşme Sürecinde Ahlâki Değerler”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), 74.

²⁶⁵ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 21 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

Tarihini bilip özümsemek, güzel bir gelecek inşa etmenin ilk şartıdır. İnsan ancak köklerini bilip tanıyarak köklerine bağlanabilir. Bu bağlamda, Tarihi bilinç, bir milleti millet yapan değerlerin başında gelmektedir.

3.2.15. Adil Olma Değeri

Adalet kavramı “adl” kökünden türemekte olup, insafli ve doğru olmak, doğru davranmak, zulmetmemek, eşit davranmak, her şeye hakkını vermek, mutedil olmak, düzeltmek, her şeyi yerli yerinde yapmak ve hakkaniyet anlamlarına gelmektedir.²⁶⁶ Sözlük anlamı ise; “Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme.”²⁶⁷ şeklindedir.

Büyük Osmanlı düşünürü, âlimi ve kadısı Kınalızâde Ali Çelebi’ye göre adalet; hiç kimseye haksızlık yapılmaması anlamına gelmekte olup, “orta” kavramıyla ifade edilmektedir. Bununla birlikte Kınalızâde, adalet mertebesi için “Allah’ın yeryüzündeki terazisi” ifadesini kullanmakta, onun en üstün erdem ve en yüce haslet olduğunu belirtmektedir.²⁶⁸

Adil olmak ise; hak ile hükmetmek, adaletli ve insafli olmak, haklı olana hakkını haksız olana ise cezasını vermek ve bu prensibi herkese uygulamak, hak ve hukuka riayet etmek, her şeyi yerli yerinde yapmak, dürüst ve doğru davranmak demektir.²⁶⁹

Adalet, her şeye hakkını ve layık olduğu değeri vermektir diyen Gazali’ye göre sünnete adalet de denebilmektedir. Çünkü sünnete uymak tıpkı adil olmak gibi; doğru ve yanlış ayırmak ve sadece doğru olanı yapmaktır.²⁷⁰ Bu bağlamda hem İslam dini hem de Türk toplumu için adalet çok önemli bir değerdir.

3.2.16. Umut Etme Değeri

Umut etmek sözlükte “ummak beklemek”²⁷¹ anlamına gelmektedir. Bir duygu veya tutum olarak ifade edilen umut kavramı; “gelecekte herhangi bir insandan, bir

²⁶⁶ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Adâlet,” md., 6.

²⁶⁷ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 21 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

²⁶⁸ Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, sad.: Murat Demirkol (Ankara: Fecr Yay., 2016), 113-114.

²⁶⁹ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Âdil,” md., 7.

²⁷⁰ Gazâlî, Muhammed b. Muhammed, *Dinde Kırk Prensip*, haz.: Abdulhalık Duran (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2004), 154.

²⁷¹ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 22 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

olaydan ya da varlıktan ötürü ortaya çıkması beklenen ve olumlu bağlara yol açan, henüz gerçeklik kazanmamış kişisel ve toplumsal beklenti”²⁷² şeklinde tanımlanmaktadır.

Umut, başlangıçtan bugüne dek, insanoğlunun hayatta kalmasını sağlayan, ruh sağlığını destekleyen ve iyilik halini güçlendiren bir duygudur.²⁷³ Çünkü insanın yaşama ve geleceğe anlam yüklemesi, umut duygusunu beslediğini göstermektedir. Zira hayatın getirmiş olduğu anlamsızlık, insanda umutsuzluk duygusunun ortaya çıkmasına ve beraberinde ölüm düşüncesinin doğmasına neden olmaktadır.²⁷⁴

Bu bağlamda umut etmek değeri insanın hayatın getirdiği zorluklar, yenilgiler karşısında pes etmemesini, her yenilgide yeniden ayağa kalkmasını sağlamakta olup, gelecek için kendisinde güç bulmasına yardımcı olmaktadır. Bu bakımdan umut etmek insan hayatında vazgeçilmez değerlerdendir.

3.2.17. Öz-Denetim Değeri

Öz-denetim sözlükte; “Daha önemli bir amaca ulaşabilmek için kişinin tepkilerini, davranışlarını veya başka amaca yönelme eğilimini denetleyip kısıtlaması, otokontrol.”²⁷⁵ şeklinde tanımlanmakta olup, daha çok psikolojide kullanılan bir isimdir. Bireyin davranışlarının başkaları tarafından ödüllendirilmesi yerine, bireyin kendisinin vereceği ödüllemelerle denetim altına alınabileceği düşüncesi olarak açıklanan öz denetim, psikoterapistler arasında yaygınlaşmakta olan bir kanaattir.²⁷⁶

Bir başka yerde ise öz-denetim; bireyin, kendisi ile dünya arasında daha iyi ve daha ideal bir uyum yakalayabilmesi için kendini değiştirme ve uyarılma kapasitesidir. Bireyin, davranışlarını anlamlı bir takım kural ve ölçütler ekseninde belirlenmiş bir şekle sokan psikolojik bir yetidir.²⁷⁷

Görüldüğü üzere bir değer olarak öz-denetim, birden fazla tanıma sahip olup, kendi içinde birçok kavramı da içermektedir. Bu bağlamda öz-denetim; kişinin bir amacının olması, amacı doğrultusunda plan yapması ve harekete geçmesi, dürtü ve isteklerini kontrol altına alabilmesi, dış etkenlerden bağımsız kalabilmesi, kendi

²⁷² Kızılgöçer, *Din Psikolojisinin 100'ü*, 178.

²⁷³ Sinem Tarhan ve Hasan Bacanlı, “Sürekli Umut Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması”, *The Journal of Happiness & Well-Being* 3, sy. 1 (2015): 2.

²⁷⁴ Fatih Kandemir, “Umut-İyimserlik ve Dindarlık İlişkisi”, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2016), 28.

²⁷⁵ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 22 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

²⁷⁶ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006), 495.

²⁷⁷ Kızılgöçer, *Din Psikolojisinin 100'ü*, 186.

kararlarını kendisi alabilmesi ve uygulaması, davranışlarının ve kararlarının sorumluluğunu alması, kendi kontrolünü elinde tutması ve kendine sınırlar koyabilmesi, kurallara uyabilmesi, olumlu olumsuz duygularını yönlendirebilmesidir.²⁷⁸

3.2.18. Cömert Olma Değeri

Cömert kelimesi sözlükte; “Para ve malını esirgmeden veren, eli açık, selek, semih, ahi, bonkör.”²⁷⁹ anlamlarına gelmektedir. Bununla beraber cömertlik; Farsça cevân-merd kelimesinden Türkçeleştirilmiş olup, İslâm ahlâk literatüründe ise genellikle sehâ, sehâvet ve cûd kavramları ile ifade edilmektedir.²⁸⁰

Kavramsal açıdan bakıldığında cömertlik, “eldeki imkânları meşru ölçüler içinde, hiçbir karşılık beklemeden gönüllü olarak başkalarının yararına sunma eğilimi demektir.”²⁸¹

İslâm dininin bir erdem olarak yücelttiği cömertlik, bir değer olarak insan ilişkilerinde dikkat edilmesi gereken unsurlardandır.

3.2.19. Lider Olma Değeri

Lider kelimesi sözlükte; önder ve şef kelimeleri ile ifade edilmekte olup, bir partinin ya da bir kuruluşun en üst düzeyde yönetimiyle görevli kimse anlamına gelmektedir.²⁸²

“Liderlik, organizasyonun başarıya ulaşması için çalışanları motive etmek ve iyi bir şekilde yönetmek; yönetimdeki dürüstlük, güven, açıklık ve çalışanlara saygıyı temin ve tesis etmek olarak tanımlanmıştır.”²⁸³

Gazali, liderliğin büyük bir nimet olduğunu belirtmekte, bu nimet üzerine başka herhangi bir nimetin tercih edilemeyeceğini ifade etmektedir. Bununla beraber ona göre,

²⁷⁸ Mustafa Karataş, “Emniyet Genel Müdürlüğü Merkez Teşkilatı’nda Çalışan Polis Teşkilatı Mensuplarında Öz Denetim ve Sosyal Sorun Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013), 41.

²⁷⁹ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 22 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

²⁸⁰ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Cömertlik,” md., 105.

²⁸¹ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Cömertlik,” md., 105.

²⁸² TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 22 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

²⁸³ Said Kınır ve Mustafa Şahin, “Örgütsel Davranış Boyutlarından Seçmeler İçinde: Yönetici ve Liderlik”, Ed. Mehmet Tikici, (Ankara: Nobel Yay., 2005), 409’dan aktaran, Sevtap Sarıoğlu Uğur, “Yöneticilik Ve Liderlik Ayrımında Kişisel Farklılıkların Rolü”, *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 6, sy. 1(2014): 124. 122-136.

lider olan kişi öncelikle, kendisinin bu rütbe ve mevkiye layık olup olmadığının muhasebesini yapmalı ve bu büyük görevin sorumluluğunun bilincinde olmalıdır.²⁸⁴

Bu bağlamda bir değer olarak liderlik, öncelikle kişinin kendi sorumluluğunun bilincine varıp, kendisinin lideri olması yani kendisini yönetmesi, bunun akabinde aynı sorumluluğu yaşadığı toplum için de hissedip ona göre hareket etmesi bakımından önem arz etmektedir.

3.2.20. Vefalı Olma Değeri

Vefa kelimesi sözlükte, “sevgiyi sürdürme, sevgi dostluk bağlılığı”²⁸⁵ anlamına gelmektedir. Bununla beraber, ahlâki bir terim olarak vefa, “görülen iyilikleri unutmama, iyilikte bulunanlara misliyle veya daha fazlasıyla karşılık verme”²⁸⁶ demektir.

Sosyal bir varlık olan insanın, yaşadığı toplumdaki diğer insanlar ile olan iletişimini kuvvetlendiren, insanların gönül birlikteliği kurmalarına kaynaklık eden vefa değeri, toplumsal birlik açısından büyük önem arz etmektedir.

3.2.21. Sözünde Durma Değeri

Söz kelimesi sözlükte, “bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi, lakırtı, kelimeler, laf, kavi” anlamlarına gelmektedir. Sözünde durmak ise; verdiği sözü yerine getirmek, verdiği sözden dönmemek, verdiği sözü tutmak” demektir.²⁸⁷

İnsani ilişkilerin en önemli yapıtaşlarından olan sözünde durmak değeri, İslam dini için de çok önemlidir. Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de “Ey iman edenler! Sözlerinizi yerine getirin.”²⁸⁸ buyurmaktadır.

3.2.22. İdeal Sahibi Olma Değeri

İdeal; sözlük anlamı itibarıyla ülkü demektir. Bu durumda idealist de bir ülküye bağlı olan anlamına gelmektedir.²⁸⁹

---

²⁸⁴ Gazâli, Muhammed b. Muhammed, *Devlet Başkanlarına*, haz.: Osman Şekerci (İstanbul: Sinan Yayinevi, 1969), 26.

²⁸⁵ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 22 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

²⁸⁶ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Vefa,” md., 685.

²⁸⁷ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 22 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

²⁸⁸ Maide, 5/1.

²⁸⁹ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 24 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

İdeal, insan düşüncesinin tasarlayabileceği tüm üstün özellikleri kendinde toplayan düşünce, nesne veya davranıştır. İnsan, yaşamı boyunca her alanda, hep en iyisini arzular ve onu elde etmeye çalışır. İnsandaki bu istek de onu sürekli çalışmaya ve istediğini elde etmeye yöneltir. Bu meyanda böyle bir isteğe sahip olan kimseye de idealist denmektedir. Terim anlamı itibarıyla bir düşünce gücü olan ideal, insanı, aileyi veya toplumu, var olan düzeyden maddi ve manevi açıdan daha ileri ve mükemmel bir konuma götürme arzusu olarak kendini göstermektedir.²⁹⁰

Bir başka tanıma göre ideal; “Düşünürlerin var olan yaşam mukabilinde yaşadıkları huzursuzluk neticesinde tasarladıkları, uygulamada değil sadece tasavvurda olan, insanların belli temel amaçlar nezdinde refahına ve mutluluğuna dönük düşünülen toplumsal düzen manasındadır.”²⁹¹

İdeal sahibi olmak, bireyin kendisini gerçekleştirip, yaşadığı toplumda kendisine yer edinebilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. İnsan, varoluşundan bu yana idealleri çerçevesinde yapıp etmiş, hayata tutunabilmiştir. İdeali olmayan insanın hayatında bir amacı, tutunacağı bir sebebi ve yaşama gücü de kalmayacaktır. Bu bağlamda insanın normal bir hayat sürmesi idealinin olmasına bağlıdır.

3.2.23. Emek Harcama / Çalışma Değeri

Sözlük anlamı; “Bir şeyi oluşturmak veya ortaya çıkarmak için emek harcamak”²⁹² olan çalışmak, hem İslam dininin, hem de Türk kültürünün övdüğü ve önemini birçok yerde vurguladığı bir değerdir.

Çalışmak, çalışkan olmak İslam dininde bir ibadet olarak görülmekte olup, Kur’an-ı Kerim’de şu şekilde geçmektedir: “İnsan için ancak çalıştığı vardır. Şüphesiz onun çalışması ileride görülecektir. Sonra çalışmasının karşılığı kendisine tastamam verilecektir.”²⁹³

Bununla beraber insanın kendi işine emek harcayıp başarması, tembellikten kaçınıp üretken olması toplum tarafından takdir görmektedir. Bu meyanda çalışmak

²⁹⁰ Recep Duymaz, “İdealist Öğretmenin Eğitim Anlayışı”, erişim tarihi, 24 Nisan 2020, <https://docplayer.biz.tr/22454704-Idealist-ogretmen-in-egitim-anlayisi.html>, 86.

²⁹¹ Şefik Ateş, “Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milli Eğitim Sisteminin Oluşmasında İdealizm ve Romantizmin Etkileri”, (Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2019), 50.

²⁹² TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 24 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

²⁹³ Necm, 39/41.

değeri, hem insanın hayatı açısından hem de gelecek nesillere örnek teşkil etmesi açısından önem arz etmektedir.

3.2.24. Doğruluk / Dürüstlük Değeri

Doğruluk kelimesi sözlükte; “doğru ve dürüst olma durumu, doğru olana yakışır davranış, dürüstlük, adalet” olarak tanımlanırken, sözünde ve davranışlarında doğruluktan ayrılmayan, doğru kimseye ise dürüst denmektedir.²⁹⁴

Bununla beraber doğruluk: “İnsanın; inancında, özünde, sözünde, niyetinde, sözleşmelerinde, ticaretinde kısaca bütün fiil ve davranışlarında doğru, dürüst, hakkı gözetir, âdil, ihlaslı ve samimi olma halidir.”²⁹⁵

İnsanların birbirine güven duymadığı ilişkilerde ve toplumlarda stres fazladır; anne baba çocuğuna, çocuk anne ve babasına, yönetici çalışana, çalışan yöneticiye, devlet vatandaşına ve vatandaş da devletine güven duyamaz. Bu bağlamda birbirlerine güven duymayan insanlar, ilişkilerinde, dürüstlük yerine yalanı tercih ederler. Fakat bu insanlar her zaman birbirlerine dürüst olduklarını söylerler.²⁹⁶

Buradan anlaşılmaktadır ki, bir toplumu oluşturan insanlar arasındaki güvenin oluşmasının başat unsuru dürüstlük değeridir. Bununla birlikte dürüstlük değeri, ideal insan tipinde olması gereken evrensel bir değerdir. Bu nedenle dürüst olma bilincinin toplumun her kesiminden insanlara kazandırılması büyük önem arz etmektedir.²⁹⁷

3.2.25. Mücadeleci Olma Değeri

Mücadele kelimesi sözlükte; “Birbirlerine isteklerini kabul ettirmek için iki taraf arasında yapılan zorlu çaba, savaş ve herhangi bir amaca erişmek, bir kuvvete karşı koyabilmek için bir kişi veya topluluğun güçlü, sürekli çabası, savaşım.”²⁹⁸ anlamlarına gelmektedir. Bu meyanda, mücadele etmeyi seven kişiye de mücadeleci denmektedir.

Mücadele etmek değeri, insanın yaşamına yön veren önemli bir değerdir. Çünkü mücadeleci insan, inandığı doğruları uğruna elinden geleni yapmakta, bu uğurda karşısına

²⁹⁴ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 24 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

²⁹⁵ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Doğruluk,” md., 127.

²⁹⁶ Cüceloğlu, *‘Keşke’siz Bir Yaşam İçin İletişim Donanımları*, 81.

²⁹⁷ Şahin, “Cengiz Aytmatov’un Eserlerinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi ve Ortaokul Türkçe Ders Kitapları İçin Metin Önerileri”, 179.

²⁹⁸ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 24 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

çıkan tüm engelleri kararlı bir şekilde yok etmektedir. Mücadele eden insanlar başarmak istedikleri amaç uğruna sabırla direnirler ve sonunda başarılı olurlar.

3.2.26. Birlik Olma Değeri

Birlik olma sözlükte; “Tek bir olma durumu, bir arada olma durumu, bağlılık, benzerlik, vahdet”²⁹⁹ gibi anlamlara gelmekte olup, ulus kavramının da temelini oluşturan bir değerdir.

Sosyal bir varlık olan insan, hayatını sürdürebilmek için bir topluma ihtiyaç duymaktadır. Toplum ise ancak birlik ve beraberlik ile mümkün olmaktadır. İnsanlar, ancak birlik olduklarında varlıklarını uzun süre koruyabilirler. Yani birlik olmayan her topluluk dağılmaya mahkûmdur.

Birlik olma değeri, Türk kültüründe de önemli bir yere sahiptir. Örnek vermek gerekirse; “Birlikten kuvvet doğar.”, “Bir elin nesi var iki elin sesi var.” atasözlerinde birlik olma değerinin önemine değinilmektedir.

3.2.27. Aile ve Kadına Önem Verme Değeri

Toplumun en küçük yapı taşı olan aile; “Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik”³⁰⁰ şeklinde tanımlanmaktadır.

Sağlıklı bir toplumun olmazsa olmazı bireyleri sağlıklı olan ailelerdir. Bireylerden oluşan ailede bireylerin sağlıklı olması demek toplumun da sağlıklı olması anlamına gelmektedir. Bu meyanda aile ne derece sağlam ve güçlü olursa, hem bireyler hem de toplum o derece güvende olur.³⁰¹

Türk kültüründe, hem aile hem kadın özellikle de anne her zaman çok önemli olmuştur.

²⁹⁹ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 26 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

³⁰⁰ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 26 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

³⁰¹ Merve Kale, “Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Yer Alan Değerlerin İçerik Analizi (1948-2012)”, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2015), 79.

3.3. NURİ PAKDİL'İN ŞİİRLERİNİN İÇERİK ANALİZİ

3.3.1. Sükût Suretinde

1984 tarihinde “Edebiyat Dergisi” ve “Edebiyat Dergisi Yayınları” kapatılmıştır. Bunun üzerine Pakdil, on üç yıl sürecekle sessizliğe girmiş, hiç eser yayımlamamıştır. Sükût Suretinde, Nuri Pakdil'in on üç yıl süren uzun sessizliğinin ardından çıkardığı ilk kitabı olmasının yanında, Pakdil'in ilk şiir kitabıdır. Bu bakımdan Pakdil'in sükûtunu bitiren bu kitap, okur çevresi tarafından büyük merak uyandırmıştır. “Bu yeni ‘söz’ e kulak kabartan herkes, herhalde, uzun sürmüş bir sükûtun sebebini, sonuçlarını, kazanımlarını; o sükût boyunca kurulan yeni bir dünyayı ve bu dünyaya dair teklifleri öğrenmek istiyordu.”³⁰² Bu bağlamda “Sükût Suretinde” Pakdil'in diğer kitaplarına nazaran farklı bir yere ve öneme sahiptir.

Nuri Pakdil, susması ile öyle büyük bir ses çıkardı ki, sevenleri ve okurları arasında hep konuşulmaya ve yazılmaya devam etti. Onun sükûtu, onu takip edenlerin hayatlarını değişik şekillerde etkileyen ve yönlendiren bir eylem olmuştur. Bu durumda Pakdil aslında konuşmaya devam etti.³⁰³ Pakdil susarak öyle etkili bir eylem yaptı ki; susması konuşması kadar hatta daha da anlamlı bir eylem oldu. Sayar'ın, Pakdil'in sükûtu ile ilgili sözleri tam da anlatılmak isteneni özetlemektedir:

İki derviş uzun bir hasretten sonra bir araya gelmiş, karşılıklı oturup uzun bir süre susmuşlar. O uzun susuşun ardından birbirlerine sarılıp vedalaşırken, birisi diğerine, ‘Çok güzel bir sohbet oldu’ demiş. Şark kelimeler olmadan da konuşabilmenin yeridir. Nuri Pakdil benim gözümde bir sessizlik eylemcisidir. Onun dostlarıyla paylaştığı sessizlik ayinleri, aslında bir manada dostluğa kabul töreni gibidir, üstad adeta, ‘benimle ancak uzun bir sessizliği paylaşabiliyorsan, birlikte kelimeler olmadan da konuşabiliyorsak bir davayı birlikte omuzlayabiliriz’ demektedir.³⁰⁴

Sükût Suretinde kitabı otuz üç tane beyitten oluşmaktadır. Kitabın giriş kısmında “içindekiler” ibaresi yerine “atlas” başlığı dikkat çekmektedir. Öyle zannediyoruz ki Pakdil, çocukluğunda annesinin ona verdiği atlas ile kendisinin yaptığı keşfi, bizim kitabı okurken yapmamızı istemektedir. Bununla beraber, her şiirin altında “...ıncı yazılış” ibaresi yer almaktadır. Yani kimi şiir yedi kez, kimisi ise 387 kez yazılmış, silinmiş ve

³⁰² Eşitgin, “Nuri Pakdil “Doğrudur; Dizgi, Düzelti Yanlışı Yok: Nuri Pakdil” ya da Sükût Sûretinde’ki Metin-Dışı Öğeleri Okuma Denemesi”, *Hece*, 203-204.

³⁰³ Ali Göçer, *Sükût Sûretinde Şerhi* (Ankara: Hece Yay., 2015), 7-8.

³⁰⁴ Kemal Sayar, “Dilimin Döndüğü Kadar Sustum: Bir Sessizlik Eylemcisi Olarak Nuri Pakdil”, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 315.

son formunu almıştır. “İlk okuyuşta kolay yazılıvermiş izlenimi veren ikiliklerin, arka planına bakıldığında çetin bir imgeler ve çağrışımlar yumağı olduğunu görüyoruz.”³⁰⁵

Pakdil’in şiirlerindeki bazı kelimelere ‘doğrudur; dizgi, düzelti yanlışı yoktur.’ ifadesini eklediğini görmekteyiz. Pakdil bu şekilde bir düzeltme ile hem yanlış anlaşılmanın önüne geçmek, hem de okuyucuyu metinde o kısma yoğunlaştırmak istiyor olabilir.

Metin-dışı bir öge olarak “(*): Doğrudur; dizgi, düzelti yanlışı yok:...” ifadeleri, Sükût Suretinde adlı şiir kitabında, 1) Yayın dünyasında tashih hatalarının çoğalmaya başlayışından hareketle, tüm dünyanın da kirlenişini / bozuluşunu işaretlemek için, 2) Bazı kelimelerin yanlış yazılmış olabileceğini düşünen okurları ikaz etmek için, 3) bazı kullanımlara / kelimelere okurun dönüp yeniden bakmasını sağlamak, vurguyu pekiştirmek, dikkati yoğunlaştırmak için, 4) Metinde bulunmayan, ancak metin-dışı unsurların yardımıyla, akla ilk gelebilecek kelimelerden yola çıkarak, misafir anlam /çağrışım evrelerini oluşturmak için kullanılmaktadır, denilebilir.³⁰⁶

Şimdi Sükût Suretinde isimli şiir kitabındaki şiirlerin içerik analizine geçebiliriz.

3.3.1.1. Gramer

“Sözcüğün uzun kavlınden

Bütün yönler silme Mekke”³⁰⁷

Dini Unsurlar: Allah, İslamiyet, din, Bezm-i Elest, Mekke, Kâbe, ibadet, hac, namaz.

Değerler: Sözünde durma değeri, dini inanç değeri.

Nuri Pakdil’in şiirlerine ve diğer eserlerine baktığımızda onun, İslami duyarlılığa sahip, muhafazakâr bir tavır takındığını görmekteyiz. Pakdil, bütün eserlerinde, ya imgeler kullanarak ya da açık bir şekilde dini görüşünü ve ideolojisini ortaya koyar. Hatta Pakdil, çağdaş edebiyatımızın en simgeci, en üslupçu ve en sembolist yazarıdır. Pakdil, sadece estetik bir kaygıdan dolayı böyle bir tutum içinde değildir. Bu sembolist duruş, onun kendini ifade edebilecek özgür bir alan açma çabasından kaynaklanmaktadır.³⁰⁸

Bu şiirde Pakdil, “Sözcüğün uzun kavlınden” dizesindeki “kavil” kelimesi ile insanoglunun Bezm-i Elest’te Allah’a verdiği sözü kastetmektedir diyebiliriz. Bezm-i

³⁰⁵ Göçer, *Sükût Suretinde Şerhi*, 9.

³⁰⁶ Eşitgin, “Nuri Pakdil “Doğrudur; Dizgi, Düzelti Yanlışı Yok: Nuri Pakdil” ya da Sükût Suretinde’ki Metin-Dışı Öğeleri Okuma Denemesi”, *Hece*, 208.

³⁰⁷ Nuri Pakdil, *Sükût Suretinde* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2019), 15.

³⁰⁸ Şaban Abak, “Efsane Gibi Gerçek: Nuri Pakdil”, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 373.

Elest Allah ile insanlar arasında vuku bulan sözleşmeye verilen isimdir.³⁰⁹ Yani şiirde; Allah ile yapılan sözleşmeden, insanın Allah'a Kalubela 'da söz vermesinden bu yana, yolcu için bütün yolların, insanın büyük yönünün Mekke'ye çıktığı anlatılmaktadır. Mekke İslamiyet'i temsil eden, Allah'a secde edilen şehirdir. Mekke, Müslümanların kiblesi olan Kâbe'ye çıkar. Mekke, peygamberin doğduğu yerdir. Mekke, Hac ibadetinin yapıldığı ve İslamiyet adına ilk mücadelelerin verildiği yerdir. Pakdil'in eserlerinde özellikle Mekke, Medine, Kudüs ve İstanbul ismi en çok geçen şehirlerdir.³¹⁰ "Gökyüzü bir pankarttı başımı kaldırdım ki: Bütün yollar Kudüs'ten Mekke'ye çıkar."³¹¹ Bununla birlikte şiirin ismi olan "gramer" ile de Pakdil insana, Müslüman'ın gramerinin bu olduğunu vurgulamaktadır.

Bununla beraber, sayfa sonunda bu şiirin seksen ikinci kez yazıldıktan sonra bu forma geldiğini görmekteyiz. Yani Pakdil, kelimeleri öyle özenle seçmiştir ki; daha önce de belirttiğimiz gibi onun şiirlerinde, ilk okuyuşta kendisini belli etmeyen, ancak üzerine düşünüldüğünde anlaşılabilir imgeler ve çağrışımlar bulunmaktadır. Ayrıca Pakdil'in eserlerini tam anlamıyla anlamak, Pakdil'in düşünce dünyasını tanımaktan geçmektedir.

3.3.1.2. Yeryüzüödevi

"Dört Halife yürüyorlar kolkola
Ebûbekir Ömer Osman ve Ali"³¹²

Dini Unsurlar: Halife, Ebûbekir, Ömer, Osman, Ali, Kur'an-ı Kerim,

Değerler: Doğruluk / dürüstlük değeri, sadık olma / bağlılık değeri, arkadaşlık dostluk kardeşlik değeri, lider olma değeri, vefalı olma değeri, adil olma değeri, ahlak / etik değeri, cesur olma değeri, sorumluluk değeri, birlik olma değeri, akli kullanma değeri, dini inanç değeri, emek harcama / çalışma değeri, mücadeleci olma değeri.

Nuri Pakdil'in başlık olarak "Yeryüzüödevi" ifadesini kullanması şiirde dikkat çeken ilk unsurdur. Öyle ki ilk okunduğunda yazım yanlışlığı olduğu sanılan bu ifadeye Pakdil; "Doğrudur; dizgi, düzelti yanlışlığı yoktur: YERYÜZÜÖDEVİ"³¹³ şeklinde not

³⁰⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Bezm-i Elest", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 6 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 106.

³¹⁰ Gülşah Ateş, "Nuri Pakdil'in Şiirleri Üzerine Bir İnceleme", (Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2019), 28.

³¹¹ Nuri Pakdil, *Yazmak Bir Mucize* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2014), 103.

³¹² Pakdil, *Sükût Sûretinde*, 16.

³¹³ Pakdil, *Sükût Sûretinde*, 16.

düşerek bu yanlış anlamının önüne geçmiştir. Öyle zannediyoruz ki Pakdil, ödev kelimesini seçerek, okuyucusuna sorumluluklarını hatırlatmakta; “yeryüzüödevi” şeklinde yazarak ise bu sorumluluklarının hayatın her anında uygulanmasını tavsiye etmektedir. “Kişinin sınırları içerisinde gördüğü olaylardan ve şeylerden hesap vermeye hazır olması”³¹⁴ anlamına gelen sorumluluk kavramı Pakdil’in şiirlerinde sıklıkla değindiği konulardandır. Bu şiirde de Pakdil, insanlara ahiret hayatı için dünyada nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini göstermektedir.

Pakdil şiirde dört halifenin ismini sayarken; Hz. Ebubekir’in temsil ettiği dürüstlük, dostluk ve vefayı, Hz. Ömer’in temsil ettiği adalet ve hakkaniyeti; Hz. Osman’ın hayâsından ötürü temsil ettiği terbiye ve bununla beraber Kur’an-ı Kerim’i çok iyi hıfzetmesi ile ilmi, Hz. Ali’nin cesareti ile İslamiyet’teki cihat anlayışını temsil etmelerini kastetmektedir. Bununla beraber kol kola ifadesine dikkat çekmek istiyoruz. Çünkü kol kola yürümek bir iken çok olma, aynı yöne bakma durumunu ifade etmektedir. “Aynı yöne bakıyor muyuz? Onu arıyorum ben.”³¹⁵ diyen Pakdil, bu bilincini dört halifenin kişiliğinde somutlaştırmaktadır.

Nuri Pakdil’in nazarında yürüme eylemi önemlidir, zira o eylemini yürüyerek gerçekleştirmektedir. “Böylesi bir çağda, ayağa kalkan, çağının üzerine yürüyen bir sorgulamacıdır Nuri Pakdil. Hareket noktası Tanrı’dır. Zor tanımayan bir eylemcidir. Yürür. Adımları serttir. Duraklamaz bir an bile. Ki. Duraklayan yitirir bu deneyde.”³¹⁶

Sonuç olarak diyebiliriz ki Pakdil, tüm insanlığa dört halifenin vasıflarını ödev niteliğinde saymaktadır. Dört halifenin kol kola yürüyor olması da; insanlığın bu ödevdeki pusulası niteliğindedir.

3.3.1.3. Babam Ziyaioglu Hoca Emin Efendi

“Yaşama cesaretimi arttıran

Ağır acı oturuşunuz vardı”

Dini Unsurlar: Ölüm.

Değerler: Cesur olma değeri, sevgi değeri, saygı değeri, mücadelecilik değeri, sabırlı olma değeri, dini inanç değeri.

³¹⁴ Cüceloğlu, *‘Keşke’siz Bir Yaşam İçin İletişim Donanımları*, 95.

³¹⁵ Pakdil, *Bir Yazarın Notları II*, 19.

³¹⁶ Sema Babuşcu, “Bir Kutlu Yürüyüşün Yolcusu: Nuri Pakdil”, *Hece* 8, sy. 85 (2004): 304.

Şiirde Pakdil, babasının yaşamış olduğu sıkıntılara vurgu yapmakta, bu sıkıntılara rağmen babasının dirayetli duruşundan etkilendiğini dile getirmektedir. Yaşanan acıların insandaki yaşama cesaretini kırdığı, bitirdiği gibi yaygın olan düşüncenin aksine Pakdil, babasının ve kendisinin yaşadığı acılardan cesaret, güç ve direnme kuvveti aldığını belirtmektedir.

Nuri Pakdil'in çocukluğu, Cumhuriyet Dönemi'nin getirmiş olduğu yenilikler ve değişikliklere karşı aile halkının tutumunu gözlemlemekle ve olan biten durumu sorgulamakla geçmiştir. Pakdil, eserlerinde de bu durumu sıkça dile getirmiş, 1923 ve sonrasını Türk halkı üzerine yapılan yabancılaştırma girişimleri olarak değerlendirmiştir.³¹⁷ Bununla beraber Pakdil, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

1923 Devrimi, yalnız bizim için değil, tüm insanlık için bir yabancılaşmanın vurgulanmasıdır: ruhu elinden alınmış bir insanı varetme deneyi. İnsan, evrensel bilince, ruhsal gereksinimlerini duya duya ulaşır. Ruhsal gereksinme duyma yeteneğini yitirmiş insan yoksundur evrensel bilinçten.³¹⁸

Dönemin içinde bulunduğu bu bunalımdan Pakdil'in babası da etkilenmekte olup, ticaret hayatı kötülemeye başlamıştır. Bunlara ek olarak, aile bireylerinin kaybının acısını da yaşayan Emin Efendi, kendisini bunalımın içinde bulmuştur. Pakdil, tüm bunlara şahit olmuş ve etrafında gelişen olayları sorgulamaya başlamıştır:

Ailemdeki bunalım, genel bunalımın yalnızca bir parçası mıydı? Babamın bildiği bir şeyler vardı da, bana söylemiyor muydu? Daha doğrusu, neden bunaldığımı, bir gün bana anlatacak mıydı? Bunun için gereken ruhsal dinginliğe, yoksa, hiç kavuşamayacak mıydı? Bir şeyden mi, bir şeylerden mi korkuluyordu? Peki, korkulmuyordu da niye; beş, on, bazen on beş gün çıkmıyordu evden babam? Ulusca hissedilen o korku muydu, onu böyle alıkoyan evde? Korku'nun seçtiği bir simge, bir kurban mıydı babam? Bir bakıma, herkes adına, biri dengesini adeta yitirecekti; bu adam da babam mıydı? Şu halde, babam, çok somut toplumsal bir olguydu, bir göstergeydi, bir birimdi? Babama baktıkça, hissettiğim, salt bir acı mıydı? Neremdeydi oyulan bir yer? Bende, bir şeyler, hiç farkında olmadığım bir yöne doğru, yoksa biçimleniyor muydu? Direncin gerekliliğini, yavaş yavaş, taa o zaman mı algılamaya başlamıştım?³¹⁹

3.3.1.4. Senet

“Kanağacı Yeşilçiçeği Tevhit

kuşu denektaşını aşu yokuşu”³²⁰

Dini Unsurlar: Peygamber, tevhit, Allah, zikir.

³¹⁷ Nuri Pakdil, *Biat II*, (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2015), 11.

³¹⁸ Pakdil *Biat II*, 166.

³¹⁹ Pakdil, *Bir Yazarın Notları II*, 104-105.

³²⁰ Pakdi, *Sükût Sûretinde*, 19.

Değerler: Mücadeleci olma değeri, dini inanç değeri, kahramanlık / yiğitlik değeri, tarih bilinci değeri, akli kullanma değeri.

Bu şiirde Pakdil'in, sözcükleri bir araya getirerek, imgesel çağrışımlar yaptığını görmekteyiz. Pakdil, bu şiirde beş yeni sözcük üretmektedir. Bununla birlikte, bu sözcüklerin ilk okunduğunda akla gelen bir anlamı bulunmamaktadır. Pakdil, yanlış yazılmış olma düşüncesini ortadan kaldırmak adına: "Doğrudur; dizgi, düzelti yanlış yoktur: ilk üçü birleşik; ikincisiyle üçüncüsü de büyük harflerle başlayan sözcükler olarak yazıldı."³²¹ şeklinde not düşmüştür.

Bu meyanda, tek başlarına bir anlam ifade etmeyen bu sözcüklerin birer imge olarak ne ifade ettiklerine bakabiliriz. Öyle zannediyoruz ki Pakdil, "Kanağacı" ifadesi ile darağacına gönderme yapmaktadır. Darağacı kelimesinin Pakdil'in anlam dünyasında acı hatıraları vardır. "Evimizde çokça duyduğum sözcüklerden biri miydi darağacı sözcüğü? Ben daha doğmadan çok önce, çok darağaçları mı kurulmuştu? Geceleri evlerde öykülenen bu darağaçları ne anlama geliyordu?"³²² cümleleri ile Pakdil; darağacının hatıralarındaki yerine değinmektedir. "Yeşilçiçeği" ifadesi ile Pakdil, peygamber mustusunu ifade etmektedir.³²³ Kanaatimizce "Tevhit kuşu" ifadesi ile Pakdil, kuşun veya her canlının sürekli tevhit ile Allah'ı zikrine gönderme yapmaktadır. "Denekteşi" kelimesi ile dünyaya insanın konumunu belirtmekte; "Aşyokuşu" ise tevhidin insana şifa olduğunun açık göstergesi gibidir.

3.3.1.5. Taç

"Asla sarsılmadan köklerine tutunuşu
Şandır bir destandır uçurumlarda yazılan"³²⁴

Dini Unsurlar: Din, iman.

Değerler: Milli bilince sahip olma değeri, Tarih bilinci değeri, dini inanç değeri, sadık olma / bağlılık değeri, mücadeleci olma değeri, kahramanlık / yiğitlik değeri, ahlak / etik değeri.

³²¹ Pakdil *Sükût Süretinde*, 19.

³²² Pakdil, *Bir Yazarın Notları III*, 17.

³²³ Hatice Esendemir, "Nuri Pakdil'in Şiirleri Üzerine Tematik Bir İnceleme", (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2019), 111.

³²⁴ Pakdil, *Sükut Süretinde*, 20.

“Ulusal değerler, ait olduğu ulusla adeta özdeşleşen, onların belirgin özelliği olarak atfedilen değerlerdir.”³²⁵ Nuri Pakdil, bu dizelerde Ulusal değerlerimizin önemine vurgu yapmakta; insanı, milleti dimdik ayakta tutan gücün; geçmişimiz, tarihimiz, kültürümüz yani köklerimiz olduğunu belirtmektedir. İnsanın kültür birikimi, sanat birikimi, ulusal erdem birikimi, inanç birikimi ve acı birikimi gibi tarihsel birikiminin adıdır kök. Bir ulus bir kere köklerini kaybettiği zaman, bir daha eski değerlerine kavuşamaz.³²⁶

Pakdil’e göre, uygarlık ile geleneklerimiz, değerlerimiz eş anlamlıdır. Bundan ötürü ona göre 1923 yabancılaştırma girişimleri bizim uygarlığımızdan olduğu gibi geleneklerimizden de uzaklaştırmıştır.³²⁷ Eserlerinde sürekli Batılılaşmayı ve getirdiği yenilikleri eleştiren Pakdil, Biat II eserinde bir milletin uygarlığına sahip çıkmasını şu şekilde ifade etmektedir:

Bir bütündür uygarlık. Bir ulus, bir uygarlıktan koparılınca, o uygarlığın bütün ürünlerinden, o uygarlık çemberindeki uluslardan da uzaklaşmış olur. Yönümüz Batı’ya çevrileli beri ulusumuza, uyum yapamadığı, bilinçle yapmak istemediği bir özü öğretmek istiyorlar, benimsetmek istiyorlar. Düşünce biçimiyle olsun, yaşam biçimiyle olsun, benim devlete devletin bana bakış biçimiyle olsun, hiç birinde kendimize özgü bir çizgi yok, Biçimsiz bir ulusuz. Kendi kendisi olan bir ulus oluncaya değin, direniş gerekli. Kişinin de en büyük yanı, kendi kendini kuran yanı, direnebilmesidir.³²⁸

Nuri Pakdil, hayatı boyunca yabancılaşılmaya ve batılılaşmaya karşı direnç göstermiştir. O, batıcılığın karşısında her zaman geleneklerimizi, değerlerimizi, yerli düşünceyi savunmuştur. Yerli düşünce ise köklerimizdi.³²⁹

3.3.1.6. Her Halükârda Âlicenap

“Biryerlere yürüyor tek başına

Hiç olmazsa Sonsuzu kat yanına”³³⁰

Dini Unsurlar: Ölüm, iman, ölüm sonrası hayat, ibadet.

Değerler: Dini inanç değeri, ahlak / etik değeri, ideal sahibi olma değeri, cömert olma değeri, sorumluluk değeri, öz-denetim değeri, emek harcama / çalışma değeri.

³²⁵ Hakkı Akbalık, “Değerler Eğitimi Bağlamında Hacı Bektaş-ı Veli'nin Eserlerinde Yer Alan Eğitsel Unsurlar”, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015), 15.

³²⁶ Göçer, *Sükût Süretinde Şerhi*, 23.

³²⁷ Pakdil, *Biat II*, 83.

³²⁸ Pakdil, *Biat II*, 11.

³²⁹ Göçer, *Sükût Süretinde Şerhi*, 24.

³³⁰ Pakdil, *Sükût Süretinde*, 21.

Nuri Pakdil, şiirlerinde ve diğer eserlerinde sıklıkla ölüm sonrası hayattan, ahiretten bahsetmektedir. Bu dünyanın, ölüm sonrası hayat için çalışarak geçmesi gerektiğini ifade eden Pakdil, insanın ahirete götüreceği güzel ameller olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu şiirde de Pakdil, insanlara ömrün biteceğini ve her gün biraz daha sona yaklaştığımızı hatırlatmaktadır. Bu meyanda, Pakdil, “sonsuz” kelimesi ile insana öldükten sonra da eşlik edecek, öbür hayatta insanın yanında olacak güzel amellerden bahsetmektedir. Bu dünyada yapıp ettiklerimizdir bizimle sonsuza gelecek olan. Bu bilinçle yaşamalıyız. Bu bağlamda Pakdil, şiirine de “onurlu, şerefli, cömert”³³¹ anlamlarına gelen “Âlicenap” kelimesini kullanmış, insanlara hayatları boyunca her zaman bu şekilde hareket etmeyi öğütlemiştir. “Öte dünyayı düşünmeyen insan, yaradılış bilgeliğini algılayamayan insan, kendi kendisinin kısıcısıdır.”³³²

3.3.1.7. Kaldıracın Dayanma Noktası

“Sabrın bittiği yerde
El değmemiş o sabır”³³³

Dini Unsurlar: İman, Hz. Muhammed.

Değerler: Sabırlı olma değeri, umut etme değeri.

Nuri Pakdil, sabrın önemini ve sabırlı olmamız gerektiğini eserlerinde sıklıkla vurgulamaktadır: “Yakalayın: ne ki, hırsız değil kaçan: sabır = anlamımız. Deha, varlığını ona borçludur çünkü. Ve sabır olmasaydı, yeryüzünde bir gün kalınabilir miydi?”³³⁴

Bu şiirde Pakdil, sabrı kaldırınca tanımlamaktadır. Yaptığı benzetme ile insanın dayanma gücünü kasteden Pakdil, insandaki sabır tükendiği zaman, yeni bir el değmemiş, denenmemiş sabrın, direnme gücünün geldiğinden söz etmektedir. Bu şiirle Pakdil, umudumuzu kaybetmememiz, sabrımızı her daim diri tutmamız gerektiğini; aksi takdirde dünyanın haksızlığına zulmüne vb. karşı dayanamayacağımızı ifade etmektedir. Bununla beraber okuyucusuna Peygamber Efendimizi örnek vermektedir: “Sabrın ne olduğunu anlayabilmek için önümdeki biricik kâinatsal örnek Yüce Muhammed’in Kutsal Sabrı’dır.”³³⁵

³³¹ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 26 Nisan 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

³³² Pakdil, *Biat II*, 75.

³³³ Pakdil, *Sükût Sûretinde*, 22.

³³⁴ Pakdil, *Bir Yazarın Notları II*, 52.

³³⁵ Pakdil, *Yazmak Bir Mucize*, 67.

3.3.1.8. Alevler

“Ta kendisi diyor taa ordaki hayaline

Yaklaşmak istedikçe bir kaçıyor ki o da”³³⁶

Değerler: Umut etme değeri, emek harcama / çalışma değeri, ideal sahibi olma değeri, sabırlı olma değeri, mücadelecı olma değeri.

Her insanın hayalini kurduğu, hep özlemini duyduğu, gerçekleştirmek istediği idealleri vardır. Pakdil de burada kendisinin gelecekte olmak istediği konumdan “ta kendisi” diye bahsetmektedir. Bununla birlikte Pakdil, ne kadar yaklaşmak istese hayaline, ne kadar bu uğurda çabalasa da olmadığını, hayalinin ondan kaçtığını ifade etmektedir. Ancak bu olması gereken durumdur. Çünkü hayalin hayal olarak kalması ona ulaşamamaktan geçmektedir. Önemli olan ise kararlı bir şekilde bu uğurda mücadele vermektir.

3.3.1.9. Rafineri

“Kılıcı kuşanmanı bekleyen attır

Cümleler dizildikçe dolan yakıttır”³³⁷

Değerler: Mücadelecı olma değeri, cesur olma değeri, emek harcama / çalışma değeri, umut etme değeri.

“Yazmak: uzun yürüyüşe başlamaktır.”³³⁸ diyen Nuri Pakdil, bu yürüyüş ile soylu bir eylemi kastetmektedir. Şiiri bu bağlamda ele alacak olursak; “kılıç” ifadesi ile aslında kalemin, dolayısıyla yazının; “at” kelimesi ile yolcuğun, mücadele etmenin ve umut etmenin ifade edildiğini anlamaktayız. Yani Pakdil; yazarın eline kalemi aldığımda mücadeleye, eyleme başlaması gerektiğini imgeler kullanarak, kendi üslubuna uygun bir şekilde dile getirmektedir. Şiirdeki cümlelerin dizilmesi ile yakıtın dolması ise; yazar yazdıkça kendisinde daha fazla güç, kuvvet, cesaret bulacak ve eylemini yazarak devam ettirecektir.

3.3.1.10. Yatar Kalkar Sorardım

“Rüyalar hep renkli mi

---

³³⁶ Pakdil, *Sükût Süretinde*, 23.

³³⁷ Pakdil, *Sükût Süretinde*, 31.

³³⁸ Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, 10

Yapılıyor ki anne”³³⁹

Değerler: Umut etme değeri, sevgi değeri, akli kullanma değeri, aile ve kadına önem verme değeri.

Nuri Pakdil’in hayatında ve kişiliğinin oluşmasında annesi ile arasında geçen diyalogların etkisi çok büyüktür. Pakdil çocukluğunda etrafında gelişen olayları anlamak adına annesine devamlı sorular sormaktadır. Annesi ile arasında geçen diyaloglara binaen Pakdil, rüyaları konusundaki düşüncelerini de annesi üzerinden anlatmaktadır. Çünkü insan uyurken annesinin kollarında uyuduğunu düşler.

Bu şiirdeki soru ise tam anneye sorulacak türden saf ve gerçek bir sorudur. Ancak, Pakdil’in düşüncesinde düş ifadesinin anlamı büyüktür. Pakdil, düş kurmayı seven, hayata ve kendisine dair hayalleri, umutları olan bir eylem adamıdır. Bu bağlamda onun düşlerinde renksizliğe yani karamsarlığa yer yoktur. Onun düşleri hep renkli; umut doludur.

3.3.1.11. Çavlan

“Arkadaş kıl tartan terazi misin

Artıyor katsayısı direnişin”³⁴⁰

Değerler: Mücadeleci olma değeri, umut etme değeri, sabırlı olma değeri, Milli bilince sahip olma değeri.

Nuri Pakdil, hayatı boyunca ideolojisi uğruna eylemini sürdürmüştür. Her zaman çok hassas bir şekilde hareket eden Pakdil, birinci dizede de “kıl tartan terazi” ifadesi ile bu durumu kastetmektedir. Yani Pakdil’e göre direniş, kıl tartan terazinin hassasiyeti ile sürdürülebilmektedir.

Şiirin başlığına baktığımızda ise; çavlan kelimesi “şelale”³⁴¹ anlamında kullanılmaktadır. Bu meyanda değerlendirecek olursak Pakdil bu şiirde, direnişin katsayısının artarak çoğalmasını şelalenin akışına benzetmektedir.

³³⁹ Pakdil, *Sükût Sûretinde*, 26.

³⁴⁰ Pakdil, *Sükût Sûretinde*, 27.

³⁴¹ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 14 Ocak 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

3.3.1.12. Dağlarda Mezralarda / Yollarda Kırsallarda / Damlarda Sokaklarda / Ucundan Silahların

“Tüm çocuklar gözyaşı

Akıp dururlar sana”³⁴²

Dini Unsurlar: İman.

Değerler: Sorumluluk değeri, sevgi değeri, birlik olma değeri, ahlak / etik değeri.

Pakdil, burada öyle zannediyoruz ki dünyanın dört bir yanında, çocukların maruz kaldıkları acıları, işkenceleri ve yitip gitmelerini ifade etmektedir. Bununla beraber tüm insanlığı, bu çocuklardan sorumlu tutmaktadır.

3.3.1.13. Gemi

“Yok yere akşam mı çöktü ne

Durup durup baktı eline”³⁴³

Değerler: Tarih bilinci değeri, sadık olma / bağlılık değeri, öz-denetim değeri, özgürlük değeri, Milli bilince sahip olma değeri.

Pakdil burada kendi döneminde var olduğunu düşündüğü Türk toplumundaki yanlış batılılaşma ile birlikte geleneklerinden, değerlerinden, örf ve adetlerinden vazgeçmesi durumunu psikolojik açıdan değerlendirmektedir. Toplumun yaşadığı bu durumu insanın şaşkınlık halinde eline bakması ile ifade etmektedir.

3.3.1.14. Köz

“Amelenin alınteri kıvrılıp

Da dolansa kulağına patronun”³⁴⁴

Dini Unsurlar: Kul Hakkı.

Değerler: Emek harcama / çalışma değeri, adil olma değeri, doğruluk / dürüstlük değeri.

“Bütün karanlıklarda ışığımızdı, jeneratörümüzdü: “Hak-Alınteri-Emek”.”³⁴⁵
diyen Nuri Pakdil’in düşünce dünyasında emeğin, alın terinin yeri çok büyüktür. Emeği,

³⁴² Pakdil, *Sükût Süretinde*, 31.

³⁴³ Pakdil, *Sükût Süretinde*, 33.

³⁴⁴ Pakdil, *Sükût Süretinde*, 37.

³⁴⁵ Pakdil, *Yazmak Bir Mucize*, 51.

her şeyin temel ögesi sayan Pakdil, emek dışındaki her şeyin insana karşı olduğunu savunmaktadır. Bu meyanda emek, onun en sık kullandığı kelimelerdendir. Emegin yanına da; sabır, sorumluluk, alın teri ve yürüyüş gibi emeğe uygun kelimeler koyar.³⁴⁶

Bu dizelerde de “Alın teri kurumadan emeğini verin işçinin” ilkesinin yüceliğini dile getiren Pakdil, işçi ve işveren arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda Pakdil’e göre insan emeğinin sömürülmesi közdür, ateştir.³⁴⁷

Bununla beraber Pakdil, *Biat I* kitabındaki “Düşsel Yürüyüş Başlıklı” denemesinde alın terinin, emeğin önemini şu şekilde dile getirmektedir:

...Mavi işçilerin silahlarından ‘mavi’ diye bir mavilik patlıyordu o anda, mavi işçiler veba vergisinin kenti kurtaramayacağını biliyordu, veba vergisiyle bile alamıyorlardı ücretlerinin alınlarının teri kurumadan. Oysa alınları durmadan terliyordu, hepsi de alınlarının teri kurumadan ücretlerini almak istiyorlardı, belliydi bunun anlamı, terin, kurumamanın, almanın, ücretin birer imge olduğunu anlıyorlardı, hepsi de bilinçli işçilerdi bunların.³⁴⁸

3.3.1.15. Teselli

“Yaa kaç omurga çöktü

Direnış tuttu seni”³⁴⁹

Değerler: Mücadeleci olma değeri, özgürlük değeri, arkadaşlık / dostluk / kardeşlik değeri, dini inanç değeri, ideal sahibi olma değeri, birlik olma değeri.

Omurga; bir canlının, bir nesnenin veya bir düşüncenin ayakta kalmasını sağlamaktadır. Çünkü omurga çöktüğünde, omurga sahibi tükenir, felç geçirir, bitkisel hayata girer. Bununla beraber; haksızlık karşısında boyun eğmemek, kararlılık, dayanışma, özgürlük ve dostluk gibi, insanı bir kul olarak ayakta tutan omurgalar da vardır. Bunların tümü kulluk bilinci olarak kabul edildiğinde, Pakdil bu şiirde; bu bilincin çöküşünü yaşamış insanların varlığını hayretle karşılamaktadır.³⁵⁰

Türkiye’de kaleme, daha da ağır yük yüklenmiştir: Yabancılaşmaya direnmek. Tüm etkisini silmek yabancılaşmanın. İçeriği yabancılaşmaya karşı olan uygarlığımızdan beslenen, Türk ulusunun yürek sesini, yani yürek atışını, kalp ölçme aygıtı gibi alan düşünceye yerli düşünce diyoruz.³⁵¹

³⁴⁶ İsmail Sert, “Nuri Pakdil’in Kaleminin Etkileme Gücü”, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 340.

³⁴⁷ Yalsızuçanlar, “Düşüncenin Örtüsü ‘Sükût Sûretinde’n Dilegeliş Öyküsü”, *Hece*, 58.

³⁴⁸ Pakdil, *Biat I*, 33.

³⁴⁹ Pakdil, *Sükût Sûretinde*, 39.

³⁵⁰ Göçer, *Sükût Sûretinde Şerhi*, 63.

³⁵¹ Pakdil, *Biat I*, 13.

Pakdil, olumsuzluklara karşı her zaman direniş göstermiş ve başkalarına da bu direnişi önermiştir. Bu şiirde de anlaşılıyor ki Pakdil, kendi döneminde var olduğuna inandığı yanlış batılılaşma ile omurgası çöken Türk ulusuna direnişin gereğini vurgulamaktadır.

3.3.1.16. Gür

“İliklerine işlemeli özsorgu ki
İlerleyebilesin elektriğe doğru”³⁵²

Değerler: Sabırlı olma değeri, mücadeleci olma değeri, öz-denetim değeri.

Pakdil, şiirde öz sorgu ifadesi ile insana “nefis muhasebesi” yaptırmakta, varoluşumuzun hikmetini sorgulamamızı istemektedir. Elektrik kavramını kullanarak; bilincin ateş almasını ve sabrın ayaklanmasını kasteden Pakdil, öz sorgunun iliklerimize kadar işleyerek, adeta elektrik vermiş gibi tüm benliğimizi titretmesini ifade etmektedir.³⁵³

3.3.1.17. Hokkası

“Direnti ateşine
Az daha benzin döker”³⁵⁴

Değerler: Dini inanç değeri, ideal sahibi olma değeri, mücadeleci olma değeri, emek harcama / çalışma değeri.

Nuri Pakdil, eserlerinde inancını ve ideolojisini açıklayıcı imgeler kullanmaktadır. Bazı şiirleri ilk okunduğunda kapalı ve anlaşılmaz dursa da, kullandığı imgelerle çağrışım yaparak, Pakdil’in anlatmak istediğini anlayabilmek mümkündür.

Pakdil, bu şiirinde yine direniş kavramı üzerinde durmaktadır. Direniş, Pakdil için yanan bir ateştir. Bu ateşin benzini ise başlıktan anlaşılacağı üzere mürekkep yani yazmaktır. Direnişini, eylemini, ideolojisini, yazarak sürdüren bir yazar olarak Pakdil, bu dizelerde de bu durumu ifade etmektedir.

³⁵² Pakdil, *Sükût Sûretinde*, 40.

³⁵³ Göçer, *Sükût Sûretinde Şerhi*, 68.

³⁵⁴ Pakdil, *Sükût Sûretinde*, 45.

3.3.1.18. Has

“Sükût Sûretinde
Çok koyu düşer ses”³⁵⁵

Değerler: Emek harcama / çalışma değeri, sabırlı olma değeri, ideal sahibi olma değeri.

“Bir fizik olayı olarak yükseltilmesi sonucunda bir aşamadan sonra sesin duyulmaması olayı gerçekleşir.”³⁵⁶ Sessizliği seçmek bazen bir başkaldırı, bazen karşı koyma bazen de bir imadır. Nuri Pakdil, derginin kapatılmasından sonra on üç yıl sürecek bir sessizliğe bürünmüştür. Ancak Pakdil’in bu on üç yıllık sükût döneminde insanlar üzerinde bıraktığı etki, yayınlarının ve derginin piyasada olduğu dönemlerden daha çok olmuştur. İnsanlar Pakdil’in susmasını gizemli bulmuş ve onu daha çok merak etmiş, onunla daha da fazla ilgilenmişlerdir.

Ömer Aksay, Pakdil’in sükûtunu değerlendirdiği yazısında; bu sükûtun gelenekle olan ilgisine değinmektedir: “İbn Arabî’nin, Kurtuba’da İbn Rüşd’le görüşmesinin büyük bölümü sükût içinde geçmiştir. Mevlâna’yla Şems-i Tebrizî arasında da sabahlara kadar süren sükût oturumlarına tanıklık edilmektedir.”³⁵⁷

Nuri Pakdil’in susarak konuşmanın en canlı örneği olmuştur. Pakdil, susarak da eylemine her daim devam edeceğinin bilincindeydi. Sükûtuna en anlamlı açıklamayı yine kendisi yapmıştır: “Dilimin döndüğü kadar sustum.”³⁵⁸

3.3.2 Ahid Kulesi

Ahid Kulesi, Nuri Pakdil’in ikinci şiir kitabıdır. İlk basımı Haziran 1997 tarihinde yayımlanmış olup, içerisinde kırk adet şiir bulunmaktadır.

Pakdil’in kendine has üslubunu ve imgeleri kullanımını bu kitapta da sıkça görmekteyiz. Şiirlerin kaç kez yazıldığıнын notunu da düşen Pakdil, Sükût Suretinde kitabında olduğu gibi burada da yazılışlarından ötürü yanlış kabul edilebilecek kelimelere dipnot kısmında not düşerek mani olmaktadır. Kitabın giriş kısmında bulunan “Mağara Sesleri” ifadesi kitapta dikkat çeken ilk detaydır.

³⁵⁵ Pakdil, *Sükût Sûretinde*, 47.

³⁵⁶ Göçer, *Sükût Sûretinde Şerhi*, 81.

³⁵⁷ Ömer Aksay, “Nuri Pakdil’de Yalnızlığın İlme Dönüşmesi”, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 226.

³⁵⁸ Pakdil, *Derviş Hüneri* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2015), 11.

Pakdil'in şiirlerini ve hatta tüm yazılarını anlamak için; Pakdil'in hayatı, duruşu, ideolojisi ve yapmak istediğini bilmek gerekmektedir. Bu durum genel olarak her yazarşair için geçerli bir durum olsa da, söz konusu Pakdil ve dili kullanım tarzı olduğunda daha fazla önem arz etmektedir. Pakdil'in bazı yazıları ilk okuduklarında yersiz veya anlamsız ifadeler gibi algılanabilmektedir.³⁵⁹ Bunun sebebi olarak Pakdil'in diğer kitaplarında ve Ahid Kulesi'nde de olduğu gibi imgeleri sıkça kullanmasını söyleyebiliriz. Bununla birlikte, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Pakdil'in düşünce dünyasında bazı kelimeler ilk akla gelen şekli ile değil, kendi anlam dünyasındaki karşılığı ile kullanılmaktadır.

3.3.2.1. Kün

“Secdeye varacak (Mekân)ı
Duruyor Kâbe'de (Zaman)ı”³⁶⁰

Dini Unsurlar: Mekke, Kâbe, namaz, secde, iman, ibadet.

Değerler: Dini inanç değeri.

Nuri Pakdil'in mekân algısı çok derindir. Herhangi bir yerde, bulunduğu mekânı okur ve tercümesini yapar. Bir camiye, bir türbe veya bir sokağa bakarken, yüz ifadeleri ve tavrı ile o mekânı tüm benliği ile yaşadığını belli eden Pakdil, her mekânı, tarihi perspektifi ile algılamaktadır.³⁶¹

Pakdil, ilk dizede secde mekânı olarak Kâbe'yi tayin etmektedir. Çünkü “Kâbe” İslamiyet'in sembolü ve Müslümanların kıblesidir. Bu meyanda Kâbe secdenin yeridir. İkinci dizede ise namaz kılariken olan huşu haline atıf yapan Pakdil, secde halinde hayattan soyutlanmayı, tamamen Allah ile bir olmayı zamanın durması ile ifade etmektedir.

3.3.2.2. Kandil Simidi

“Sevgin yüzü suyuna
Utandı kararmaya”³⁶²

³⁵⁹ Turan Koç, “Nuri Pakdil'in Şiirleri Üstüne”, *Hece* 8, sy. 85 (2004): 151.

³⁶⁰ Nuri Pakdil, *Ahid Kulesi* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2019), 13.

³⁶¹ Ali Göçer, “Mekânı Okuyan Adam”, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 310.

³⁶² Pakdil, *Ahid Kulesi*, 14.

Dini Unsurlar: İman.

Değerler: Sevgi değeri.

Nuri Pakdil, sevginin, insan sevgisinin önemini yazılarında sıklıkla vurgulamaktadır. Varoluşumuzun gizemini ancak sevgi ile anlayabileceğimizi savunan Pakdil'e göre; "Sevgi mantıktan önce gelmeli ki, anlamını kavrayabilelim."³⁶³

Bu şiirde Pakdil, "kandil" imgesini kullanarak aslında insandaki imanı kastetmektedir. Bu bağlamda Pakdil'e göre insandaki imanın ışığı, sevgiden, insan sevgisinden gelmektedir.

Gittikçe kararan bir vadiye toplanıyor gibiyiz. Kıyamet yaklaştıkça yaklaşmıştır. Yapılan, patlamayı bekleyen tüm bombalar tepemize yağacak gibidir. Bombaları etkisiz kılacak tek güç 'İnsan sevgisi'dir. İnsana âit olan, ondan çalınan 'sevgi' nasıl yeniden insanın yüreğine bırakılabilecektir? Bu da, ancak, insanın, yaratılış gizini anlama eğitimine başlamasıyla mümkündür.³⁶⁴

3.3.2.3. On İki Derece, Yükseliş Kerbela, Ateş

"Hepsi de ayakta fikir zikir fikir

Yankısı bilince vitamindir gülüm"³⁶⁵

Dini Unsurlar: On iki imam, Kerbela, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, şahadet, zikir, iman.

Değerler: Dini inanç değeri, mücadeleci olma değeri, vefalı olma değeri, emek harcama / çalışma değeri, sadık olma / bağlılık değeri, birlik olma değeri, kahramanlık / yiğitlik değeri, lider olma değeri, cesur olma değeri.

Nuri Pakdil, bu şiirinde "kerbela" hadisesini konu etmektedir. Öncelikle başlığı inceleyecek olursak; "on iki derece" ifadesi ile Pakdil, Hz. Ali'nin soyundan gelen 'On iki imam'ı kastetmektedir. Kerbela'da Hz. Hüseyin ile birlikte, onun soyundan gelen, Peygamber Efendimizin torunları da katledilmiştir. Bu bağlamda Pakdil'in, "yükseliş kerbela" ifadesi ile Hz. Hüseyin ve soyunun şahadete yükselişini anlatmak istediği düşünülmektedir.

Necip Fazıl Kısakürek'in "Tarih Boyunca Büyük Mazlumlar" eserinde Hz. Hasan ve Hüseyin'e yapılan zulümleri anlatırken "Hasan'ın vaziyeti, bir kibrit çöpü ateşinden ibaret kalır. Hüseyin'inki ise alevleri arş'ı saran ve beşerin hayatındaki tek kalan

³⁶³ Pakdil, *Biat II*, 14.

³⁶⁴ Pakdil, *Biat II*, 14.

³⁶⁵ Pakdil, *Ahid Kulesi*, 16.

yangın... Kibrit onda parladı; Hüseyin’de çıktı ve kâinat yandı.”³⁶⁶ kullandığı ifadelerden, Pakdil’in başlıkta “ateş” kelimesine de yer vermesinin nedenini daha iyi anlamaktayız.

Bununla birlikte, şiire baktığımızda ilk dizede Pakdil, Hz. Hasan’ının şahadeti sonrasında Yezid’in halifeliğini ilan etmesi ve akabinde gelişen olaylar ile Peygamber ailesini Kerbela’da esir alması konusuna değinmektedir. Kerbela’da esir altında iken bile inanç ve zikirle hayata ve ölüme tutunan peygamber ailesinin, Kerbela’daki durumları anlatılmaktadır.³⁶⁷

3.3.2.4. Aşk

“Harikadır cümle ilk yazıldığında
Koşmaya başlasın da o zaman gör sen”³⁶⁸

Değerler: İdeal sahibi olma değeri, umut etme değeri, emek harcama / çalışma değeri.

Eylemini, direnişini yazarak yaptığını söyleyen Pakdil, eylemine, ideolojisine bağlılığını “aşk” başlığı ile göstermektedir. Bununla beraber, Pakdil’in ilk dizede, cümlelerin ilk yazılması durumuna harika demesini “Neden zor yazıyorum ilk cümleyi? Bir dağ çökmüş de altında kalmışım gibi gelir bana.”³⁶⁹ sözleri ile daha iyi anlıyoruz. Pakdil, ikinci dizede de, yazının yazdıkça ilerlediğini, koştüğünü ve formunu bulduğunu ifade etmektedir. “Yazı ilerledikçe önümde bir yol açılır.”³⁷⁰

Kanaatimizce şiirde Pakdil, yazının okundukça, daha fazla insan tarafından öğrenildikçe etkisinin artacağını da ifade etmektedir. Bununla birlikte, yazının koşmaya başlaması da daha fazla insan tarafından anlaşılması, bilinmesi anlamına gelmektedir.

3.3.2.5. Yazıya Hazırlık Ya / Seslerin Çekilmeden / Önceki Resimleri

“Gel başımda dur ey us
Eni bir boy okyanus”³⁷¹

Değerler: Akli kullanma değeri.

³⁶⁶ Necip Fazıl Kısakürek, *Tarih Boyunca Büyük Mazlumlar* (İstanbul: Büyük Doğu Yay., 2016), 96.

³⁶⁷ Esendemir, “Nuri Pakdil’in Şiirleri Üzerine Tematik Bir İnceleme”, 39.

³⁶⁸ Pakdil, *Ahid Kulesi*, 21.

³⁶⁹ Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, 50.

³⁷⁰ Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, 51.

³⁷¹ Pakdil, *Ahid Kulesi*, 23.

Nuri Pakdil, şiirde yazı yazmaya başlamadan önceki hazırlık durumunu konu etmiştir. Pakdil, ilk dizelerde akli yanı başına çağırılmaktadır. Düşünce dünyasını, yazmak istediği şeyleri okyanusa benzeten şair, yazı yazabilmek için aklına olan ihtiyacını dile getirmektedir. Eylemini yazarak yaptığını söyleyen Pakdil, dili ile insanlarda etki bırakmayı istemekte ve doğru cümleleri aramaktadır.

3.3.2.6. Kâfurî

“Ey acılarla yarışan Küheylan
Kalemdir eyerinde dimdik duran”³⁷²

Değerler: Mücadeleci olma değeri, cesur olma değeri, ideal sahibi olma değeri, emek harcama / çalışma değeri, akli kullanma değeri.

Küheylan “Arap atı ırkı içerisindeki erkekliğin, gücün ve dayanıklılığın sembolü olan tip.”³⁷³ tir. Öyle zannediyoruz ki Pakdil “küheylan” ifadesi ile kendisiyle aynı düşünce, fikir ve eylemde olanlara seslenmektedir. Küheylanın acılarla yarışması, Pakdil’in de bulunduğu şartlarda eylemini sürdürmesini, ideolojisi uğruna verdiği mücadeleyi simgelemekte, eyerinde duranın kalem olması ise, Pakdil’in eylemini yazarak yapmasını ifade etmektedir. Başlığın “Kâfurî” (bembeyaz, parlak) olarak seçilmesi ise hem küheylana hem de eylemin geleceğinin parlaklığına gönderme olabilir. Pakdil nazarında, mücadele etmek için kalem yetmektedir. Çünkü o, değerleri uğruna sürdürdüğü direnişini, mücadelesini, eylemini yazı ile yapar.

3.3.2.7. İlâhi

“Harfler düştü buluttan
Yazılacak az sonra”³⁷⁴

Dini Unsurlar: İman.

Değerler: Emek harcama / çalışma değeri, akli kullanma değeri.

Nuri Pakdil için yazma, eylem halinde olma anlamına geldiği için çok önemlidir. Diğer eserlerinde olduğu gibi Pakdil burada da yazmanın kudretini, önemini yine imgeler yolu ile kaleme almaktadır. Şiirde yazmak için; harflerin buluttan yağmur gibi düşmesi

³⁷² Pakdil, *Ahid Kulesi*, 24.

³⁷³ İnternet, erişim tarihi, 16 Ocak 2020, <https://kelimeler.gen.tr/kuheylan-nedir-ne-demek-207336>

³⁷⁴ Pakdil, *Ahid Kulesi*, 25.

ile yağmurun yağarak yeryüzünü temizlemesi gibi yazının da zihinleri, bilinçleri temizleyeceği ilişkisi kurulmuş olabilir.

3.3.2.8. İstanbul III

“Denize bakana bakın
Çocuk yüzü takılı da”³⁷⁵

Değerler: Sevgi değeri, tarih bilinci değeri, Milli bilince sahip olma değeri.

Nuri Pakdil’in eserlerinde sürekli bahsettiği, tabiri caizse dilinden düşüremediği bazı şehirler vardır. Bunlar Kudüs, Mekke, Medine, İstanbul ve Maraş olarak sayılabilir. Maraş’ı, doğduğu, büyüdüğü, manevi olarak beslendiği şehirlerden olduğu için dilinden düşürmez Pakdil. Bununla beraber üniversite eğitimi için gittiği İstanbul ise Pakdil için her şeyi ile çok özeldir. Öyle ki Pakdil: “Kudüs’süz ve İstanbul’suz aşk yoktur.”³⁷⁶ der.

Bu şiirde ise Pakdil’in, İstanbul’un coğrafi konumu ve güzellikleri nedeniyle, üzerinde birçok gözün olduğunu kastettiğini anlamaktayız.

İstanbul hala bir sorumluluğun yükünü taşır. İstanbul bir medeniyetin tüm kahrını omuzlamaktadır hala. Orta Doğu’ya, Cezayir’e, Filistin’e İstanbul’dan açılır. İstanbul bu yükü omuzlarında taşıyan salt siyasal bir merkez değildir. Bir medeniyet başkentidir. İstanbul’dan Orta Doğu’ya, Mekke’ye, Filistin’e, Cezayir’e, yaptığı tüm yönelimler, göndermeler mutlaka sanatsal ve estetik bir simgeden açılır.³⁷⁷

Akif Emre’nin “Toprak ve Ülkü Acısı” adlı makalesinde de ifade ettiği gibi İstanbul medeniyet başkentidir. Bu bağlamda Pakdil’in şiirde, İstanbul üzerine kötü niyetli bakışların, çocuk maskesi ile baktığını ifade ettiği kanaatindeyiz.

3.3.2.9. Apansızın

“Denize sabahın vuruşu gibi
Saçlarından İstanbul’u çözdüm de”³⁷⁸

Değerler: Sevgi değeri, Milli bilince sahip olma değeri, tarih bilinci değeri.

İstanbul ve sevgili, Türk şiirinde sürekli beraber kullanılan kelimelerdir. Konusu aşk olan pek çok şiirde şairler, İstanbul boğazını sevgilinin gözlerine veya saçlarına benzetmiştir.³⁷⁹

³⁷⁵ Pakdil, *Ahid Kulesi*, 26.

³⁷⁶ Pakdil, *Ateş Hattında Harf Müfrezeleri*, 78.

³⁷⁷ Akif Emre, “Toprak ve Ülkü Acısı”, *Hece* 8, sy. 85 (2004): 26.

³⁷⁸ Pakdil, *Ahid Kulesi*, 29.

³⁷⁹ Ateş “Nuri Pakdil’in Şiirleri Üzerine Bir İnceleme”, 49.

Pakdil'in gönlünde, şiirlerinde de sık sık yer verdiği İstanbul'un değeri, kıymeti büyüktür. Eserlerinde İstanbul'dan, camilerinden, denizinden, semtlerinden, her zaman güzelliklerle bahseden Pakdil: "İstanbul: insanın, yaratılışını en iyi, en sağlam gerekçelendirdiği yer: Mekke'den, Medine'den, Kudüs'ten sonra."³⁸⁰ demektedir.

Bu dizelerde de Pakdil'in İstanbul ve sevgili bağlamında aşk konusunu işlediği düşünülmektedir. Belki de Pakdil; denize sabahın vurması ile güneşin doğuşu anındaki atmosferi anlatmakta, sevgilinin saçları ile ise İstanbul boğazını ifade etmektedir.

3.3.2.10. Blues

"Gelip yanında durdu mu Afrika

Bilâlidir ufkundaki yağmur da"³⁸¹

Dini Unsurlar: Ezan, Bilal Habeşi, iman, Din kardeşliği.

Değerler: Dini inanç değeri, ahlak / etik değeri, sorumluluk değeri, birlik olma değeri, emek harcama / çalışma değeri, arkadaşlık / dostluk / kardeşlik değeri, mücadelecilik olma değeri.

Nuri Pakdil, dünyaya Ortadoğu merkezli bakmaktadır.³⁸² Ancak Pakdil yazılarını dünyadaki her insan için yazar, dili, söylemi evrenseldir. "Bize, evrensel insan söylemi gereklidir; tüm yeryüzünü ışıtaacak bir aydınlık gerekli: insana 'Niçin yaratıldın?' sorusunu yanıtlayan yoğun kararlılıkla donatılmış manevi bir silkiniş gerekli."³⁸³ "Pakdil'in coğrafyasında Ortadoğu'dan sonra en çok yeri Afrika kaplar."³⁸⁴ Eserlerinde Afrika'dan sıklıkla bahseden Pakdil, Afrika'yı ve din kardeşlerinin acısını kalbinden hissettiğini şu şekilde dile getirmektedir. "Kuyu derin; omuz omuza vererek çıkabileceğiz; mütemadiyen de, karanlık püskürtülmektedir üzerimize. Issız topraklarıyla Afrika gelip oturuyor şurama? Kalbinizi göstertiyorsunuz Bay yazar. Afrika'yı keşke, tam orada, tüm dramıyla duyabilsem?"³⁸⁵

Bu bağlamda şiiri inceleyecek olursak; Pakdil'in, şiirine verdiği isim "Blues": "19. yüzyılın sonlarında Amerika'daki Afrika asıllı kölelerin tarlalarda çalışırken

³⁸⁰ Pakdil, *Kalem Kalesi*, 80.

³⁸¹ Pakdil, *Ahid Kulesi*, 32.

³⁸² İsmail Sert, "Bir 'Yeryüzü Rehberi' Olarak Nuri Pakdil", *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 432.

³⁸³ Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, 117.

³⁸⁴ Alâattin Karaca, "Nuri Pakdil'in Denemelerinde Düşünsel Boyut", *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 243.

³⁸⁵ Nuri, Pakdil, *Bir Yazarın Notları IV*, (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2014), 98.

söyledikleri isyan ve hüznün müziğidir.”³⁸⁶ Pakdil, bu isimle, şiirde vermek istediği mesajını evrensel boyutlara ulaştırmaktadır. “Gelip yanında durdu mu Afrika” dizesinde Pakdil’in “kulağını değil, kalbini çevir ses gelen yöne”³⁸⁷ akıllara gelmektedir. Öyle zannediyoruz ki Pakdil, kulağa gelen bu evrenselliğin kalplerde de hissedilmesini istemektedir.

İkinci dizede Pakdil’in yağın yağmura “Bilâli” demesi ise Bilâl-i Habeşî’nin kölelikten kurtulup, ilk ezanı okuyan ilk müezzin olmasının derinliği anlaşılmaktadır. Bununla beraber Pakdil, Peygamber’in ilk ezanı Afrikalı bir Müslüman’a okutmasını, Müslümanlar için Afrika’ya bir işaret, “Afrika’ya dikkat ediniz!” bilgeliği olduğunu düşünmektedir.³⁸⁸ Bu bağlamda Pakdil’in şiirinde inancın, birlik olmanın, kardeşliğin, mücadelecilik olmanın ve emeğin önemine vurgu yaptığı, okuyucusunu bu değerlere yönlendirmeyi amaçladığı düşünülmektedir.

3.3.2.11. Karlı Dağın Destanı

“Beyaz sarıklı ahî
Hû emekçisi Erciyes”³⁸⁹

Dini Unsurlar: Allah, Hû, Ahi, din.

Değerler: Emek harcama / çalışma değeri, dini inanç değeri.

Bu dizelerde Pakdil, alın teri ile geçinmeyi ilke edinmiş esnaf örgütü olan, emek, fütüvvet/tasavvuf geleneğinden gelen ahîlik ile tekrar emeğin, alın terinin önemini vurgulamaktadır.

Hû kelimesi sûfi literatürde Allah’ı kastetmek için kullanılmaktadır. Şiirin başlığındaki karlı dağ olan Erciyes’in destanı ifadesinden dağın anlattığı bir şeyler olduğu anlamı çıkabilir. Bu meyanda bize öyle geliyor ki Pakdil, Erciyes’e Hû emekçisi diyerek, dağın Allah’ı zikir halinde olduğunu kastetmektedir.

3.3.2.12. Fülüt

“Olmadı daha yoğun daha yoğun

³⁸⁶ Webmaster Portalı, “Blues Nedir?”, erişim tarihi: 16 Ocak 2020, <https://wmaraci.com/nedir/blues>

³⁸⁷ Pakdil, *Bir Yazarın Notları IV*, 69.

³⁸⁸ Nuri Pakdil, *Batı Notları* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2017), 30.

³⁸⁹ Pakdil, *Ahid Kulesi*, 34.

Kar ömrü bir tanedir insanoğlu”³⁹⁰

Dini Unsurlar: Ölüm, kıyamet, iman, ahiret.

Değerler: Akli kullanma değeri, dini inanç değeri.

Nuri Pakdil’in bu şiirde hayatın gerçekliğini anlatmaktadır. Şiire “Fülüt” adını veren Pakdil, kanaatimizce kıyamet günü İsrail’in üfleyeceği sur’a bir benzetme yapmaktadır. İlk dizelerde ise, hayatın boş işlerle değil de yoğun bir şekilde geçmesi gerektiği öğütlenmektedir. Hayatı dolduracak tek gerçek ise Pakdil’e göre inançtır. Bu bağlamda insan aklını kullanarak ömrünü hayırlı bir şekilde geçirmeli ve ölüme hazırlanmalıdır.

İkinci dizelerde “kar ömrü” ile Pakdil, ölümü, ölümün soğukluğunu ve ölen insanın kanının çekilmesi ile teninin beyazlaşmasını kara benzeterek ifade etmektedir. Bununla birlikte, insanın en zor anı olan ölüm, hem can çekişen bedende hem de bu ana şahit olanlarda derin sarsıntı uyandırmaktadır. Pakdil, bu şiirde doğmak gibi ölmenin de bir kez olduğunu uturmamaktadır.³⁹¹

3.3.2.13. İstanbul IV

“Kalbime cemre düştü

Hoş geldin güzel Tarih”³⁹²

Dini Unsur: Peygamber, din, hadis.

Değerler: Sevgi değeri, Tarih bilinci değeri.

Nuri Pakdil için bazı şehirler önemlidir. “Kudüs’süz ve İstanbul’suz aşk yoktur.”³⁹³ diyen Pakdil, eserlerinde İstanbul’dan; camilerinden, tarihi mekanlarından, boğazından sürekli bahsetmektedir. Pakdil, için İstanbul yedinci yüzyıla aittir. “İmgelemenize İstanbul girecek? Nee? İstanbul’da oturduğum halde? Yedinci yüzyılda anılan İstanbul’u söylüyorum. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde yaratılmadım ki ben!”³⁹⁴

Sonuç olarak, Pakdil’in “yedinci yüzyılda anılan İstanbul” ile Peygamber Efendimizin rivayeti olduğu söylenen hadisten söz ettiği kanaatini taşımaktayız.

³⁹⁰ Pakdil, *Ahid Kulesi*, 35.

³⁹¹ Esendemir, “Nuri Pakdil’in Şiirleri Üzerine Tematik Bir İnceleme”, 103.

³⁹² Pakdil, *Ahid Kulesi*, 37.

³⁹³ Pakdil, *Ateş Hattında Harf Müfrezeleri*, 78.

³⁹⁴ Pakdil, *Bir Yazarın Notları IV*, 97.

3.3.2.14. Bütün Dillerde Söylenir Aşkları

“Peş peşe koşan Cezayir atları
Bir gidip bir gelirdi mektupları”³⁹⁵

Değerler: Sevgi değeri.

Nuri Pakdil bu şiiri bir zamanlar nişanlı kaldıkları N’e yazmıştır.³⁹⁶ Pakdil’in aşk konulu tek şiiri olma özelliğini taşıyan şiirin isminde ise aşkın evrensel bir duygu olduğu vurgulanmaktadır. Bununla beraber Pakdil, “bütün dillerde söylenir aşkları” diyerek kendi aşkıdan da bahsediyor denilebilir. Yani Pakdil’in, kendisinin N’e karşı duyduğu aşkı tanımlamak için de bu başlığı kullanmış olabileceğini de düşünmekteyiz.

Bu meyanda Pakdil’in şiirde; “Cezayir atları” benzetmesi ile bir zamanlar nişanlı olduğu N ile mektuplaşmalarının hızından ve mahiyetinden bahsetmekte olduğunu düşünmekteyiz. Pakdil, nişanlısı ile mektuplaşmasını şu şekilde anlatmaktadır: “Hayatımda yazdığım en duygulu, en içli, en derinlikli mektuplarım N’e yazdığım mektuplardır.”³⁹⁷

3.3.2.15. Tarlalar Tarlalar Tarlalar

“Elleri tohumları tutan kadınlar
Anadır sevdalıdır bereket hepsi”³⁹⁸

Değerler: Aile ve kadına önem verme değeri, sevgi değeri, emek harcama / çalışma değeri.

Nuri Pakdil’in bu şiiri için öncelikle başlıktan hareketle tarlalarda çalışan emekçi kadınları kastediyor denebilir. Ancak biliyoruz ki; “Nuri Pakdil, bütün yazıları, şiirleri, mektupları, hatta davranış ve tavırlarıyla hep eylem kıvılcımları saçır çevresine. O, çevresine kelimeler, sözler fırlata fırlata ilerler yollarda, caddelerde.”³⁹⁹

Şiir bu bağlamda değerlendirildiğinde; Pakdil’in kadının doğurganlığını, ellerinin tohum tutması ve bereket kelimesi ile ifade ettiği düşünülmektedir. Bize göre Pakdil, tohumun büyümesi ise nesillerin büyüüp yetişmesi arasında bağ kurmaktadır. İkinci

³⁹⁵ Pakdil, *Ahid Kulesi*, 38.

³⁹⁶ Pakdil, *Mektuplarım I*, 10.

³⁹⁷ Pakdil, *Mektuplarım I*, 10.

³⁹⁸ Pakdil, *Ahid Kulesi*, 41.

³⁹⁹ Osman Sarı, “Uzun İnce Bir Yolda Nuri Pakdil”, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 91-92.

dizede ise kadının rollerini sıralayan Pakdil'in, sevginin önemine ve kadınların değerine işaret ettiği düşünülmektedir.

3.3.2.16. Ben Daha Doğmadan Önceki Yıllar_

Da Da Sık Sık Kurulmuş Sehpalarda

“Geçmeyegöreyim Ulucanlar'dan
Düşer yoluma gölgeleri tek tek”⁴⁰⁰

Dini Unsur: İslam, iman, din, ölüm.

Değerler: Dini inanç değeri, tarih bilinci değeri, mücadeleci olma değeri, Milli bilince sahip olma değeri, kahramanlık / yiğitlik değeri, cesur olma değeri, birlik olma değeri.

Nuri Pakdil, Ulucanlar'ın kendisi için neden karanlık olduğunu, Ulucanlar'a not düşerek açıklamaktadır: “Ankara İstiklal Mahkemesi infazlarının çoğu Samanpazarı'nın bu bölümünde yapıldığından, halkın, asılan Müslümanların anılarını yaşatmak için bu semte Ulucanlar adını verdiği, söylenir.”⁴⁰¹

Şakar'a göre Coğrafyanın şekillenmesinde galibiyet ya da mağlubiyetlerin etkisi olmuştur. “İdeolojik bilinç, tarihi kesitleyip dönemselleştirirken ister istemez çatışmalar sonucu ortaya çıkan durumu veri olarak alır.”⁴⁰² Bu bağlamda Pakdil, Ulucanlar ve Sincan ile geçmişini taşıyarak, geçmişin aynalığını yapmaktadır.

3.3.2.17. Tan

“Eşitliktir hayatı
Güzelleştiren yasa”⁴⁰³

Dini unsurlar: Kul hakkı.

Değerler: Dini inanç değeri, adil olma değeri, emek harcama / çalışma değeri, ahlak / etik değeri.

Nuri Pakdil, emeğe, alın terine, kul hakkına çok önem vermekte, yazılarında da sıkça bu kelimelere yer vermektedir. Bir yazısında “Eşitliği, emeği, alınterini, öğle

⁴⁰⁰ Pakdil, *Ahid Kulesi*, 42.

⁴⁰¹ Pakdil, *Ahid Kulesi*, 42.

⁴⁰² Cemal Şakar, “Nuri Pakdil'in Tarih Perspektifi”, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 117.

⁴⁰³ Pakdil, *Ahid, Kulesi*, 43.

olmadan, bir kez daha kendi içimizde değerlendirmek miydi?”⁴⁰⁴ demek, bu değerleri her an düşünmemiz gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Pakdil’in şiire güneşin doğduğu an anlamına gelen “Tan” ismini vererek, ancak eşitlik ile dünyanın aydınlanacağını ifade ettiği kanaatini taşımaktayız.

Şiirde de net bir şekilde belirttiğine göre Pakdil, hayatın eşitlik ile güzelleşeceğini belirtmekte, eşitliğin bütün özgün aygıtlarıyla sömürünün vahşetini ebediyen yok edeceğini ifade etmektedir.⁴⁰⁵

3.3.2.18. Mîlâdî Bin Dokuz Yüz Yirmilerdi

“Maraş sokakları destan döşendi

Şapkanın reddine mütedairdi”⁴⁰⁶

Dini Unsurlar: Ölüm, din, iman.

Değerler: Dini inanç değeri, ideal sahibi olma değeri, tarih bilinci değeri, sadık olma / bağlılık değeri, kahramanlık / yiğitlik değeri.

1930’lu yıllarda ülkenin çeşitli yerlerinde batılılaşma hareketlerine karşı bir karşı duruş oluşmuştu. Maraş da karşı gelen iller arasındaydı.⁴⁰⁷

Pakdil’e göre, batılılaşma, yabancılaştırma girişimleri, Türk milletini kendi kökenlerinden koparmaktadır. Onun bu tutumunda ailesinin de etkisi büyüktür. Pakdil, ailesinin bu konudaki tavrını Bir Yazarın Notları I kitabında şu şekilde dile getirmektedir:

Başlara zorla giyindirilen nesneye dair yasanın yürürlüğe konmasından başlayarak, bu başa giyindirilen nesneyi ‘uygarlığımızdan koparılış’ kabul ederek, kesinlikle reddettiğini belirtmek için, büyük amcamın hiç çarşıya, pazara inmediği, hep evinde oturduğu, günde beş kez, çok ilkeli biçimde, çok ciddi düşünceler içinde yalnızca bir yere gidip geldiği mi söylenirdi?⁴⁰⁸

3.3.2.19. Militan

“Mülkiyetini yakan

Kökleri kalbe takan”⁴⁰⁹

Dini Unsurlar: İman, ibadet, dindarlık.

Değerler: Dini inanç değeri, adil olma değeri, Milli bilince sahip olma değeri.

⁴⁰⁴ Pakdil, *Bir Yazarın Notları II*, 95.

⁴⁰⁵ Pakdil, *Ateş Hattında Harf Müfrezeleri*, 78.

⁴⁰⁶ Pakdil, *Ahid Kulesi*, 45.

⁴⁰⁷ Özalp, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, 324.

⁴⁰⁸ Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, 94.

⁴⁰⁹ Pakdil, *Ahid Kulesi*, 48.

Mal, mülk ve paraya sahip olmada, bu yöndeki istek ve arzular da aşırılık hoş görülmez.⁴¹⁰ İslam ne başkasına muhtaç olacak derecede miskin bir hayat yaşamayı, ne de lüks, şatafatlı, debdebeli bir hayatı onaylar. İslam'ın önerdiği, normal düzeyde geçimini, ihtiyaçlarını sağlayacak bir hayata sahip olmaktır.⁴¹¹

Verilen iki ayetten de anlaşılacağı üzere, inanç, ibadet ve ahlak esasları bağlamında değerlendirildiğinde, İslam Dininin öngördüğü dindarlığın dengeli bir dindarlık olduğu çok açık olarak anlaşılmaktadır.⁴¹²

Nuri Pakdil'de red ve kabul düşüncesi, iman etmiş bir insanın kuşatıcı bakış açısı çerçevesinde şekillenmektedir.⁴¹³ Bu bağlamda hayatını İslam dininin öğretilerine uygun yaşamayı ilke edinmiş Nuri Pakdil, bu şiiirde mülkiyet kavramına karşı tutumunu açıkça dile getirmektedir. O, daima mülkiyete olan bağlılığı reddetmekte, “kirli mülkiyet”in çözümü olarak ise, paylaşmayı ve yalın olmayı öğütlemektedir. “Bir baksana yeryüzüne! Derin boyutları içinde insanı algılamama olanak yok bu konumumda? Ne kadar eşya! Ufkum kapalı? Eğri kirli kanlı mülkiyet lekeliyor vicdanımı”⁴¹⁴ diyen Pakdil, insanlara vicdan rahatlığı için mülkiyetin yakılmasını öğüt etmektedir.

Militan, bir düşünceye, görüşe bağlılığı ifade etmektedir.⁴¹⁵ “Militan yalnızlığını öpenlerdir. Militan yalnızlığını öpenlerin önde gideni de Nuri Pakdil'dir. Onu yakıp kavuransa mülkiyet ateşidir.”⁴¹⁶ Bununla birlikte Pakdil de “Batı Notları” eserinde “Militanı oldum inancımın”⁴¹⁷ diyerek, kendisinin inançlarına olan bağlılığı ifade etmektedir.

3.3.2.20. Ahid Kulesi

“Tarih Tekbir Öğreti

Görmek en büyük yeti”⁴¹⁸

Dini Unsurlar: İslamiyet, Kur'an-ı Kerim, ayet, Tekbir, Tanrı, iman.

⁴¹⁰ Hümeze, 104/1-4.

⁴¹¹ Kasas, 28/77.

⁴¹² Hüseyin Peker ve Osman Eyüpoğlu, “Birey ve Toplum Açısından Din Eğitimine Duyulan İhtiyaç”, *Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28, sy. 37 (2014): 10.

⁴¹³ Hüseyin Su, “Nuri Pakdil'de Red Düşüncesi ve Bu Düşüncenin Hayatındaki Açılımı”, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 299.

⁴¹⁴ Pakdil, *Bir Yazarın Notları III*, 24.

⁴¹⁵ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi, 03 Mart 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

⁴¹⁶ Ömer Erinç, “Nuri Pakdil'de Yalnızlığın Mekânı Olarak Otel”, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 475.

⁴¹⁷ Pakdil, *Batı Notları*, 68.

⁴¹⁸ Pakdil, *Ahid, Kulesi*, 51.

Değerler: Dini inanç değeri, Milli bilince sahip olma değeri, Tarih bilinci değeri, akli kullanma değeri.

Nuri Pakdil, her biri ayrı öneme sahip bu üç kelimeyi birlikte kullanarak, insanlara hayat için bir yol pusulası sunmaktadır. “Nuri Pakdil’in tarih anlayışını üç temel kategoriye ayırmak mümkündür: geleneğin taşıyıcısı olarak tarih, tanıklık olarak tarih ve imgesel tarih.”⁴¹⁹ Pakdil, eserlerinde sıklıkla inanca, tarihimize, geleneğimize ve değerlerimize bağlılığı vurgulamış bizim de bu değerlerimize sahip çıkmamız gerektiğini ifade etmiştir. “Türkiye’nin, bin yılı aşkın bir süredir oluşturduğu Tarih birikimi vardır. Tarih birikimi, bir ulusun, en önemli, en canlı bir kuvvet kaynağıdır. Bu Tarih birikiminden esinlenerek, uygarlık değerlerimizi canlandırmalıyız.”⁴²⁰

Pakdil eserlerinde, imandan, inançtan, Tanrı’dan, Tanrı’ya imandan sıklıkla bahsetmektedir. Pakdil eserlerinde Allah lafzı yerine Tanrı ismini kullanmaktadır. Böyle tercih etmesinin sebebi öyle zannediyoruz ki evrensel dil kullanmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Ancak Pakdil’in “Arap Saati” adlı kitabının ilk sayfasında doksan dokuz kez Allah yazmaktadır.⁴²¹ Pakdil, Tanrı inancı konusunda: “Çağdaş insan, hâlâ duyumsayamadığı bir ezinç yaşıyor: Tanrısızlığın bilinmez ağırlığı altında. Oysa, insanın temel gereksinimi Tanrı olabilir ancak.”⁴²², “İnsan yalnız Tanrı’ya tapmalıdır.”⁴²³ demektedir.

Nuri Pakdil’in anlam dünyasında “öğreti”, “mutlak öğreti”, kavramları Kur’an-ı Kerim’in öğretisidir. Pakdil’e göre vahyin öğretisi, tüm toplumsal yapılanmaların dönüştürülmelerinde tek güç etmendir.⁴²⁴ Pakdil, Kutsal Kitap ve imanın önemini Biat I’de şu cümleleri kaleme almaktadır.

Bir ulusun, bir Devletin varoluşu, mutlaka bir temel kitaba, bu temel kitapla şartlanmış düşünceye, eyleme bağlıdır. Hiç kuşumuz yok sanıyorum bunda. Bir temel kitap, bu temel kitapla şartlanmış düşünce ve eylem yoksa bir devletin var olacağından söz edilemez. Tıpkı kişi için olduğu gibi. Yani kişinin de varoluşu bir temel kitaba bağlı, seçip seçememesine bağlı.⁴²⁵

Bu meyanda Pakdil, ikinci dizede “görmek en büyük yeti” ifadesi ile insanın bu gerçekleri idrakinden, anlayabilmesinden bahsetmektedir.

⁴¹⁹ Şakar, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, 114.

⁴²⁰ Pakdil, *Bati Notları*, 50.

⁴²¹ Nuri Pakdil, *Arap Saati* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2014), 9.

⁴²² Pakdil, *Bağlanma*, 66.

⁴²³ Pakdil, *Biat I*, 26.

⁴²⁴ Pakdil, *Arap Saati*, 13.

⁴²⁵ Pakdil, *Biat I*, 55.

3.3.3. Osmanlı Simitçiler Kasîdesi

Nuri Pakdil'in üçüncü şiir kitabı olan Osmanlı Simitçiler Kasîdesi'nin ilk baskısı Temmuz 1999'da yayımlanmıştır. Eserde beyitler halinde, toplamda kırk şiir bulunmaktadır. Kitabın önsözünde "Aydınlık sabahı düşün. Ve durgun, karanlık geceyi."⁴²⁶ ayeti yer almaktadır. Diğer iki şiir kitabında olduğu gibi bu eserde de Pakdil'in kendine has üslubuna ve imgeleri kullanımına şahit olmaktadır.

3.3.3.1. Akdeniz Kıyılarında

"Akmaya başladılar mı yıldızlar ellerine
Oturup Kudüs'ü çağır ağır ağır kalbini"⁴²⁷

Dini Unsurlar: İslam, Kudüs, dua, din kardeşliği.

Değerler: Dini inanç değeri, sevgi değeri, arkadaşlık / dostluk / kardeşlik değeri, sorumluluk değeri, özgürlük değeri.

Kudüs, üç semavi din için de kutsal bir şehirdir. Bunun yanında İslam Coğrafyasında Mekke ve Medine'den sonra en önemli üçüncü şehir olması hasebiyle de önemlidir. Kudüs'ün önemi Pakdil için de büyüktür. Pakdil için Kudüs, Peygamberin miracının başlangıç noktası olduğu için kutsaldır ve sürekli düşüncesinin merkezindedir.⁴²⁸ Hatta Pakdil'in Kudüs için müstakil bir düşünme saati vardır.⁴²⁹ Bununla beraber Pakdil, "Kudüs'ü kalbime yapıştırdım zâten"⁴³⁰ diyerek Kudüs'ü kalbinde taşıdığını açıkça ifade etmektedir.

Pakdil, Kudüs'te yıllardır süren katliamlar, zulümler nedeniyle Müslümanların ibadetlerini yerine getirememelerinden ötürü derin bir rahatsızlık içerisinde. Şiirde de Pakdil, Kudüs'teki din kardeşlerimizin durumundan bizi sorumlu tutmakta dualarımızda onları unutmamamızı öğütlemektedir.

Nuri Pakdil'in dünyasında özel bir sayfadır Kudüs. Kudüs karşıtlığın, direnmenin, öfkenin, karşı duruşun, onurun simgesidir. Kudüs'ü anlamadan, Kudüs'ü sevmeden insanlığa girmek olası değildir. Nuri Pakdil'in evinde panoramik bir Kudüs resmi vardır. Elleriyle parmaklarıyla okşar onu. Musa'nın, Davud'un, Selahattin Eyyübi'nin, Ömer'in kentidir ve Allah resulünün uzaya adım attığı kutsal mekândır. Mekke ve Medine'den sonra Kudüs gelir kutsallıkta. Kudüs insan onurunun

⁴²⁶ Nuri Pakdil, *Osmanlı Simitçiler Kasîdesi* (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2017), 7.

⁴²⁷ Pakdil, *Osmanlı Simitçiler Kasîdesi*, 16.

⁴²⁸ Pakdil, *Batı Notları*, 13.

⁴²⁹ Pakdil, *Bir Yazarın Notları III*, 14-15.

⁴³⁰ Pakdil, *Büyük Sorgu*, 26.

odağında durmaktadır. Kudüs adı direnmekle eşdeğerdir. Kudüs'ü anlamadan emeği, sömürüyü, direnmeyi kavrayamazsınız.⁴³¹

Şiirin ilk dizesinde Pakdil, kendine has üslubu ile “dua etmeyi” yıldızların ellere akması ile ifade etmektedir. Yani kanaatimizce ilk dizede “Akmaya başladılar mı yıldızlar ellerine” ifadesi ile dua etmek amacıyla ellerini semaya açtığın zaman kastedilmektedir. İkinci dizede ise Pakdil, dua etmeye başladığında önceliğin Kudüs olması gerektiğini “Oturup Kudüs'ü çağır!” ifadesi ile adeta emretmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere Kudüs Nuri Pakdil'in kalbindedir. Bu şiirde de Pakdil her Müslüman'ın Kudüs'ü kalbine alması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu meyanda insan dua etmeye Kudüs ile başlamalıdır. Çünkü “Kudüs sevilmeden insanlığa girilemez.”⁴³²

3.3.3.2. Yirminci Yüzyıla Gazel

“Nerede kaldı erkeklik yuh olsun be
Başını alıp gittin ya sen de işte”⁴³³

Dini Unsurlar: İslam, iman.

Değerler: Cesur olma değeri, doğruluk / dürüstlük değeri, umut etme değeri, Milli bilince sahip olma değeri, özgürlük değeri, akli kullanma değeri, tarih bilinci değeri, sorumluluk değeri, ahlak / etik değeri, öz-denetim değeri.

Nuri Pakdil'in şiirini ithaf ettiği yirminci yüzyıl yabancılaşmanın ve batılılaşmanın olduğu zaman dilimidir. Pakdil, batılılaşmaya her zaman karşı çıkmış ve yerli düşüncenin en büyük savunucularından olmuştur. Bunun yanında “Batılılaşma karşıtlığı Nuri Pakdil'in siyasal algısında çok belirleyici bir muharriktir. Onun karşısına çıkardığı mevzi ise “yerli düşünce”dir.”⁴³⁴ Çünkü “yerli düşünce, temel kitabın iyi özümlemesiyle oluşan tarihsel bir birikimdir. Tarihin en parlak dönemleri ise yerli düşünceye sıkı sıkıya bağlı kalındığı dönemlerdir.”⁴³⁵

Nuri Pakdil, Batı'ya ve Batı'nın ve insanına, inançlarına, kültürüne dolayısıyla tüm değerlerine, salt olarak karşı değildir. O, Batı'nın değerlerinin, kültürünün ve yaşayış biçiminin, Müslüman halk tarafından benimsenmesine, kendi değerlerini hiçe sayarak,

⁴³¹ Göçer, Nuri Pakdil'in Düşünce ve İnanç Dünyasında Mülkiyet, Sömürü ve Paylaşma Kavramları”, Hece, 83.

⁴³² Pakdil, *Bir Yazarın Notları*, 59.

⁴³³ Pakdil, *Osmanlı Simitçiler Kasidesi*, 18.

⁴³⁴ Ali Emre, “Nuri Pakdil'in Siyasal Perspektifi”, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 219.

⁴³⁵ Âtîf Bedir, “Nuri Pakdil'in Önerisi”, *Hece* 8, sy. 85 (2004): 111.

Batı'ya özenilmesine karşı olmuştur. Bu bağlamda Pakdil, Batılı birçok ismi okumuş ve okunmasını önemsemiştir. Özellikle klasiklerin mutlaka okunması gerektiğini vurgulayan Pakdil: “Kaç kez okudunuz Dostoyevski’yi? Orta bir dünya vatandaşı olabilmek için iki kez, orta bir yazar olabilmeniz için de beş kez okumalısınız Dostoyevski’yi.”⁴³⁶ demektedir.

Nuri Pakdil’in şiirde kastettiği de Batı'nın Müslüman Ulus üzerine yaptığı yabancılaştırma girişimidir. Çünkü yirminci yüzyıl Batılılaşmanın, Müslüman halk üzerine olan dayatmasının en yoğun yaşandığı dönemdir. Yabancılaştırma girişimleri ile Türk halkı kendi değerlerine, kültürüne yabancılaştırmış, direnenler ise ağır şekilde cezalandırılmışlardır. Pakdil, bu konudaki hassasiyetini eserlerinde sıklıkla dile getirmiş olup, şiirde de bu durumu eleştirmektedir. Bu bağlamda şiirde erkekliğin yitirilmesi ile cesaretin, doğruluğun, yürekliliğin yitirilmesini kastetmektedir. Yani yirminci yüzyılda ülkemizde gerçekleşen yabancılaştırma ve batılılaşma ile toplumumuzun değerlerinden koptuğunu koparıldığını anlatmaktadır.

3.3.3.3. 1997’de Sincan Ünlemi

“Dururken de yürümüyor mu ki Think
Tank derisi tıklı insanlara”⁴³⁷

Dini Unsurlar: Kudüs, İslam, din kardeşliği.

Değerler: Dini inanç değeri, akli kullanma değeri, öz-denetim değeri, cesur olma değeri, ideal sahibi olma değeri, mücadeleci olma değeri, tarih bilinci değeri, kahramanlık / yiğitlik değeri.

Nuri Pakdil’in şiirleri, “çoşkulardan ve düşüncelerden yola çıkıp nesnel gerçeklere varmaz, aksine, nesnel gerçeklerden yola çıkarak duygu, coşku ve düşünce yaratır”.⁴³⁸ “1997’de Sincan Ünlemi” şiiri de bunun en belirgin örneğidir. Pakdil şiirde, Ocak 1997 tarihinde Ankara’da düzenlenen Kudüs gecesinde yaşanan olayları değerlendirmektedir. Söz konusu Kudüs gecesine, İran Büyükelçisinin ve Ortadoğu’dan bazı misafirlerin gelmesi sorunlar çıkmasına neden olmuş, bunun üzerine 30 Ocak tarihinde Sincan’da tanklar geçiş yapmıştı. Bu olay, 28 Şubat’ı tetikleyen önemli

⁴³⁶ Pakdil, *Biat II*, 112.

⁴³⁷ Pakdil, *Osmanlı Simitçiler Kasidesi*, 20.

⁴³⁸ Sıddık Akbayır, ““Her Dağın Bir Duruşu Vardır” Kalbimin Doğusunda Bir Avuç Şiir”, *Hece* 8, sy. 85 (2004): 156.

adımlardan sayılmaktadır.⁴³⁹ Bu bağlamda, Pakdil, bu yaşanan olaya dikkat çekmek için şiirin isminde “Sincan” kullanmış, olayın duygusunu ifade etmek amacıyla ise “Ünlem” ifadesine yer vermiştir.

Pakdil şiirde, “Dururken de yürümüyor mu ki Think / Tank derisi tıkalı insanlara” mısralarıyla düşünmeye, aklı kullanmaya, bilinçlenmeye davet etmekte, kendi üslubunca ülkenin içinde bulunduğu karışıklığa ve siyasal geçmişine göndermede bulunmaktadır. Çünkü o, “Çağından sorumlu eylemci düşünür”⁴⁴⁰dür.

3.3.3.4. Kadîm Adımlarıyla

“Okunuşudur edimlerinin tasvir edilince insan
O fiiller de tüm dillerde direnişin karşılığıdır”⁴⁴¹

Değerler: Mücadeleci olma değeri, sabırlı olma değeri, ideal sahibi olma değeri, Nuri Pakdil insanın, eylemlerinden ibaret olduğunu savunmaktadır. İnsan, bir durum karşısında her zaman bir duruş, bir tavır içerisindedir. Pakdil’de bu tavır eylemdir. “Eylem= yâni= bir cümle yazabilmek bile.⁴⁴² diyen Pakdil eylemini yazı ile yapmaktadır. İkinci dize ile Pakdil, insanın olaylar karşısındaki tepki göstermesi, mücadelesi, sabrı, sükûneti vb. tavırlarının hepsinin karşılığının direniş olduğunu ifade etmektedir.

3.3.3.5. Demir Çiğneyerek Yürüyenlere

“Mukavemet atlası tüm renklerde örüldü
Tam dört mevsim siperde bir gerilla görüldü”⁴⁴³

Dini Unsurlar: İslamiyet, din, iman.

Değerler: Dini inanç değeri, sabırlı olma değeri, mücadeleci olma değeri, umut etme değeri, sorumluluk değeri, emek harcama / çalışma değeri, cesur olma değeri, adil olma değeri, yiğitlik / kahramanlık değeri, birlik olma değeri.

“Aslolan yürüyüşür Pakdil’de. Yürür ve adım adım sorumluluk ve bilinçle kat eder mesafeleri. Nefesiyle ısıttığı yönünün ilkeleriyle uygunluğunu, her daim kontrol

---

⁴³⁹ Dünya Bülteni, “28 Şubat’a giden süreç: Sincan’da tanklar yürüdü, erişim tarihi, 26 Ocak 2020, <https://www.dunyabulteni.net/tarihten-olaylar/28-subata-giden-surec-sincanda-tanklar-yurudu-h353476.html>

⁴⁴⁰ Nazif Gürdoğan, “Çağından Sorumlu Eylemci Düşünür”, *Hece* 8, sy. 85 (2004): 133.

⁴⁴¹ Pakdil, *Osmanlı Simitçiler Kasidesi*, 22.

⁴⁴² Pakdil, *Simsiyah*, 71.

⁴⁴³ Pakdil, *Osmanlı Simitçiler Kasidesi*, 24.

eder.”⁴⁴⁴ Pakdil, şiirde direnişin, sabrın, kararlılığın ifadesi olarak “Demir Çiğneyerek Yürüyenlere” başlığını kullanmıştır. Yani zor ama başarmak adına bir uğraş, bir çaba, bir emek var. Ayrıca çocukluğu atlaslar ile geçen Pakdil, mukavemetin yani dayanıklılığın, direnmenin, dünyadaki bütün milletlerde ve dinlerde oluşturulduğunu ifade etmektedir. Bununla beraber Pakdil, otelde geçirdiği dönemde kaleme aldığı “Yazmak Bir Mucize” adlı eserinde “Kâdim adımlarıyla yürüyorum mukavemetin, gece de gündüz de otele girerken. Çünkü insanın attığı adımların da direnişi [doğru: direnişi] bir tadı oluyor, içeriğinde bu cevher varsa attığınız adımların.”⁴⁴⁵ demektedir. Bu cevher ise eylemdir, sabırdır, direnmedir. Düzen bozanlara, sömürücülere, hak yiyenlere karşı her daim bir “gerilla” gibi savaşa hazır olma durumudur.

3.3.3.6. Sahra

“Haydi âdemoğlu kendinle tanış
Uzak dediğin yer en çok bir karış”⁴⁴⁶

Dini Unsurlar: Ölüm, ölüm sonrası hayat,

Değerler: Akıllı kullanma değeri, öz-denetim değeri.

Nuri Pakdil’in, “Sahra” isimli şiirde, ölümü, ölüm sonrası hayatı konu ettiği düşünülmektedir. Ölümün sonsuzluğu ve derinliği çöl imgesi üzerinden okuyucuya sunulmaktadır. Pakdil, ölüm kavramı ile ağabeyinin ölümü üzerine tanışmış, çocukken yaşamış olduğu bu travma onun ölümü sorgulamasına, ölüm hakkında sürekli cevaplar aramasına neden olmuştur. Bu meyanda şiirde de insana ölümün aslında ne kadar yakın olduğu anlatılmak istenmektedir. İnsanın hiç ölmeyecek gibi, ölümü unutarak ya da kendisine uzak zannederek yaşadığı ama ölümün insana bir karış kadar yakın olduğu vurgulanmaktadır. “Okumaya başladıktan sonra da, içinde tabut sözcüğü olmayan kitapları ciddiye almaz mı oluyordum? Bir kitap illâ ki ölümü mü anlatmalıydı? Ölüme bir umar mı arıyordum?”⁴⁴⁷ Pakdil yazılarında sıkça ölüm ile ilgili iç sorgusunu yapmaktadır. Bu bağlamda Pakdil’in bu şiirde de ki kendi sorularına cevap bulduğu söylenebilir.

⁴⁴⁴ İsmail Sert, “Mukavemet Atlasında Demir Çiğneyen Bir Gezgin”, *Hece* 8, sy. 85 (2004): 29.

⁴⁴⁵ Pakdil, *Yazmak Bir Mucize*, 67.

⁴⁴⁶ Pakdil, *Osmanlı Simitçiler Kasidesi*, 26.

⁴⁴⁷ Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, 95.

3.3.3.7. Osmanlı Simitçiler Kasidesi

“Emeğin susamı pişiren rengi
Ağıyor Pîr’den hâlâ o kırmızı”⁴⁴⁸

Dini Unsurlar: Din, iman, kutsal, İslamiyet, din kardeşliği.

Değerler: Emek harcama / çalışma değeri, dini inanç değeri, sorumluluk değeri, adil olma değeri.

Nuri Pakdil, bu şiirde “Pîr” kelimesi ile ahiliğe gönderme yapmış olabilir. Bunun yanında ilk pişirici olması hasebiyle Hz. Adem’e de gönderme yapmış olabilmektedir.⁴⁴⁹

Bununla birlikte, Pakdil’in eserlerine baktığımızda Adem’in tür ismi olarak şurada da geçmektedir: “Âdemoğlu! Gereksinim duyduğun bütün güç, bütün kuvvet, bütün kudret, ANCAK, EMEĞİN ASIL CEVHERİNDEDİR.”⁴⁵⁰ Burada da görüyoruz ki şiirde olduğu gibi emeğin kutsallığı vurgulanmaktadır. Mustafa Kemal’in Türk gençliğine söylemiş olduğu sözü kendi düşünce dünyasına uygun biçimde kullanan Pakdil, söylediği söz üzerinden ırkçılığı reddetmektedir. “İrkçı değiliz; çünkü uygarlığımızın özündeki inanç, ırkçılığı, kesinlikle reddeder.”⁴⁵¹

3.3.3.8. İstanbul VII

“Yan yana yanıyor gördün ya bakır ve deniz
Seninle daha sıkı karşı koyanlarız biz”⁴⁵²

Dini Unsurlar: Din, İslamiyet, Cami.

Değerler: Sevgi değeri, mücadeleci olma değeri, tarihi bilinci değeri, Milli bilince sahip olma değeri, sorumluluk değeri, sabırlı olma değeri.

Nuri Pakdil’in yürekten bağlı olduğu, her gittiği yere cebinde götürdüğü bazı şehirler vardı. İstanbul’da bu şehirlerdendir. O, İstanbul’u her şeyiyle, her yeriyle çok sever. Pakdil için “Kudüs’süz ve İstanbul’suz aşk yoktur.”⁴⁵³ Bu bağlamda Pakdil’in eserlerinde İstanbul, denizi, güzellikleri, semtleri, camileri, sıkça karşımıza çıkmaktadır.

⁴⁴⁸ Pakdil, *Osmanlı Simitçiler Kasidesi*, 30.

⁴⁴⁹ Necati Mert, “Dil Emekçisi”, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 87.

⁴⁵⁰ Pakdil, *Arap Saati*, 67.

⁴⁵¹ Pakdil, *Batı Notları*, 35.

⁴⁵² Pakdil, *Osmanlı Simitçiler Kasidesi*, 34.

⁴⁵³ Pakdil, *Ateş Hattında Harf Müfrezeleri*, 78.

Pakdil, bu durumu şu şekilde de açıklamaktadır: “Yazı yazarkenki kadar İstanbul’u yakından görmedim ben.”⁴⁵⁴

Tarih boyunca birçok kültür ve medeniyete beşiklik eden İstanbul, ilimin, bilimin ve kültürün merkezi olarak, yeryüzünde adeta parlamaktadır. Tarihsel kökleri bakımından Batı için de önemli bir konuma sahip olan şehir, Müslümanlar için de peygamber müjdesi olması hasebiyle önem arz etmektedir.⁴⁵⁵

İstanbul hala bir sorumluluğun yükünü taşır. İstanbul bir medeniyetin tüm kahrını omuzlamaktadır hala. Orta Doğu’ya, Cezayir’e, Filistin’e İstanbul’dan açılır. İstanbul bu yükü omuzlarında taşıyan salt siyasal bir merkez değildir. Bir medeniyet başkentidir. İstanbul’dan Orta Doğu’ya, Mekke’ye, Filistin’e, Cezayir’e, yaptığı tüm yönelimler, göndermeler mutlaka sanatsal ve estetik bir simgeden açılır.⁴⁵⁶

Bu bağlamda Pakdil, ikinci dizide “Seninle daha sıkı karşı koyanlarınız biz” ifadesi ile kendi mücadelesi ve İstanbul’un mücadelesini bir görmektedir. O, Batılılaşma-Yabancılaştırılmaya karşı sergilediği direnişi, İstanbul’un sahip olduğu tarih üzerinden; Batılılaşmaya karşı tavır sergilediğini vurgulamaktadır. Eserlerinde Ayasofya’yı “Ayasofya Camii”⁴⁵⁷, şeklinde kullanan Pakdil, Süleymaniye’ye⁴⁵⁸ Sultan Ahmed Camii’ye⁴⁵⁹ sıkça vurgu yapar. Çünkü bu yerler medeniyetin ihtişamlı zamanlarının birer örnekleridir. Bu yerler üzerinden anlatılmak istenen ise özümüze dönmemizin gerekliliğidir.

Atınızın başını bir Kudüs’e çevirdiniz, bir İstanbul’a çevirdiniz. Birden, atınızın yelesi, Ayasofya’nın kubbesine takıldı; nasıl da umutlandınız; bulutların arasında elinizi sıkkan İşçiyi esenler esenlemez, El-Aksa Camii’nin, Süleymaniye Camii’yle Sultanahmed Camii arasındaki gökkuşağıyla beliriveren silüetine, emeğin dinsel bilinciyle, tutunuverdiniz. (...) Direniş çemberlerinden geçerken, yeryüzü ne güzel, dediniz; alınteri ne güzel, dediniz; Asya Atınızda!⁴⁶⁰

3.3.3.9. Adı: Hayat

“Hem çok yakın Sonsuza hem çok uzak

Bir ırmak yazıp durur destanını”⁴⁶¹

Dini Unsurlar: Ölüm.

⁴⁵⁴ Pakdil, *Kalem Kalesi*, 80.

⁴⁵⁵ Esendemir, “Nuri Pakdil’in Şiirleri Üzerine Tematik Bir İnceleme”, 96.

⁴⁵⁶ Emre, “Toprak ve Ülkü Acısı”, *Hece*, 26.

⁴⁵⁷ Pakdil, *Bir Yazarın Notları IV*, 76

⁴⁵⁸ Pakdil, *Edebiyat Kulesi*, 18.

⁴⁵⁹ Pakdil, *Edebiyat Kulesi*, 111.

⁴⁶⁰ Pakdil, *Bir Yazarın Notları II*, 54-55.

⁴⁶¹ Pakdil, *Osmanlı Simitçiler Kasidesi*, 36.

Nuri Pakdil, “Adı Hayat” ismini verdiği şiirinde, ismine uygun bir şekilde, insana hayatın kaçınılmaz gerçeği olan ölümü hatırlatmaktadır. Ölüm ile çocuk yaşta, ağabeyinin ölümü üzerine tanışan Pakdil, bu kavramı anlamak adına uzun süre sorgulamaktadır:

Ölüm bir odadan başka bir odaya açılan küçük, ama aydınlık bir pencere miydi? Ölüm uzun bir geziye çıkmak mıydı? Bir türlü bitmeyen bir inşaat mıydı? Ağabeyim neredeydi şimdi? (...) Ölümle; insanlar, bir bilgeliği, ortaklaşa algılamış mı olurlardı? Herkes, o sessiz oturuşta, acaba, biraz da kendi ölümünü mü düşünürdü? Aslında, ölüm de, kendi başına bir miydi? Ölümün de arkadaşları olur muydu? Ölüm hiç yorulmaz mıydı? Ölüm kaç türlüydü? İnsan mı büyüktü, ölüm mü büyüktü? Tanrı, bu ikisini, sürekli, birbiriyle savaştırıyor muydu? ⁴⁶²

Bu bağlamda Pakdil, her insanın doğumu ile ölümü arasındaki hayatını destana benzetmekte, bu destanı da zamanın yazdığını ifade etmektedir. İnsanın hayatın anlamına, ölümü, ölüm sonrasını anlayarak sahip olacağını ifade eden Pakdil, bu şiirle insanlara bu gerçeği hatırlatmaktadır.

3.3.3.10. İmza

“Çok yakın bir Devrim kokan ellerin

Aşk daha güzel düşmez ki kâğıda”⁴⁶³

Değerler: Mücadeleci olma değeri, ideal sahibi olma değeri, emek harcama / çalışma değeri, sevgi değeri.

Nuri Pakdil’in kendine has dil kullanımı ve üslubu vardır. Kendi camiasında bulunan yazarlar tarafından daha önce çok kullanılmamış, özgün, orijinal ifadeler onun yazılarında göze çarpmaktadır. Daha çok sola ait olan; emek, karşı-emperyalizm, karşı-kapitalizm, karşı-anamalcılık ilk dikkat çeken kavramlardır. Özellikle “devrim” kavramı, İslamcı edebî kamuda ilk kez Pakdil ile kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁶⁴ Rasim Özdenören Nuri Pakdil’in üslubu hakkında şöyle söylemiştir:

O, hiç bir alanda, eskimişe, pörsümüşe itibar etmez; tersine eskimişe, pörsümüşe isyan eder. O, bu yeni diliyle İslâm’ı yeniden ifade etmeye çalışır. Kimi zaman, alışılmış kavramları, farklı bağlamlarda kullanır. Onun dilinde çağdaşlığın, devrimciliğin, hatta yabancılaşmanın farklı anlamları vardır; bu kelimeleri kendisinin onlara verdiği anlamlarda kullanır. Onun, bu yoldan da, kendilerini devrimci sanarak İslâm’a karşı çıkanlara tavır koymayı düşündüğünü, onları protesto ettiğini düşünüyorum.”⁴⁶⁵

⁴⁶² Pakdil, *Bir Yazarın Notları*, 92-93.

⁴⁶³ Pakdil, *Osmanlı Simitçiler Kasidesi*, 41.

⁴⁶⁴ Cemal Şakar, “Edebiyat Dergisinin Önemi ve İşlevi”, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 334.

⁴⁶⁵ Rasim, Özdenören, “Tavır Koymanın Dili”, *Yedi İklim Dergisi (Nuri Pakdil Ustamıza)* 8, sy. 58 (1995): 10.

Bu bağlamda Pakdil için “devrim” kavramının çok önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. İlk olarak zihinde başlar devrim. Pakdil’de devrimini yazı ile yapar. Yazıları ile sürdürür eylemini ve devrimini Pakdil. Bu yanıyla o, milliyetçi-muhafazakârlardan farkı bir eylemci tavır, devrimci duruş sergileyerek, ön plana çıkmıştır. “Eylem yapıyorum, o halde varım.”⁴⁶⁶ diyen Pakdil, yazmanın en büyük eylem olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte sadece yazmakla kalmaz Pakdil, yazılarıyla devrim ateşini körükler ve okuyucuyu harekete geçirmek ister: “...Eylem, eylem... yeter artık kağıt üzerinde. Fiilen; olacaksa, olsun! İmza: Beklemekten işi bitmiş fiil.”⁴⁶⁷

İmza ismini verdiği şiirde de Pakdil, devrimin ve yazının birlikteliğinin aşka dönüşmesini anlatmaktadır. Pakdil, devrimin köklerinin Peygamber’in dönemine kadar gittiğini düşünmekte, insanların da bu bilinçle direnç göstermeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Bu meyanda yazarlara da düşen, yazıları ile devrimlerini yapmalarıdır. “Devrimci yazar, insanın iç dünyasında, bitimsiz bir iştahla ilerleyen yazar mı?”⁴⁶⁸ sözleri ile Pakdil, yazarların insanlar üzerinde etkisini vurgulamakta, şiirin ikinci dizesinde ise devrim aşkının en güzel yazı ile anlatılacağını ifade etmektedir. Bunlara ek olarak burada yazarın insanın İslami bir yaşantıya yönelerek, iç dünyasında gerçekleştireceği devrime vurgu yaptığını da söyleyebiliriz.

3.3.3.11. Parola

“Ve gülle kurşunla korunur ömür
Ve izini KİTABIN hiç durma sür”⁴⁶⁹

Dini Unsurlar: Peygamber, iman, Kur’an-ı Kerim, sünnet, hak, batıl.

Değerler: Dini inanç değeri, mücadeleci olma değeri, sabırlı olma değeri, akli kullanma değeri, sorumluluk değeri.

“Parola” Nuri Pakdil’in üçüncü şiir kitabı olan Osmanlı Simitçiler Kasidesi kitabının son şiiridir. Tema olarak ömürden bahsettiği şiirine böyle bir isim veren Pakdil, öyle zannediyoruz ki bu şiir ile insanlara ömrün doğru yaşanması için “Parola” vermektedir. Bu bağlamda, ömrün gülle ve kurşunla korunacağını ifade eden Pakdil, gül

---

⁴⁶⁶ Pakdil, *Biat II*, 158.

⁴⁶⁷ Pakdil, *Klas Duruş*, 76.

⁴⁶⁸ Pakdil, *Bir Yazarın Notları II*, 85.

⁴⁶⁹ Pakdil, *Osmanlı Simitçiler Kasidesi*, 52.

ile Hz. Muhammed'i temsil etmekte, kurşun ile ise insanın ömrü boyunca vereceği mücadeleyi, sabrı, direnişi kastetmektedir.

Nuri Pakdil, eserlerinde Peygamberimiz Hz. Muhammed'e sıklıkla yer vermekte, hayatın her aşamasında, insanlar tarafından örnek alınması gereken yegâne kişi olarak Peygamber Efendimizi (s.a.s) örnek göstermektedir. "Peygamber'in hayatı, "bir inancın hangi yöntemlerle gerçekleştirilebildiğinin" somut örneğidir."⁴⁷⁰ Bununla beraber Pakdil peygamberimiz için "Mutlak Önder"⁴⁷¹ veya "Ulu Önder"⁴⁷² ifadelerini kullanmaktadır. Pakdil'e göre insan Mutlak Önder'in yolundan giderek, ömrünü, hayatını şekillendirmelidir. Bunun yanında Pakdil, Tanrı inancının yanında, Önder sevgisi ve bağlılığının da şart olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda şiirde de gül ifadesi ile vurgulandığı gibi; ömrün korunması için şart olan yürünecek yol Mutlak Önder'in yoludur.

Nuri Pakdil şiirde kurşun imgesi ile insanın ömrü boyunca verdiği mücadeleyi ve savaşları ifade etmektedir. İnsan hayatı boyunca hak ile bâtılın savaşını vermektedir. Bitmeyen bir mücadeledir bu, hak ile bâtıla karşı direnmek. İnsanın mücadeleyi bırakması ise bâtılı seçmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, insanı ömrü boyunca "aşk" yani muhabbetullah ve hak için verdiği mücadele korumaktadır. Bu emirler Kur'an'da da geçmektedir. Nefis ile şeytanın mücadelesi, küfür ve adaletsizlik ile mücadele burada "kurşun" ile ifade edilmiştir.⁴⁷³

Pakdil, ikinci dizede "Ve izini KİTABIN hiç durma sür" ifadeleri ile insanlara Kur'an-ı Kerim'in yolundan gitmeyi, O'nun öğretileri doğrultusunda hayat sürdürmeyi öğütlemektedir. Pakdil, inanan insanın Mutlak Kitap'a yönelmesi gerektiğini eserlerinde sıklıkla dile getirmektedir. Pakdil'e göre insan Kutsal Kitap'ın emirlerine tamamen bağlanmalıdır. "Çünkü, Kutsal Kitap, her ân imdâdımıza yetişecek, içeriğinden taşan insan aşkı bizi sürekli yenileyecek, çürüklüklerimizi oyup çıkaracak bedenlerimizden."⁴⁷⁴

Nuri Pakdil, Kur'an-ı Kerim'in insan hayatı için çok önemli olduğunu, Biat II kitabında da kendi üslubu ile ifade etmektedir:

Kutsal Kitap, insana, sürekli olarak, ruhunun gereksinmelerini duyurmaya çalışır, iç dünyasını yorumlamaya çağırır insanı. Bunun için. Kutsal Kitabı okudukça bilincimiz genişler, evrensel boyutlara ulaşır. Evrensel bir görevle yüklü olduğunu

⁴⁷⁰ Pakdil, *Batı Notları*, 42.

⁴⁷¹ Pakdil, *Biat I*, 45.

⁴⁷² Pakdil, *Bağlanma*, 74.

⁴⁷³ Ateş, "Nuri Pakdil'in Şiirleri Üzerine Bir İnceleme", 8.

⁴⁷⁴ Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, 114.

anlar insan Kutsal Kitabı her okuyuşunda. Korku ile umut iki kanadıdır uçağın. Bunlar olmaksızın geçemeyiz acıları, yıkımları, mutlulukları. Çünkü bunlar da geçilmelidir. İnsan, geldiği her alanı aşmalı, ötelere, ulaşmayı amaçlamalıdır.⁴⁷⁵

Sonuç olarak Pakdil, şiirde de insanların kurtuluş yoluna Kutsal Kitap'ın ışığında ilerleyerek ulaşabileceklerini ifade etmekte, ömrün korunması için Kutsal Kitab'ı da reçete olarak sunmaktadır. Hayatı bir yanma yarışı ile imgeleyen Pakdil, yine insanlara Kur'an-ı Kerim'i dillerinden düşürmemeleri gerektiğini öğütlemektedir: “Yanış yarışı bu, Bayım, son insanı yakalamak için! Dudaklarında Kutsal Kitap'tan alıntılarla, hiç durmadan, yılgınlık nedir bilmeden koş! Kendini aşarak koş! İpin, boğulmak üzere olan insana takılabilir. Niçin takılmasın?”⁴⁷⁶

3.3.4. Anneler Ve Kudüsler

İlk baskısı Temmuz 2014 tarihinde yayımlanan Anneler ve Kudüsler, Nuri Pakdil'in dördüncü şiir kitabıdır. Kitap, Nuri Pakdil'in 1970-1984 yılları arasında, Edebiyat Dergisinde yayımlanan yirmi üç adet şiirinden oluşmaktadır. Kitapta yer alan şiirlerden sadece “Su Kasidesi” adlı şiir Nuri Pakdil imzası ile yayımlanmış olup, diğer şiirler; “Ebubekir Sonumut”, “Murtaza Tunçgök”, “İlyas Tarık”, “Hamid Sıla”, “Razza Gönder”, ve “Hikmet Timuçin” mahlasları ile yayımlanmıştır.

3.3.4.1. Rahman

Suyu temizliyor ayakların / gerçek mi gerçek/
savaş pilotu exupéry'nin
parmaklarının suya dokunuşudur
çoğalan ibrahimlerle
bir gelecek vakit habercisi
yeniden çizdi kenti
-buruşmuş çocuk balonları
gibi kaldırıldı
kentin
putları
ve
eski fotoğrafları-
bir şölen
kelimelerde
inanınca duanın gücü artar
tutsaklık eridi
bir akımdır geçen yüreğimden
en uzaktaki bir müslümanın yüreğine
/varoluş sevmenin ekonomisi/

⁴⁷⁵ Pakdil, *Biat II*, 166.

⁴⁷⁶ Pakdil, *Bir Yazarın Notları II*, 87.

baktığın yerlerde gölge
rahman rahîm
bir kutsal bölge
vakur dinç
bir devrimden
iyi anlarım
-benim işim
devrim
yapmak-
bir güzel geyik gibi
özü tarihin
anlamı yaşamının –her savaşçının-
bir muştı büyütüyorum yüreğimde
bileklerimiz gücüne doğru işleyen
bir asya direnci
afrika siyah inci
en çok şimdi anlıyoruz ömer’i ali’yi hasan’ı ve osman’ı
/keskin nişancı
olarak
ilerliyoruz
ey öbürsü günleri bekleyen çocuklar
-işçi asker
kutsal
/alınteri kitabımın ilk cümlesi/
burjuva ayağa kalk
güneyde kuzeyde doğuda batıda
yargılıyorum seni
şan soluyan şan alan genç yürekler
ey kardeşler
gören gözlere ortalık ışımıştır⁴⁷⁷

Dini Unsurlar: İbrahim, put, iman, dua, Müslüman, Rahman, Rahim, kutsal, Ali, Hasan, Osman, tevhit.

Değerler: Dini inanç değeri, özgürlük değeri, sevgi değeri, mücadeleci olma değeri, emek harcama / çalışma değeri, adil olma değeri, tarih bilinci değeri, sabırlı olma değeri, umut etme değeri, sorumluluk değeri, cesur olma değeri, kahramanlık / yiğitlik değeri, arkadaşlık / dostluk / kardeşlik değeri, birlik olma değeri.

“Rahman” şiiri, 1970 yılında Edebiyat dergisinin Mayıs sayısında, Ebubekir Sonumut imzasıyla yayımlanmıştır.

Nuri Pakdil, ilk dizelerde; savaşların medeniyetlere verdiği zarardan ve bu medeniyetlerin yalnızca inanç ile yeniden inşa edileceğinden bahsetmektedir. Exupéry’nin Savaş Pilotu isimli eserini örnek veren Pakdil, evrensel değerler söz konusu olduğunda renk, dil ve din farkının ortadan kalktığını yeniden vurgulamaktadır. Exupéry’nin “Savaş Pilotu” adlı eseri, İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransız ordusunda

⁴⁷⁷ Nuri Pakdil, Anneler ve Kudüsler (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2019), 11.

pilot olarak görev aldığı keşif uçuşunu ve bu uçuş esnasında kurduğu hayallerinin anlatıldığı eseridir. Exupéry, Savaş Pilotu eserinde savaşı haklı çıkaracak bir şeyin olmadığını ifade etmektedir:

Savaşın taslağı böyle işte. Savaşın renkli resim albümü. Savaş, savaşa benzesin diye, elinden geleni yapar herkes. Hem de dindarca. Herkes kurallara göre oynamaya çabalar. Öyle olunca savaş, bir savaşa benzeyebilir belki. Takımlar, belirli bir amaç olmadan, savaşın bir savaşa benzemesi için kurban edilir. Hiç kimse de bu savaşın hiçbir şeye benzemediğini, hiçbir anlamı olmadığını, hiçbir taslağa uymadığını, büyük bir ciddiyetle çekilen iplerin kuklalara artık ulaşmadığını, kendi kendine itiraf etmez.⁴⁷⁸

Savaşın bir kazananının olmadığını anlatıldığı bu eseri örnek vererek Pakdil de, şiirinde insanlara bunu anlatmak istemektedir.

Şiirin devamında Pakdil, Hz. İbrahim'in putları kırması hadisesi ile inancın önemini vurgulamakta, “inanınca duanın gücü artar” ifadesi ile duanın önemine değinmektedir. Pakdil, inanç ve dua yoluyla, aynı inanca sahip Müslümanlar arasında bir bağ olduğunu ifade etmektedir. İnanmak, yani iman; yaşamın sıkıntılılarına, zorluklarına, bela ve kötü olaylara sabretme gücü verir. Bununla beraber, bu zorlukların yarattığı olumsuz duyguların engellenmesi veya hafifletilmesi noktasında yani problem çözümü sürecinde imanın etkisi büyüktür.⁴⁷⁹ İnanmak insanlar için bir ihtiyaçtır. Zor zamanlarında bir inanca sığınan insanı kurtulacağı umudu ayakta tutmaktadır. Bunun yanında İslamiyet'te dua eden insanların psikolojik olarak rahatlama yaşadıkları bilinmektedir. Bu bağlamda Nuri Pakdil, inanarak yapılan duanın etkisinin daha büyük olacağını söylemektedir. “Tutsaklık eridi” der dua için. Dua ederek bir inanca bağlanan insan, kendisini hiç kimseye veya hiçbir yere muhtaç hissetmez. Başına gelecek her türlü iyi veya kötü olayın Allah tarafından olduğunu bilir. Bu bakımdan, kimseye tutsak olmaz. Pakdil'in şiirde duanın gücü ile tutsaklığın erimesi de bu yüzdendir. Nuri Pakdil, duanın gücünü anlatırken, yürekte yüreğe bir iletişim olduğundan bahsetmektedir. Müslümanlar arasında, tanısa da tanımasa kurulan gönül bağıdır. “Baktığın yerlerde gölge / rahman rahîm / bir kutsal bölge” dizeleri ile ise insana Allah'ın Rahman ve Rahîm sıfatları gölgesinde kutsal bölge tayin etmektedir.

Nuri Pakdil şiirde özgürlüğün önemine de değinmekte, inanç ve özgürlük “her savaşçının yaşamının anlamı” ve “tarihin özü”dür demektedir. Pakdil'e göre, uğruna

---

⁴⁷⁸ Antoine de Saint-Exupery, *Savaş Pilotu*, çev: Nuriye Yiğitler (İstanbul: Kafekültür Yayıncılık, 2015), 10-11.

⁴⁷⁹ Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş*, 76-77.

savaşılması gereken tek ve mutlak yol inançtır, özgürlüktür. Zulüm ve sömürü altında olan Asya ve Afrika'yı; özgürlük ve inancı elinden alınmış halkların direncini bileklerinde hissettiğini ifade eden Pakdil; inanç ve özgürlük uğruna bir keskin nişancı gibi mücadeleye hazır olduğunu söylemektedir.

Şiirde vurgulanmak istenen diğer bir unsur ise alın terinin önemidir. Eserlerinde sıklıkla alın terinin, emeğin kutsal olduğunu dile getiren Pakdil: “Bütün karanlıklarda ışığımızdı, jeneratörümüzdü: “Hak-Alınteri-Emek”.”⁴⁸⁰ demektedir. Bununla beraber Pakdil bu şiirde de “/alınteri kitabımın ilk cümlesi/” diyerek burjuva sınıfına tepkisini dile getirmektedir.

3.3.4.2. Âraf

I

Geliyor üstümüze bir yakup titremesi
değişimin belirtisi şapkanın ironisi
Kutlu öğleüstü ve akşamüstü
özellikle şimdi akşamüstü
Hiç eskimiyor ortadoğu'da zaman
çünkü en verimli alçı
Dinç vakur sade genç elleri
belirledi açıkça kutsal kitapta bütün kelimeleri
Sözü alıp bindi sağlam at gibi üstüne
ömrümüzün orağı gamı alıp kırdı
Ölümse sabırlı bir huma kuşu
hannâne direği ölçüledi varoluşu
Denizi bir solukta içtim de
tuz ve toprak kaldı geride
İştahlıyım bağımsızlığa savaşa özgürlüğe
bu ilkeler her ülkede girecek yürürlüğe⁴⁸¹

Dini Unsurlar: Hz. Yakup, Kutsal Kitap, Orta Doğu, ölüm, Huma Kuşu, Hannâne Direği, din, İslam, put, Hz. İbrahim, cin, zekât, hac, namaz, ayet, iman, Hz. Peygamber, ölümden sonra dirilme, ahret inancı.

Değerler: Dini inanç değeri, sabırlı olma değeri, özgürlük değeri, mücadelecilik olma değeri, sevgi değeri, sadık olma / bağlılık değeri, birlik olma değeri, yiğitlik / kahramanlık değeri, tarih bilinci değeri, Milli bilince sahip olma değeri.

Nuri Pakdil'in Kasım 1970 tarihinde Edebiyat Dergisi'nde Ebubekir Sonumut imzasıyla yayınlanan Âraf şiiri dört bölümden oluşmaktadır. Şiirin III-A bölümü

⁴⁸⁰ Pakdil, *Yazmak Bir Mucize*, 51.

⁴⁸¹ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 18.

Fransızca yazılmıştır, bu nedenle incelemeye tabi tutulmamaktadır. Konu bütünlüğü açısından şiirin her bölümü ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Nuri Pakdil, “Yakup titremesi” ifadesi ile Yakup Peygamber’in kıssasını hatırlatmakta, Türk Halkının yaşadığı durumu Yakup Peygamber’in durumu ile benzetmektedir. Hz. Yakup oğlu Hz. Yusuf’un kaybolmasının ardından yaşadığı derin üzüntü ve kederden görme yetisini kaybetmiştir. İnsanın en değerlisini kaybettiğinde yaşadığı durumu belirten Pakdil, Türk Halkının Batılılaşma hareketleri ile yaşanan değişiklikler karşısında buna benzer bir titreme yaşadığını ifade etmektedir. Türk milleti de en değerlisini; geleneklerini, değerlerini, alışkanlıklarını, inançlarını kaybetmektedir. Pakdil, bu değişimi kendisinin benimsemediğini ve kabul etmediğini “Şapkanın ironisi” ifadesi ile üslubunca dile getirmektedir.

Pakdil, şiirin devamında Ortadoğu’da zamanın hiç değişmediğini belirtirken, Batı’nın bu topraklara yaptığı işkenceleri eleştirmekte, bu zulümden kurtulmanın ancak evrensel bir söylem ile birlik olarak olacağını ifade etmektedir. Çünkü, “Ortadoğu ülkelerinin, ateşe, şiddete, işkenceye bağışıklık kazanmış oğulları var: Yabancılaşmaya karşı inanç kaleleri! Çünkü, Yakub’un, Zekeriya’nın, İsmail’in öğretileri yeniden açıklanıyor.”⁴⁸²

Nuri Pakdil, “belirledi açıkça kutsal kitapta bütün kelimeleri” dizeleri ile Kur’an-ı Kerim’in hükümlerinin insan hayatının belirleyici ölçütü olduğunun vurgusunu yapmakta, özellikle gençleri bu konuda uyarmaktadır.

“Ömrümüzün orağı gamı alıp kırdı / Ölümse sabırlı bir huma kuşu/ hannâne direği ölçüledi varoluşu” dizeleriyle Pakdil, insanın yaşamının sonu olan ölümü hatırlatmaktadır. Orak burada imgedir. Ekin biçilen nesne olan orak aynı zamanda hasat zamanını da ifade eder. Bu bağlamda kanaatimizce Pakdil burada insanı dünya sıkıntılarından ölümün kurtaracağını kastetmektedir. Devamında Pakdil, huma kuşunun cennet kuşu olması hasebiyle⁴⁸³ ölümü huma kuşuna benzetmektedir. Bu meyanda Pakdil, insanoğlu için ölümün gerçek olduğunu ve ölümsüz hayata giden bir yol olduğunu belirtmektedir.

Nuri Pakdil’in “varoluşu ölçüleyen hannâne direği” benzetmesi ile sevgiyi vurguladığı düşünülmektedir. Buhari’den aktarılan rivayete göre; Hz. Peygamber

---

⁴⁸² Pakdil, *Batı Notları*, 37.

⁴⁸³ Cemal Kurnaz, “Hümâ”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 18 (İstanbul: TDV. Yayınları, 1998), 478.

Mescid-i Nebevi’de minber yapılmadan evvel bir hurma kütüğüne dayanarak hutbe yapardı. Minberi edinince o kütükten ayrıldı. Bunun üzerine kütük bir inleme sesi çıkardı. Kütüğün inlemesi Peygamber’in gelip de eli ile onu sıvazlamasıyla birlikte kesildi.⁴⁸⁴ Bu dizelerle Pakdil, hayatın dengesinin sevgi ile kurulabileceğini vurgulamakta olup, ölümün de sevgi gibi dengeyi kurduğunu ifade etmektedir.

Son dizelerde ise Nuri Pakdil savaşa, özgürlüğe ve bağımsızlığa karşı adeta meydan okumaktadır. Bununla birlikte kendi benimsediği Kur’an-ı Kerim’in ilkelerinin evrensel boyutta her ülkede benimsenmesi gerektiği vurgusu yapmaktadır.

II

Konuşma sırası geldi mi bana anne
ortadoğu çocuğu değil miyim anne
düşünüyorum o halde savaşacağım anne
Damarlarım uzadı
ak bir kıvıltı kapladı petrol damarlarımı
ülkem boru
Savaş benim arkadaşım anne
durmadan direniş anıtları dikeyoruz her
santimetre karesine ortadoğu’nun
Bölünemez ortadoğu
sınır
taşlarıyla
Çoğuz
biz
anne
Çevremde

muştı dağıtan

kesiksiz artan

her çocuk

bir komutan

Parmaklarımız kabardı bir geyik karnı oluverdi
ileride görüyoruz putu kıran ibrahim’i
bizi yanına çağırın ibrahim’i
Bizi özgür eden
putu kıran özgür eden
hep o ateşte yanmayan güçlü ibrahim
Çoğaldılar
birbirlerine destek olup
daha çoğaldılar
O
sesin
yankısını

betondan sağlam

bastırdılar göğüslerine

yeni bir eylem yüklediler

kelimelerine bile

⁴⁸⁴ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, Sahîhu’l-Buhârî (Şam: Dâru İbn Kesîr, 2002), Menakib, 25/90.

/gözlerin şiirin ekmeği gibi
geliyor eylemin bitişiğinde
ey sevdanın has buğdayı
Damladı yere
    bir damla yağmur
bir damla eylem
    bir damla yağmur
    bir damla eylem⁴⁸⁵

Dini unsurlar: Din, İslamiyet, iman, put, Hz. İbrahim, Ortadoğu.

Değerler: Akıllı kullanma değeri, kahramanlık / yiğitlik değeri, Milli bilince sahip olma değeri, birlik olma değeri, sevgi değeri, cesur olma değeri, mücadeleci olma değeri, özgürlük değeri, umut etme değeri, emek harcama / çalışma değeri, cömert olma değeri, sorumluluk değeri.

Nuri Pakdil'in şiirin ikinci bölümünde işlediği konu Ortadoğu ve oradaki çocuklardır. Şiire “Konuşma sırası geldi mi bana anne” cümlesi ile başlayan Pakdil, Ortadoğulu bir çocuğun sesi olmaktadır. Nuri Pakdil zulüm gören, konuşamayan, kendisini savunamayan çaresiz çocukların konuşma sırası beklemesini temsil ederek, okuyucuya “Ortadoğulu çocuk” izlenimi vermeyi amaçlamaktadır. Şiirin devamında ise düşünmenin önemi üzerinde duran Pakdil; “düşünüyorum o halde savaşaçağım” demektedir. Düşünen insan yaşı kaç olursa olsun mücadeleye, savaşa hazırdır, hazır olmalıdır.

“Ülkem boru” ifadesini kullanan Pakdil, savaşın en büyük nedenini de açıklamaktadır. Ortadoğu ülkeleri, içinden petrol geçmesi hasebiyle sömürgeci devletler tarafından işgale maruz kalmakta; orada yaşayan insanların canları, malları, hakları, değerleri ve inançları yok sayılmaktadır. Pakdil şiirde bu duruma karşı direnişin bitmeyeceğini, bitmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Pakdil Ortadoğu’da doğan her çocuğun arkadaşının savaş olduğunu, bu bilinçle büyüdüklerini ve tek düşüncelerinin mücadele, direniş olduğunu belirtmektedir.

Nuri Pakdil'in, parmaklarını geyik karnına benzetmesi öyle zannediyoruz ki yazmanın önemini vurgulamak içindir. Geyiğin karnı ile doğurganlığı, hayatı ifade eden Pakdil, yazma eylemi ile de düşüncenin, direnişin doğurganlığını kastetmektedir. Devamında ise özgürlüğün ve inancın önemine vurgu yapan Pakdil, Hz. İbrahim'in putu kırması ifadesi ile İbrahim Peygamber'in kıssasını hatırlatmaktadır. Hz. İbrahim: “Ey

⁴⁸⁵ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 20.

Rabbim! Bu beldeyi güvenli kıl, beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut!”⁴⁸⁶ Hz. İbrahim’in putları kırıp, insanları bir puta tapınmaktan kurtarması üzerine Biz: “Ey ateş! İbrahim’e karşı serin ve zararsız ol, (senin yakıcılığından) kurtulsun!”⁴⁸⁷ dedik”. Pakdil, bu kıssa ile Allah inancı üzerinde durmaktadır.

“Put, Tanrı düşüncesinin karşıtıdır. Tanrı düşüncesi içimize dolmadan kendi kendimizi aşamayız; kendi kendini aşmadan da bunalımlarından kurtulma olanağı yok insanın.”⁴⁸⁸ cümlesi ile Pakdil’in Hz. İbrahim’in putu kırma hadisesini sürekli tekrar etmesinin nedenini anlamaktayız.

III-B

Yani içinde tarihin dolaşiyor bir sarı kedi
yani bir batı kedisi
Kafka dağı ve kamü’nün sisif efsanesi
önemli değil aşılacak kaf dağı unutma bu sesi
Ve bağdat ve kûfe ve trablusgarp ve ürdün
daha dün biraz erzurum biraz maraş biraz İstanbul
Kutlu bir el bağlamıştı kentleri birbirine
evreni kaplayan bir iple
Bir sara çarpmışlığı bulaştıysa da
cinler oturup beş taş oynadıysa da
Evreni bir ev yapan bir düşüncenin
çevresinde toplandılar ortadoğu oğulları
Deniz kabardı ve silindi soluğu önünde yiğidin
dağlar geriye geriye çekildi soluğu önünde yiğidin
Değişti at mitralyöze sokaklarında ortadoğu’nun
ve deve her eve sevinç taşıdı durmadan onurlu⁴⁸⁹

Dini Unsurlar: Din, İslamîyet, Allah, iman.

Değerler: Tarih bilinci değeri, umut etme değeri, Milli bilince sahip olma değeri.

Yazılarında sürekli batılılaşmaya karşı duruşunu açıkça ifade eden Pakdil, yine şiirin bu bölümünde bu konuya değinmektedir. Türk tarihinin, Türk Halkının batılılaşma sarasına yakalandığını, sırasıyla şehirleri sayarak ifade etmektedir.

IV

Zekâtla hac önderliğinde namazın
başlattılar eylemini çağımızın
Bir mutlu akımla aydınlattılar evleri
parmaklarım sürekli yeni bir devrimi getiriyor
Soluğumuz şandır
güneş devrimci soluğundan daha sıcak değil
Tüm yasalarda yazılı varoluş âyetleri
görüyorum iki bin öncesiyle iki bin sonrasını
Duydum çalışanın kıvançlı sağlam

⁴⁸⁶ İbrahim, 14/35.

⁴⁸⁷ Enbiya, 21/69.

⁴⁸⁸ Pakdil, *Batı Notları*, 25.

⁴⁸⁹ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 27.

inançlı yürek sesini toprakta⁴⁹⁰

Din, Unsurlar: İbadet, iman, namaz, zekât, hac ayet.

Değerler: Dini inanç değeri, akli kullanma değeri, umut etme değeri, emek harcama / çalışma değeri, cesur olma değeri, mücadeleci olma değeri, adil olma değeri.

Nuri Pakdil'in, "namazın önderliğinde zekât ve haccın" çağımızda bir eylem başlattığının haberini veren şiirinden ibadetlerin eylem ile ilişkisini ve önemini anlamaktayız. Pakdil'in, yazılarında onun dini hükümler ve ibadetler konusundaki hassasiyetini çok net görebiliriz. "Din gereği, en çok bu çağda duyuluyor. Makinanın uydusu olan çağımız insanı, ibadetsiz yaşadıkça, daha katılaşıyor, daha anlamaz oluyor birbirini."⁴⁹¹ diyen Pakdil, İslam dininin anlatımının yanında, inanmış bir Müslüman'ın dini hükümlere yaklaşımının nasıl olması gerektiğini de belirtmektedir. Namazdan bahsederken, günde beş vakit eylem diyen Pakdil, namaza çok önem vermekte, insanın kendisini ve toplumu namaz ile daha iyi anlamlandıracağını vurgulamaktadır. Pakdil'in anlam dünyasında namaz:

Kişinin kendisini denetlemesini, toplumunu denetlemesini kinin kendisinin denetlenmesini, toplumunun denetlenmesini sağlar namaz. 'Zaman'la 'mekân' uyum kazanıyor, ikisi de insanla koşullanırken, insan da zamanın, mekânın bilincine varmaktadır.⁴⁹²

Bu cümlelerden de anlaşılacağı üzere, namazı kişinin bilinçlenmesinin ön koşulu gören Pakdil, başlatılan kutlu eylemde de namazı öncü kabul etmektedir. Bununla birlikte zekât için "malın kanserleşmesini önleyen Tanrı buyruğu"⁴⁹³ diyen Pakdil'in nazarında zekât çok önemli bir yer tutmaktadır. "Vermeyen! Dur! Nereye kaçabilirsin ki, hızlanıyor zaman; şakası var mı? (Ben: ZEKÂT.)"⁴⁹⁴ ifadeleri ile zekâtın verilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Pakdil, haccın dinin temel taşlarından olduğunu belirterek, hiçbir birlik düşüncesinin; zaman ile, insan ile veya yer ile hac olgusu kadar uyum sağlayamadığını ifade etmektedir. Bunun yanında hac ile birbirimize öğreteceğimiz, birbirimizden öğreneceğimiz derslerin olabileceğini söyleyen Pakdil, haccın aslında uluslararası düzende, inkâra ve reddedişe karşı inancın ve direnişin toplantısı olduğu düşüncesindedir. "İşte Hac, inanmışların, inanmayanlara, inanma gereğini topluca duyurmak için bir araya

⁴⁹⁰ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 29.

⁴⁹¹ Pakdil, *Biat I*, 13.

⁴⁹² Pakdil, *Biat I*, 12.

⁴⁹³ Pakdil, *Biat I*, 12.

⁴⁹⁴ Pakdil, *Klas Duruş*, 18.

gelmeleridir, yılda bir kez, gözüpek bir duyarlılıkla.”⁴⁹⁵ ifadeleri ile haccın hem inananlar hem de inanmayanlar için önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

Bu bağlamda Pakdil’in başladığını söylediği eylem, evlerimizi aydınlatacak, yeni devrimlere öncülük edecek mutlu bir eylemdir. Böyle bir kutlu eylemde soluğu güneşten sıcak devrimciler olmalıdır. Kendisini de devrimci kabul eden Pakdil’e göre devrimci; yanlışa her daim karşı duran cesur bir kişilikte olmalıdır. Bu cesaret, inanç ve istek o kadar şiddetlidir ki güneşin verdiği sıcaklıktan daha etkilidir.

Şiirin devamında “Tüm yasalarda yazılı varoluş ayetleri” dizeleri ile Pakdil, tüm inanmış insanlara, Kur’an-ı Kerim’in ve varoluş ayetlerinin, hem geçmişi hem geleceği aydınlattığını vurgulamaktadır. Bahsi geçen varoluş ayetlerinde; Allah; “Sizi topraktan yaratması O’nun varlığının delillerindendir. Sonrasında ise (çoğalıp yeryüzüne) yayılan insanlar oluverdiniz.”⁴⁹⁶ buyurmaktadır.

Son dizelerde “Duydum çalışanın kıvançlı sağlam inançlı yürek sesini toprakta” ifadeleri ile Pakdil, bir kez daha emeğin, alın terinin önemini vurgulamaktadır. Çalışanın yürek sesini toprakta duyması ise insanın topraktan gelmesi ve toprağa gitmesi ile toprağa bağlılığının bir simgesi niteliğindedir.

3.3.4.3. Lam

I
-Bir iç denetimle önce
açarak kitabı
kelimeleri başladım ovmaya
Kelime beyleri bey gibi önüme alıp
En içten bir saygıyla
Kalktım ayağa
Yıldızsız bir geceden yürüyerek çıktım
O çok sarı Halep ekmeği gibi
ay
çocukların sofrasındaydı
/Halep ekmeğini
annemden dinlemiştim
Üstümüzde güneş şimdi
Kırmızı
Direniş anıtı
Batıya
Ayası geniş ellerin itelediği
ileri
ileri

---

⁴⁹⁵ Pakdil, *Biat I*, 29.

⁴⁹⁶ Rum, 30/20.

Gün dikdörtgen
Doğu kalan ip yumaklarıyla dokunmuş o parçayı
Çuhayla değiştirip
Elbise yaptırdım
/sağ kolumdan gelen bir akımı
sol kolumdan geçirerek
sağdan sola yazdığım o kelimeyi
kente ekleyip
korudum
Geride orta yerde
Artık şapka
/çocuk bir oyuncakçı arar
asılı şapkayı görmez
Biraz kahve rengi bir tüfek gölgesi gibi
Atamız İbrahim'in
Uslu örneği
Yeni çocukların
Hızından
Kitap yazından
Süt bardağından
İsmail elinden
Yakup dilinden
Zekeriya ağacından
Ankaranın ortasına
Bir söylev bırakıldı⁴⁹⁷

Dini Unsurlar: İslamiyet, Kur'an-ı Kerim, dini emirler, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Yakup, Hz. Zekeriya.

Değerler: Akli kullanma değeri, saygı değeri, mücadeleci olma değeri, özdenetim değeri, dini inanç değeri, sadık olma / bağlılık değeri, tarih bilinci değeri, sorumluluk değeri.

Nuri Pakdil'in "Lam" isimli şiiri, Kasım 1971 tarihinde Edebiyat Dergisi'nde Ebubekir Sonumut imzasıyla yayınlanmıştır. Şiir toplamda yedi bölümden oluşmakta olup, beşinci bölümü Fransızca yazılmıştır.

Pakdil, "Lam" isimli şiirinin ilk bölümüne; eylemini sürdürdüğü yazma ile başlamakta, kelimeler ile arasındaki ilişkinin önemine dikkat çekmektedir. Pakdil için yazmak çok önemli ve titiz bir iştir. Her yazısının tek bir kelimesi bile çok önemlidir. Zira kimi şiirlerinde kelimeleri yüzlerce kez yazıp son halini vermiştir. Kelimeleri bey gibi konumlandırması ve derin saygı duyması bu nedenledir.

Şiirde Halep vurgusunu çocuklar üzerinden yapan Pakdil, yine Müslümanlar üzerine yapılan zulümden, işkenceden bahsetmekte, bu durumların çocuklar üzerine etkisine dikkat çekmektedir. Devamında ise direnişin önemine çağrı yapmakta onu güneş

⁴⁹⁷ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 32.

ile betimlemektedir. Güneşin büyüklüğü üzerinden direnişin büyüklüğünü anlatan Pakdil, dizelerde açıkça direnişin yönünün “Batıya” olduğunu ifade etmektedir.

Şiirin son dizelerinde ise Pakdil, İbrahim, İsmail, Yakup ve Zekeriya Peygamberlerin isimlerini geçirmektedir. Öyle zannediyoruz ki Pakdil burada, Peygamberlerin hayatlarının ve özelliklerinin örnek alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

II
Kuşluğu yontarak
Başladı otağ çağı
Horoz mu
Şafak mı
Put kenti
Kedi denizi kemiren
Doldu boşluk beyabanları
Bu kelimeleri tarlalardan topladım.
İşçilerin kocaman korkulu korkunç kemikleri
Saçlarımı topladım saçları ayna
Bu ne kadar Buhara
Artık kopar Ali gibi bu Hayber kapısını
Sudandayım
Cezayir petrol için demir-at
Ankarada aynı dakkada Dakka’da
Lirik bir işçi saati vakti yeniden ayarlamakta
Mor bir ırmaktır sabır ülkesinin suyu
Sorar usa gereğini
Evlerde imge
Ömer’in sesi
En onurlu bir emekçi
Urfa ibrahimi
Eylemin arabı İstanbul kıvamında Bitlis
Paris bacalardan çıkan koyulaşan bir is
Yunustan bir delta
Pa-kis-tan
1971 kurbanı
Fo-nun-da v-a-t-i-k-a-n
Ey kentli
Konur yürürlüğe en uygun düzeni aklın
Bıçak gibi bir kanaviçeyle
Şiliyen bir Pablo neruda şiiri
Hindiçini çin
Useayı yiyor için için
Yalnızlığımı salt çocuğu için büyütüyor
İşçinin biri Polonyada kıyıda bir fabrikada
İncir işçileri egede
Cumaları Karaçideki kardeşlerinin, solunumlarını
(daha güçlü duyarlar
O soluk değmedimi benim yüzüme senin yüzüne
Kardeşlerim bilemeyiz ne ak ne kara
Dağı toprak yapan Şuaybın duasını

Unutursan sezemezsin çeken seni avrupa mı asya mı⁴⁹⁸

Dini Unsurlar: Din, İslamiyet, Hz. Ali, Hz. Ömer, Hz. İbrahim, Hz. Şuayb, Vatikan, put.

Değerler: Emek harcama / çalışma değeri, sabırlı olma değeri, sadık olma / bağlılık değeri, akli kullanma değeri, arkadaşlık / dostluk / kardeşlik değeri, birlik olma değeri, mücadeleci olma değeri, tarih bilinci değeri.

Nuri Pakdil'in "Lam" şiirinin ikinci bölümünde genel olarak Batı'nın sömürü zihniyetinin kurbanı olan şehirler konu edinmektedir. Petrol uğruna zulümlere uğrayan Dakka, Cezayir, Sudan şiirde açıkça belirtilmektedir. Pakdil sonraki dizelerde emek işçilerinin durumlarına da değinmektedir. Bu olaylar karşısında Pakdil, sabırlı olmayı öğütlemekte, inançlı bir şekilde sabır gösterilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. "İşi sabır olmayanın ömrü kül."⁴⁹⁹ düşüncesinde olan Pakdil, şiirde de sabrın önemine vurgu yapmak için "Mor bir ırmaktır sabır ülkesinin suyu" dizelerine yer vermektedir.

Şiirin devamında Hz. Ömer ismi geçmekte olup, burada anlatmak istediği Hz. Ömer'in Kur'an-ı Kerim'i duyarak etkilenmesi üzerine Müslüman olması olayıdır. Bu olay ile artık Hz. Ömer Kur'an-ı Kerim'i betimleyen bir sembol olmuştur. Bu bağlamda "Evlerde imge" ifadeleri ile Pakdil, Kur'an-ı Kerim'i kastetmektedir denebilir.

Pakdil, şiirde Batı'nın sömürü anlayışının neticesinde Pakistan'da 1971 tarihinde çıkan ve Pakistan'ı ikiye bölen iç savaşı hatırlatmaktadır. Şiirdeki "Fo-nun-da v-a-t-i-k-a-n" ifadesinden anlaşılacağı üzere Pakdil, bu iç savaşın sorumlusu olarak Vatikan'ı görmektedir. Yeryüzündeki tek din devleti olması ve Katolik Hıristiyan âleminin lideri olan papanın devletin başkanı olması hasebiyle Vatikan, Hıristiyan âleminin ruhanî kiblesidir.⁵⁰⁰ Nuri Pakdil, "Büyük yazar, eninde sonunda, parçalar zinciri? Dilbilgisi tutsaklığından kurtularak yürür kendi özgün yolunda?"⁵⁰¹ düşüncesinin bir örneği olarak Batı'nın bölücü ve parçalayıcı tavrını eleştirmek adına "v-a-t-i-k-a-n"ı şeklinde parçalamaktadır. Yazıyı, her daim eylemin silahı olarak gören ve eylemini yazı ile yaptığını her fırsatta dile getiren Pakdil, bu şiirde de Batı'ya karşı tavrını kendi üslubuna uygun dile getirmektedir.

Nuri Pakdil, Şili'li şair Pablo Neruda'nın ismini burada geçirerek, geleneklerimize sahip çıkmamız gerektiğini vurgulamak istiyor olabilir. Pakdil, Biat III kitabında;

⁴⁹⁸ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 35.

⁴⁹⁹ Pakdil, *Büyük Sorgu*, 48.

⁵⁰⁰ Esendemir, "Nuri Pakdil'in Şiirleri Üzerine Tematik Bir İnceleme", 23.

⁵⁰¹ Pakdil, *Bir Yazarın Notları III*, 48.

Neruda'nın 'Yaşadığımı İtiraf Ediyorum' isimli şiirinin bir bölümünde geçen, "dünyanın burnu, geleceğin kokusunu alır". ifadesine yer vermektedir.⁵⁰² Pakdil aynı yerde bu ifadeyi şu şekilde yorumlamaktadır.

Ülkemizin geleceği; ancak, geçmişini algılayabilmesiyle, yerli düşünce içinde oluşmuş uygarlığına dayanarak kendi kendini konumlamasıyla, çağa böyle yaslanmasıyla güvence altına alınabilir. Geleceğini güvence altına alamayacak bir ulusun, geleceği de olamaz çünkü.⁵⁰³

Bu bağlamda Pakdil'e göre, bugünü doğru anlayabilmek ancak geçmişi görebilmekle mümkündür. İşte 'geleceğin kokusunu almak' ifadesi de bu durumdur.⁵⁰⁴

Şiirin son dizelerine bakıldığında ise Şuayb Peygamberin Kur'an-ı Kerim'de de geçen duasından bahsedilmektedir. Hz. Şuayb Medyen halkına mensup olup, buraya peygamber olarak gönderilmiştir. Hz. Şuayb Meyden halkını Allah'a tapmaya davet etmiş ve onlardan ülkede bozgun yapmak, insanları tehdit yoluyla Allah'ın yolundan alıkoymak, haksızlık yapmak gibi alışkanlıklara son vermelerini istemiştir. Ancak, kavminin ileri gelenleri Şuayb Peygamber'i yalan söylemekle itham etmiştir. Ona inananları tehdit eden ve isteklerini kesinlikle reddeden Medyen halkının önde gelenleri, Şuayb Peygamber'in hem kendisini hem de ümmetini ülkeden sürmekle tehdit etmiştir. Bunun üzerine Şuayb Peygamber dua etmiş ve duası Allah tarafından kabul olunmuştur. Halktan inananlar olmuş ve onlar helak olmaktan kurtulmuşlardır. Geri kalan inanmayanlar ise deprem, gürültü ve sarsıntı ile helak olmuşlardır.⁵⁰⁵ Nuri Pakdil'in şiirin son dizelerinde "Dağı toprak yapan Şuaybın duasını / Unutursan sezemezsin çeken seni avrupa mı asya mı"⁵⁰⁶ ifadeleri ile bize duyumsatmak istediği de inancın önemidir. İnancın, insan hayatının akıbetini nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda şiirde ahlaki ve itikadi her türlü çöküş içerisinde olan ve helak olan Medyen halkının akıbeti ile Avrupa'nın durumunu benzetmektedir. Çünkü Pakdil'e göre inançsızlık ve ahlaki çöküntü dolayısıyla günümüzün Medyen halkı Avrupa'dır. Bu nedenle Pakdil şiirde insanlara Hz. Şuayb'ın duası üzerinden mesajlar vererek uyarılar yapmaktadır.

IV

...Hayâ depremini
Utanç dengesini
Eski yasaları
Yeni kitapları

⁵⁰² Pakdil, *Biat III*, 39.

⁵⁰³ Pakdil, *Biat III*, 39.

⁵⁰⁴ Pakdil, *Biat III*, 39.

⁵⁰⁵ Ömer Faruk Harman "Medyen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 28 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 346.

⁵⁰⁶ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 39.

Silâh gibi kuşanarak
Yürümedik
/mi
senin elinde bir ip
o ev yalnızca betondan yapılmıştı

Bu öyle bir kent
ki insanları beton şuaları⁵⁰⁷

Dini Unsurlar: Kur'an-ı Kerim, ayet.

Değerler: Dini inanç değeri, ahlak / etik değeri, tarih bilinci değeri.

Nuri Pakdil şiirinin bu bölümünde, insandaki, özellikle çağımız insanındaki utanma duygusunun yıkıldığını vurgulamaktadır. Pakdil, insandaki utanma duygusunun bitişini ahlakın bozulmasına bağlamaktadır. Çünkü ahlaki anlamda çökmüş olan insanın değerleri de yok olmuş, o artık ne utanma ne de başka bir duygu hissetmeyecektir. İnsanın ahlakı üzerinde hassasiyetle duran Pakdil ilişkilerin sağlıklı kalabilmesini de ahlaka bağlamaktadır. İnsanların bir gün bile ahlaklı kalamadığından yakınan Pakdil, dün tanıdığımız insanı bugün tanıyamaz hale geldik demek, insâni ilişkilerin bu şekilde, ahlaki değerlerimizden yoksun kalarak çürüyeceğinden bahsetmektedir. Pakdil, birey, grup, toplum ve milletler arasındaki ilişkilerin de ahlak yasasının içinde olduğuna vurgu yaparak, ahlak mefhumunun kişiler için olduğu kadar, uluslar içinde önemli olduğunu savunmaktadır.⁵⁰⁸

Pakdil, ahlakın önemine ve çağımızda ahlaka verilen önemin azalmasına, bu durumun da insan üzerinde doğurduğu olumsuz sonuçlara şu şekilde değiniyor:

Bu çağ, insandan iki öğeyi tam alamadıysa bile, bu iki öğeyi insanda azalttı: ahlak ile onur. Çağımız insanının yalpalayarak yürüyüşü, bir sarhoş gibi konuşuşu hep bundandır. Maddesel gereksinimlerini karşılayışı, bolca karşılayışı çağımız insanını onurlu yapamıyor. Öylesine bir dış örgüt, insanın iç örgütüyle savaşım veriyor ki, maddesel gereksinimlerinin karşılanması insanın onurundan küçük küçük parçalar alıp götürüyor.⁵⁰⁹

Bununla beraber şiirin devamında utanç duygusu ile dengede tuttuğu bilgeliği “Eski yasaları/ Yeni kitapları/” dizeleriyle birleştirmekte ve yürüyerek eylemini gerçekleştirmektedir. Pakdil için bir eylemi sürdürmek kadar neden eylem yaptığı da önemlidir. Yani mücadelesini verdiği eylemde neden haklı olduğunun bilincinde olmak, eylemi kadar önemlidir. Eylemini yazı ile cümleleri ile yapan Pakdil, sözcüklerin insanlar arasında bir bağ oluşturduğunu düşünür. Kendisi de cümleleri ile insanlarla daima iletişim halindedir. Şiirde okuyucuya “mi” soru edatını yöneltir ve zihinlerde yolculuğa çıkarır.

⁵⁰⁷ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 45.

⁵⁰⁸ Pakdil, “Bir Yazarın Notları,” sy. 18, 4.

⁵⁰⁹ Pakdil, “Bir Yazarın Notları,” sy. 18, 4.

VI
Ne okuduğumu
Sorar bana toprak
-Muştı sana yeni çocuk
Yüzünde secde izi
Susması mağara
/iştahlı bir aç göz
Ölülerimize galeri toprak baba
Yüreğimizin sağ köşesine
Cezayir petrolü gibi
Yakıcı
Kudüs gereği
Gelip kara kara akar kesiksiz
Tüm havralar havada su değirmeni
Korkuluk gömleği diken bayan terzi
Bir devinim doğada
Sen korursun şiiri ey toprak
Katedrallerin çöktüğünü düşün
Ortada boynu bükük Dostoyevski
Öbürsü günü insanın
Buzağı gibi büyür elinde arabın
Alınteriyle işçinin
Yürürlüğe girer hak⁵¹⁰

Dini Unsurlar: Namaz, secde, Kur'an-ı Kerim, ölüm, Kudüs, Katedral, kul hakkı.

Değerler: Dini inanç değeri, emek harcama / çalışma değeri, adil olma değeri, doğruluk / dürüstlük değeri.

Nuri Pakdil, şiirin bu bölümüne ölüm sonrasına gönderme yaparak başlamaktadır. “İnsanlar! (...) Orada, elimle gösterdiğim yerde, bir Kitap var, alıp okudunuz mu?”⁵¹¹ diyen Pakdil’in, ilk iki dizide toprağın ne okuduğunu sorması ile kastettiği bize öyle geliyor ki; bu dünyada Kutsal Kitabı yani Kur'an-ı Kerim'in okunup okunmadığı sorusudur. Ölüm ötesi hayata inandığını hatta ölüm korkusunun bu şekilde yenileceğini belirten Pakdil⁵¹² şiirde de toprak imgesi ile ahireti kastetmektedir.

Şiirin devamında ise “Kudüs sevilmeden insanlığa girilemez. Bizim için, daha da özel bir konumu vardır. Kudüs'ü savunmak gerçek bağımsızlığı savunmaktır.”⁵¹³ diyen Pakdil, Kudüs üzerinden sömürü zihniyetine olan tepkisini göstermekte ve Cezayir’de meydana gelen soykırıma da dikkat çekmektedir. Pakdil, şiirde her türlü sömürüye karşı olmayı “Kudüs gereği” olarak görmektedir. Pakdil’in şiirlerine baktığımızda Kudüs’ün, insanın evren bilincini ve kimliğini simgelediği görülmektedir. Yani Pakdil’e göre Kudüs

⁵¹⁰ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 48.

⁵¹¹ Pakdil, *Bir Yazarın Notları III*, 86.

⁵¹² Pakdil, *Batı Notları*, 14.

⁵¹³ Pakdil, *Bir Yazarın Notları*, 59.

insandaki vicdanın, insanlığın ve kulluğun bilincidir. İnsan bu bilinç sayesinde kul olduğunu ve sorumluklarını unutmaz. İnsandaki bu bilinç, onun toprağından, kökünden ve geleneğinden koparılmasına veya uzaklaştırılmasına izin vermemektedir.⁵¹⁴ Bu bağlamda Pakdil Cezayir'deki soykırıma dikkat çekmekte, yürekleri petrolün yakıcılığı örneği ile yaktığını ifade etmektedir. Bu acıları yüreklerimizde hissetmenin de gereğini insanlık, kulluk bilincinin gereği olarak görmektedir.

Şiirin son dizelerinde Pakdil tekrar alın terinin önemine değinmektedir. “Tanrı Öğretisi’nde yüceltilen de emek ya, insanın alınteri ya!”⁵¹⁵ ifadelerinden de anlaşıldığı üzere Pakdil, alın terinin ve emeğin kutsallığının Tanrı Öğretisi’nden yani Kur’an-ı Kerim’in vahyinden geldiği düşüncesindedir. Bu bağlamda da şiirde de düzenin yürürlüğe girmesini alın terinin emeğin karşılığının verilmesine bağlamaktadır.

VII

Asyaların hakkını
Arapların hakkını
Doğunun hakkını
Batının hakkını
Akın hakkını karanın hakkını
Doğanın hakkını ölenin hakkını
Aradığımda
Eski defterleri açtığımda
Yeni planlara baktığımda
Asıl şimdi karşımda
Arşın ortasında
Bir arşın yukarısında
Sömürü imgesi çağın bir kasapıçe⁵¹⁶

Değerler: Adil olma değeri, emek harcama / çalışma değeri, ahlak / etik değeri, akli kullanma değeri.

Nuri Pakdil, daima sömürü zihniyetinin karşısında durmuş, yazılarında bu eleştirisini dile getirmiştir. “Bize Evrensel İnsan Söylemi gereklidir; tüm yeryüzünü ıstacak bir ‘aydınlık’ gerekli.”⁵¹⁷ düşüncesini düstur edinen Pakdil, şiirde de “karasiyasa”nın sömürdüğü toprakları sayarak, bu sömürüye maruz kalmış her insanın hakkını düşündüğünü dile getirmekte, bu konuya dikkat çekmek istemektedir. “Yok mu etti Manevî birliğimizi? Karasiyasa mı? Neyi aldı elinden insanın? Dipteki bir bölgede mi diyorsunuz kopma? Bir de insan bunu algılamıyor mu?”⁵¹⁸ Bununla birlikte

⁵¹⁴ Esendemir, “Nuri Pakdil’in Şiirleri Üzerine Tematik Bir İnceleme”, 92.

⁵¹⁵ Pakdil, *Bir Yazarın Notları II*, 57.

⁵¹⁶ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 50.

⁵¹⁷ Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, 117.

⁵¹⁸ Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, 49.

karasiyasanın, kedinin fare ile oynadığı gibi insanla oynadığını ve Tanrı öğreti'sini yadsıdığını ifade eden Pakdil, insanın bu durumun farkına varmasını da engellediğini söylemektedir. “Ağıt kente mi aitti, ülkeye mi aitti; yoksa bunları da taşan bir içeriği mi vardı ağıdın? Bu büyük ağıt nereden kökleniyordu? Tarihsel Öğretiden koparılma, yabancılaşmaya itelenme mi köklendiriyordu bu ağıdın?”⁵¹⁹ sorularını soran Pakdil, şiirde de insanı bu konuda düşünmeye ve bilinçlendirmeye çağırılmaktadır.

VIII

Ey

Ey

Lem

Ka

Lem

Be

Nim

Ka

Lem⁵²⁰

Değerler: İdeal sahibi olma değeri, emek harcama / çalışma değeri.

“Nuri Pakdil için “yazmak”, “tavır ve eylem” demektir. Bir başka ifadeyle, Nuri Pakdil “yazma”yı, yani yaşadığı hayatı “kayıtlara geçirmeyi” bir yaşama biçimi haline getirmiştir.”⁵²¹ Şaban Sağlık'ın Pakdil hakkındaki görüşlerinden de anlaşılacağı üzere Pakdil, düşüncesini, duruşunu, tavrını yani her türlü eylemini yazı ile yapmaktadır. Sözelimi, insanlık ile bağını da yazı ile kurduğunu ifade eden Pakdil: “Bana sorulan soruları eylemlerimle yanıtlamaya çalışıyorum. Eylem = yâni = bir cümle yazabilmek bile.”⁵²²

Bununla birlikte Pakdil, Bir Yazarın Notları III'te “BU KİTABI DA NAMLUYA SÜRÜN!”⁵²³ ifadesine yer vermekte, kitaplarını, yazılarını yani eylemini silah anlamında kullanmaktadır. Çünkü kendisinin mücadelesi, savaşı eylemi yazmaktır. Şiirini incelediğimiz zaman ilk “kalem” kelimesinin yazma aracı anlamında kalem olarak kullanıldığını; ikinci “kalem” ifadesinin ise “kale” anlamında kullanıldığı kanaatindeyiz. Bu bağlamda Pakdil, hem eylemini yazarak gerçekleştirdiğini ifade etmekte, bununla beraber eylemini onu saran, koruyan kalesi olarak görmektedir.

⁵¹⁹ Pakdil, *Bir Yazarın Notları III*, 95.

⁵²⁰ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 51.

⁵²¹ Sağlık, “Yaşayarak Yazan, Yazarak Yaşayan Bir Yazar Nuri Pakdil”, *Hece*, 94.

⁵²² Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, 95-96.

⁵²³ Pakdil, *Simsiyah*, 71.

⁵²⁴ Pakdil, *Bir Yazarın Notları III*, 107.

3.3.4.4. Bizimle Başlayanlar İçin

Önce saatlerini toprağa ayarlayıp
Başladılar yürümeye
-Kıyıda bırakılmış bir şapka
-Limon çürüğü kelime çantaları
-Suya karşı karga
Çok sağlam basıyordu ayakları
Yürüdüler. Açıldı ayakları.
Yazı tahtasında bir sülüs büyüme
Betonlarla taşların başkaldırış gerinişleri
Ama toprak sabırlı bir sülüs kabartma
Şiir ateş aldı
Anne gel büyüt bu çocukları
Baba bir sülüs ekmek getir
-Deniz sûreleri
-Kitabı aç bulursun
-Asya aile
Konuşma kabardı ve bir tüfegün tetiğini buldu
Tüfekte kurşun yok
Çünkü kurşun öldürür
Tüfekte sağdan sola doğru
Bir belgit belli
Gölgesi üstümüze yapışık
And anıtlarının yanına vardık⁵²⁴

Dini Unsurlar: Din, İslamiyet, Kur'an-ı Kerim, iman, ölüm.

Değerler: Dini inanç değeri, sabırlı olma değeri, sorumluluk değeri, sözünde durma değeri, kahramanlık / yiğitlik değeri, aile ve kadına önem verme değeri, cömert olma değeri, akli kullanma değeri, aile ve kadına önem verme değeri.

Edebiyat Dergisi'nin Aralık 1971 tarihli sayısında yayımlanan "Bizimle Başlayanlar İçin" isimli şiir, Ebubekir Sonumut imzası taşımaktadır. Nuri Pakdil, şiirinin isminde "bizimle başlayanlar" ifadesi ile öyle zannediyoruz ki, inançları, davaları ve eylemleri bir olan arkadaşlarını kastetmektedir. İlk dizelerde geçen "Önce saatlerini toprağa ayarlayıp/ başladılar yürümeye" ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Pakdil, dava arkadaşlarının inandıkları davanın yolunda, ölümü bile göze alarak "yürümeye" yani eyleme başladıklarını söylemektedir. "Saatlerini toprağa ayarlamak" insanın her an ölüme hazırlıklı olması anlamındadır. Bu meyanda Pakdil, şiirde bu bilinçle yürümeye başlayanların ayaklarının çok sağlam bastığını vurgulamaktadır.

Şiirin devamında ölüm konusunu işleyen Pakdil, "Yazı tahtasında bir sülüs büyüme" ifadesi ile mezarlıkları kastetmekte, insanın ölüme her an yaklaştığını

⁵²⁴ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 52.

kastetmektedir. “Betonlarla taşların başkaldırış gerinişleri / Ama toprak sabırlı bir sülüs kabartma” ifadelerinde; insanların ölümden kaçmak amacıyla yaptıkları binalar, surlar kastediliyor olabilir. Pakdil, insanların bu çabalarına rağmen ölümün her insan için kaçınılmaz olduğunu vurgulamakta, toprağın sabırla beklediğini işaret etmektedir. Bununla birlikte Pakdil, şiirin insanları bilinçlendirme konusundaki etkisini göstermek amacıyla “Şiir ateş aldı” ifadesini kullanmaktadır.

Nuri Pakdil’in ölüm ile tanışması, daha çocuk yaşlardayken, ağabeyinin ölümü üzerine olmuştur. Bunun akabinde radyodan dinlediği ölüm haberlerinin de etkisiyle ölüm kelimesi Pakdil’in zihninde yer etmiş, yazılarına da bu durum yansımıştır. “Okumaya başladıktan sonra da, içinde tabut sözcüğü olmayan kitapları ciddiye almaz mı oluyordum? Bir kitap illâ ki ölümü mü anlatmalıydı? Ölüme bir umar mı arıyordum?”⁵²⁵ diyen Pakdil, ölümü zamanla hakikat olarak görmeye başlamaktadır.

Şiirine “Anne gel büyüt çocukları / Baba bir sülüs ekmek getir” dizeleri ile devam eden Pakdil, aile içerisinde annenin ve babanın görevlerini tayin etmektedir. Anneyi, çocuğu büyütme çağıran Pakdil, babaya da eve ekmek getirme görevini vermektedir. Bu meyanda Pakdil, çocuğu ruhsal ve bedensel anlamda yetiştirme görevini anneye verirken, ailenin, barınma, beslenme ve koruma görevlerini babaya vermektedir.

Şiirde inanç konusuna da değinen Pakdil, “Deniz sûreleri / Kitabı aç bulursun” dizeleriyle insanları hakikate yönlendirmekte “Kur’an-ı Kerim’i işaret etmektedir. İnanç konusuna çok önem veren Pakdil, insanın Kur’an-ı Kerim’in emirlerine tümüyle inanması ve bağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. “Çünkü, Kutsal Kitap, her ân imdâdımıza yetişecek, içeriğinden taşan insan aşkı bizi sürekli yenileyecek, çürüklüklerimizi oyup çıkaracak bedenlerimizden.”⁵²⁶

Bu meyanda şiiri inceleyecek olursak; Kur’an-ı Kerim’de kırk iki ayet deniz hakkındadır. Bu ayetlerde; Allah’ın kudretinin delili olarak, tatlı su ve tuzlu su olan iki denizin birbirine karışmadan akıp gitmesini belirtmektedir.⁵²⁷ Bununla beraber, deniz ürünlerinin avının insanlara helal kılındığını belirten ayetler⁵²⁸ ve inkârda olanların deniz ile deniz ile cezalandırıldığı ayetler de mevcuttur.⁵²⁹

⁵²⁵ Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, 95.

⁵²⁶ Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, 114.

⁵²⁷ Fatır, 35/12.

⁵²⁸ Maide 5/96.

⁵²⁹ Yunus, 10/90.

Bunun yanında; Kur'an-ı Kerim'de deniz üzerine edilen yeminlerin bulunduğu ayetler de mevcut olup, kıyamet vakti olacakların anlatımında denizde oluşacak değişimlerden bahseden ayetler de vardır. Bu bağlamda Pakdil'in şiirde "kitabı aç bulursun" ifadesiyle okuyucuyu yönlendirdiği ayetlerde genel itibariyle; Allah'ın sonsuz gücü, kudreti, insanlara sunduğu sonsuz ikramlar, hak yoldan ayrılanların cezalandırıldığı gazabı ve yemini görülmektedir. Pakdil, okuyucuya iman noktasında hayatın gerçeklerini, anlamını hatırlatmakta, insanı biz kez daha uyarmaktadır.

Şiirin devamında Pakdil, "Konuşma kabardı ve bir tüfeğin tetiğini buldu" ifadeleri ile yukarıda işaret ettiği deniz sûrelerine telmih yapmaktadır. Kur'an- Kerim'de Tûr suresinde; "Kabarıp, tutuşan deniz"⁵³⁰ ifadesi ile kıyametin tasviri yapılmaktadır. Pakdil şiirinde yazının, sözün şiddetini ifade etmek adına, bu ifadeyi kullanarak, eyleminin gücünü göstermektedir.

Devamında ise; "Tüfekte kurşun yok/ Çünkü kurşun öldürür / Tüfekte sağdan sola doğru/ Bir belgit belli" ifadeleri ile Pakdil, ölüm sonrası hayata işaret etmekte, ölümün insanlar için son olmadığına altını çizmektedir. Kurşun öldürür ancak insan öldüğünde gerçek hayatına doğar, ölüm insan için bir son değil gerçek bir başlangıçtır. Sağdan sola doğru ifadeleri ile Pakdil'in tekrar Kur'an-ı Kerim'i işaret ettiğini anlamaktayız. Pakdil, şiirde senet anlamında belgit kelimesini kullanmakta olup, insanlara ayetlerin hüküm gücünü göstermektedir. İnsanların iman ettikleri takdirde Kur'an'ın emirlerine uymayı kabul ettiklerine işaret etmektedir. Bu bağlamda Pakdil, insanlara sorumluluklarını hatırlatmakta, inancın insanlar için önemini bu şekilde vurgulamaktadır.

Son dizelerde ise Pakdil, "Gölgesi üstümüze yapışık/ And anıtlarının yanına vardık" dizeleriyle, Bezm-i Elest'te Allah ile kul arasında gerçekleşen yemine gönderme yapmakta, insanın bu yemine her an sadık kalması gerektiğini vurgulamaktadır.

3.3.4.5. Anneler ve Kudüsler

I
Güz suları bizim şehrin önünden akar
Kış savunması
Bizim şehir üs öbür şehirlere
Dakka şimdi bir doğu kamerası
Ölümü çeken
Geleceği parmakların bir bir gösterdi
Yeşil bir harmani dizlerinde

---

⁵³⁰ Tûr, 52/6.

Çek denizi aradan
And anıtları koy
Eski çağ taşlarının üstüne
Yeni çağ silahları üstüne
Eylem öğlesi
Gül kurularını birbirine bağladık
Ekmeğimize bulaşan çağın hakkını
Kitabı açarak yonttuk
Soluğunda gül kokusu
Okunan ve bitmeyen bir sayfa
Gibi
Beni çeker bir girişime
Daha dinç ötede
Gerçekte olduğundan daha parlak
Yeresel
Otuz üç katlı bir yapı gibi
Damarlarımızda dolaşan kan gibi
Hâmid çizgisi⁵³¹

Dini Unsurlar: Peygamber Efendimiz, Kur'an-ı Kerim, ölüm, kul hakkı.

Değerler: Dini inanç değeri, tarih bilinci değeri, cesur olma değeri, birlik olma değeri, sorumluluk değeri, umut etme değeri, emek harcama / çalışma değeri, lider olma değeri, mücadeleci olma değeri, sözünde durma değeri, adil olma değeri, Milli bilince sahip olma değeri.

Nuri Pakdil'in "Anneler ve Kudüsler" isimli şiiri, Edebiyat Dergisi'nin Ocak 1972 tarihli sayısında, Ebubekir Sonumut imzasıyla yayınlanmıştır. Şiir toplamda beş bölümden oluşmakta olup, şiirin dördüncü bölümü, Kasım 1973 tarihinde, beşinci bölümü ise Şubat 1974 tarihinde yayımlanmıştır.

Nuri Pakdil'in düşünce dünyasında ve yüreğinde Ortadoğu'nun yeri çok özeldir. "Arap Saati" isimli deneme kitabı da bulunan Pakdil'in eserlerinde; Mekke, Medine, Kudüs, Cezayir, Şam gibi Ortadoğu şehirleri yer almaktadır. Ortadoğu'nun, köklü bir öğretinin mirasçısı olduğunu söyleyen Pakdil'e göre; Batı'nın tüm kuşatmalarına rağmen, evrensel insan söylemi Ortadoğu halklarının içinden fişkıracaktır. Çünkü Ortadoğu ülkelerinin çocukları ateşe, işkenceye, şiddete karşı başışıklık kazanmıştır.⁵³²

Nuri Pakdil, eserlerinde ana tema olarak öncelikle Orta Doğu olmak üzere tüm İslâm coğrafyasını işlemektedir. Orta Doğu içinde de en çok Filistin-Kudüs teması diğer şehirlerden daha çok ele alınmaktadır.⁵³³ "Türk ulusu, Ortadoğuludur, çünkü Ortadoğu

⁵³¹ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 54.

⁵³² Âtîf Bedir, "Bir Yazarın Karasevdası: Kudüs", *Hece* 8, sy. 85 (2004): 303.

⁵³³ Emir Ali Şahin, "Nuri Pakdil'in Şiir Coğrafyasında Kudüs", *Akademik Platform* 2, sy. 1 (2018): 72.

uygarlığını oluşturan uluslardan biridir.”⁵³⁴ diyen Nuri Pakdil, Orta Doğu içinde ise Kudüs’e ayrı bir kıymet vermektedir. Bu meyanda şiirde “bizim şehir” dediği şehrin Kudüs olduğunu düşünmekteyiz. “Güz suları bizim şehrin önünden akar / Kış savunması” ifadesi ile kışa hazırlık yapmak amacıyla sulanan, verim alınan toprak kastediliyor olabilir. Bu bağlamda inceleyecek olursak Pakdil, kış mevsiminin zorluğu ile mücadeleyi; şehirden akan sular ile ise direnişi simgelemektedir. “Kudüs’ü savunmak gerçek bağımsızlığı savunmaktır.”⁵³⁵ diyen Pakdil, üçüncü dizede Kudüs’ün diğer şehirlere üs olduğunu söylemekte ve direnişte, eylemde Kudüs’ün konumuna dikkat çekmek istemektedir. Bununla beraber, şiirde Orta Doğu üzerine yapılan işkencelere Dakka’da yaşanan olaylar üzerinden dikkat çeken Pakdil, yaşanan ölümlerin hüznünü yaşamakta ve yaşatmaktadır.

Şiirin devamında Pakdil, Kur’an-ı Kerim’in önemine bir kez daha vurgu yapmaktadır. “Ant anıtları” ifadesi ile Pakdil, insanların Allah’a Bezm-i Elest’te vermiş oldukları sözü hatırlatmakta, insanlara sözlerinin arkasında durmaları gerektiğini söylemektedir. Bu bağlamda Pakdil, “Eski çağ taşlarının üstüne / Yeni çağ silahları üstüne” ant anıtlarını koy derken; hem geçmişte hem gelecekte; yani her zaman ve her yerde verilen o söz gereği, Kur’an-ı Kerim’in emir ve buyruklarına uyulması gerektiğinden bahsetmektedir.

Şiirin devamındaki dizelerde ise “Soluğunda gül kokusu” ifadesinden Pakdil’in Mutlak Önder’den yani Hz. Peygamber’den söz ettiğini düşünmekteyiz. “Peygamber’in hayatı, “bir inancın hangi yöntemlerle gerçekleştirilebildiğinin” somut örneğidir.”⁵³⁶ diyen Pakdil, bu dizelerde Peygamber Efendimizi “Okunan ve bitmeyen bir sayfa” ifadeleri ile tasvir etmekte, girişime yani eyleme başlamak için O’ndan cesaret ve güç aldığını belirtmektedir.

“Ülkemiz Batı’ya yöneldiğinden beri, Batı’nın değer yargılarını aldığımızdan beri içtenlikle saptayalım ki özgün bir ulus olma niteliğini yitirdik.”⁵³⁷ düşüncesine bir çözüm olarak Pakdil, şiirin devamında, yerli düşüncenin, yani yerel olan her şeyin öneminin vurgusunu yapmaktadır. Türk Ulusu’nun Müslüman olduğunu ve duygularının düşüncelerinin kaynağının da Müslümanlık olduğunu⁵³⁸ her fırsatta dile getiren Pakdil,

---

⁵³⁴ Pakdil, *Biat I*, 31.

⁵³⁵ Pakdil, *Bir Yazarın Notları*, 59.

⁵³⁶ Pakdil, *Batı Notları*, 42.

⁵³⁷ Pakdil, *Biat I*, 71.

⁵³⁸ Pakdil, *Biat I*, 71.

öyle zannediyoruz ki “Otuz üç katlı bir yapı” ifadesi ile her Müslüman’ın bilmesi gereken meşhur otuz üç farzı⁵³⁹ kastetmektedir. “İmanın altı, İslam’ın beş, namazın on iki, abdestin dört, guslün üç ve teyemmüm abdestinin üç farzı vardır.”⁵⁴⁰ Bu meyanda Pakdil, geleneklerimize bağlanmamız gerektiğini, Müslüman olduğumuzun bilincinde olup buna göre hareket etmemiz gerektiğini söylemektedir.

II

At ipi atladı
Kitap soluyan atlar
Çocuk atı çağırdı
At çocuğu tanıdı
Denizi çek annemin başörtüsüyle ey sevgili
At geçer o zaman denizi
Bilirsiniz ormanlarda sonsuz bir at gelir
Görmüşsünüzdür çocukların rüyalarında da gelir
Biner ona
Sünnetçi
Cezayir’e atlarla gidilirdi
Babam atla bağa gelirdi
Yeni Ali
Paris’i atla dolaşacak
İyi binen ata
Bir solukta geçer Hazar’ı
Yavaş yavaş ingiliz
Tuzağına düşer at süren yiğitlerin⁵⁴¹
Dini Unsurlar: Hz. Ali.

Değerler: Umut etme değeri, aile ve kadına önem verme değeri.

Nuri Pakdil, yukarıdaki dizelerde de olduğu gibi şiirlerinde “at” motifini sıkça kullanmaktadır. Halk Edebiyatı’nda at, düz yazılarda, nazım şekilleri ve türlerinde de çok kullanılan motiflerindendir. “At” motifi Halk edebiyatında çoğu zaman “rüya” motifi ile beraber kullanılmaktadır. Rüya da “at” görülmesi çoğu kez “at murattır” atasözü ile tabir edilmekte olup, Pakdil’in de bu anlamda kullandığını düşünmekteyiz. Bu bağlamda Pakdil, şiirde gelecekte umutlu olduğunu ifade etmekte, özellikle çocukların bu konuda önemine değinmektedir. Bununla beraber, “denizi çek annemin başörtüsüyle ey sevgili” ifadelerinden çocuğun bilinçli bir şekilde yetiştirilmesinde annenin önemine dikkat çektiği de düşünülmektedir.

III

⁵³⁹ İslam bilginlerinin büyük çoğunluğuna göre bu sayı 32 olarak kabul edilmektedir. Ancak, Abdülhakim Arvâsi 33 olduğunu kabul etmektedir. Pakdil’in, Arvasi ile olan yakınlığından ve Arvasi’nin 33 farz ifadelerinden ötürü bu şekilde kullandığını düşünmekteyiz.

⁵⁴⁰ Dini Terimler Sözlüğü, “Otuz Üç Farz”, erişim tarihi, 12 Şubat 2020, <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Dini-Terimler-Sozlugu/Detay/OTUZ-UC-FARZ/2565>

⁵⁴¹ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 56.

Tûr Dağını yaşa
Ki bilesin nerde Kudüs
Ben Kudüs'ü kol saati gibi taşıyorum
Ayarlanmadan Kudüs'
Boşuna vakit geçirirsin
Buz tutar
Gözün görmez olur
Gel Anne ol
Çünkü anne
Bir çocuktan bir Kudüs yapar
Adam baba olunca
İçinde bir Kudüs canlanır
Yürü kardeşim
Ayaklarına bir Kudüs gücü gelsin⁵⁴²

Dini Unsurlar: Tûr Dağı, Kudüs, din kardeşliği.

Değerler: Dini inanç değeri, öz-denetim değeri, tarih bilinci değeri, sorumluluk değeri, sevgi değeri, aile ve kadına önem verme değeri, mücadeleci olma değeri, özgürlük değeri.

Kudüs, hem dinimizce hem de diğer dinler tarafından kutsal kabul edilmiş bir şehirdir. Nuri Pakdil'in düşünce dünyasında ve yazılarında Ortadoğu'nun, özellikle de Kudüs'ün yeri ve değeri vardır. İstanbul'dan Ankara'ya taşındığı sırada Pakdil, yanına sadece Kudüs fotoğrafını, yazı makinesini ve çantasını alır. Kudüs, Pakdil'in daima yanında ve yüreğindedir.⁵⁴³

Pakdil, Kudüs'e olan sevgisinin nedeni sorulduğunda şöyle yanıtlamaktadır;

Benim dünyamda, İstanbul'un özel bir yeri, Kudüs'ün daha özel bir yeri vardır. Mekke, Medine, Kudüs ve İstanbul sevilmeden hayatın, yani varoluşumuzun hikmeti kavranılamaz. Bizim için özel bir konumu vardır Kudüs'ün. Ezelî ve Ebedî Ulu Önderimiz Hz. Muhammed'in Mirac'a yükselirken en son ayak bastığı yer Kudüs'tür. Bizim eylemimizin evrenselliği oradan başlamaktadır. Kudüs'ü bunun için çok düşünmeli, çok sevmeliyiz.⁵⁴⁴

Nuri Pakdil'in, şiirde bahsettiği Tûr Dağı Hz. Musa'nın Allah ile birebir konuştuğu dağdır. Pakdil, Kudüs'ün anlaşılmasını Allah ile kurulacak böyle bir bağa bağlamaktadır. Ancak o zaman bilinecek Kudüs'ün kutsallığı, mücadelesi, direnişi. Nuri Pakdil, şiirde Kudüs'ün dinler açısından önemine vurgu yapmakta ve Kudüs'e karşı duyduğu derin muhabbeti anlatmaktadır. Kudüs, Müslümanların günümüzde içinde buldukları durumu simgelemektedir. Bununla beraber Orta Doğu'nun da kalbidir.

⁵⁴² Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 58.

⁵⁴³ Ali Ulvi Temel, "Düşünce ve Edebiyat Açısından Nuri Pakdil'in Ortadoğu Algısı", *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 109.

⁵⁴⁴ Nuri Pakdil, *Tüm Karanlığa Yiğit Direniş: Konuşmalar 2*, (Ankara: Edebiyat Dergisi Yay., 2016), 121.

Pakdil'e göre uyanış Orta Doğu'da başlayacak ve tüm yeryüzüne yayılacaktır.⁵⁴⁵ Bu meyanda Pakdil, Kudüs'ü "kol saati gibi" her zaman yanında taşıyarak, bu uyanışı, direniş gücünü hiç unutmamak, her daim yanında yüreğinde hissetmek istemektedir.

Şiirin devamındaki dizelerde Pakdil "Ayarlanmadan Kudüs'e" ifadesi ile "zamanın, mekânın, oluşun ve kün emrinin bilincine"⁵⁴⁶ ancak kendisini Kudüs'e ayarlayan insan varabilir demektedir. Pakdil yüreğinin ve beyninin merkezine Kudüs'ü yerleştirmektedir. Kudüs'süz geçen zamanın boş olduğuna, içinde Kudüs olmayan kalbin buz tutacağına ve Kudüs'ü anlamayan, görmeyen gözün kör olacağına inanır. Pakdil şiiri ile okuyucusunda da bu duyguları canlandırmak istemekte ve tüm insanların bilinçlenerek, harekete geçmesini arzulamaktadır.

Şiirin devamında "Gel / Anne ol / Çünkü anne/ Bir çocuktan bir Kudüs yapar / Adam baba olunca / İçinde bir Kudüs canlanır" ifadelerinden, Pakdil'in Kutsal davasının merkezinde ailenin olduğunu anlamaktayız. Turan Koç, Pakdil'in şiirlerini genel anlamda şu şekilde değerlendirmekte olup, kanaatimizce çok yerinde bir tespit yapmaktadır.

Nuri Pakdil'in şiirleri, onun bağlı bulunduğu İslâm medeniyetinin 'ontolojik' ve 'epistemolojik' kırılmalardan dolayı yaşadığı sarsıntının acısını duyan ve duyurmaya çalışan bir şiirdir. Bu bakımdan, bu şiirlerde yükseliş dönemlerinin coşkusundan çok karmaşa ve fetret dönemlerinin sancısı ve direnci okunur. Bu şiirlerin bir köz gibi oluşları ve zaman zaman acı bir kahkahaya yaslanmaları bu yüzdendir: acı, direnç ve lirizm iç içe.⁵⁴⁷

Yani Pakdil, bu şiirde de kutsal davasını dile getirmekte, bu davada anne ve babanın önemine değinmektedir. Anne, çocuğun hem bedensel hem ruhsal gelişiminde en etkili varlıktır. Bir anne, yetiştirmesi ile güçsüz ve savunmasız bir çocuğu bir direnişçiye, savaşçıya dönüştürebilmektedir. Bundandır annenin çocuktan Kudüs yapması. Babanın görevi olan evladını her türlü tehlikeden koruma durumunu da yine Kudüs sevgisi ile açıklamaktadır Pakdil.

Şiirin üçüncü bölümünün son dizelerinde Pakdil, bu kez Kudüs'ü güç, direniş, cesaret, anlamlarının yerine kullanmaktadır. "Yürü kardeşim / Ayaklarına bir Kudüs gücü gelsin" ifadeleri ile okuyucusunu da harekete geçirmek isteyen Pakdil, bu yürüyüşte yeni eylemde, mücadelede gereken direniş gücünün, Kudüs sevgisi ile olacağını ifade etmektedir.

IV
Narin bir üzüm anne yüreği

⁵⁴⁵ Bedir, "Bir Yazarın Karasevdası: Kudüs", *Hece*, 302-303.

⁵⁴⁶ Su, *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, 301.

⁵⁴⁷ Koç, "Nuri Pakdil'in Şiirleri Üstüne", *Hece*, 153.

ağlaması çocuğun
çöl tülbent üstünde
sarar onunla anne yüreğini
Çocuk harita
anne çocuğun gözleriyle bakar
uyur çocuk
anne bekçi daim
Sokaklar dar mı
boğulur anne
bu atlar
geniş alan ister
Çocuk koşar
ardından K da
insanın yüreğinde bir parça Kudüs vardır yani K
anne şimdi eline aldığı yüreğini yerine bırakır
Irmak yatağıdır
çocukların cepleri
bilmeyiz bütün ırmaklar sabahları
akşamları çocuk ceplerindedir
Erişince kelime beyi
çocuğun etine
pamuk gibi yumuşak olur o dağ
anneler her yerde o dağı arar
Dener çocuk
öndeki çocuk boynu mitralyözdür
toz kalktı mı ayaklardan
Attaki çocukla birlikte ikisi de attır
Doğudan mı batıdan mı
yürüyen bir çocuk göreceğiz Kudüs'e
ben çok önce çıktım doğu'dan
anneler her yerde arar beni
Çocuk Akdeniz görmüş
her ülkede bulunan
bir
K'dır
Büyüyor elinde bomba
bombanın gerçeği yumuk çocuk eli
ama çocuk
aykırı görülür ölüme
Ölüm de yasadır
artar K
annelere sunu günaydın
çocuk önder⁵⁴⁸

Dini Unsurlar: Din, İslamiyet, Kudüs, ölüm, din kardeşliği.

Değerler: Dini inanç değeri, sorumluluk değeri, sevgi değeri, tarih bilinci değeri, Milli bilince sahip olma değeri, lider olma değeri, aile ve kadına önem verme değeri, mücadelecilik olma değeri, cesur olma değeri, birlik olma değeri, özgürlük değeri.

⁵⁴⁸ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 62.

Nuri Pakdil, yukarıdaki dizelerde annenin yüreğini üzüm tanesinde benzetmekte; bir annenin çocuğuna karşı duyduğu, sevginin, şefkatin ve merhametin narinliğini anlatmaya çalışmaktadır. Şiirlerinde sık sık Orta Doğu konusunu işleyen Pakdil, bu şiirinde de Orta Doğu halkının yaşadıklarına değinmekte, savaşın ortasında kalmış çocukların anneleri tarafından korunmalarını dile getirmektedir. Orta Doğu, halkının rahat yüzü görmediği, sürekli zorunlu göçlerin yaşandığı bir bölgedir. Pakdil, göç etmek zorunda kalmış insanların, yaşadıkları yere ait hiçbir şeyi unutmamasını istemektedir. Göç eden insanların yurtlarını da ezberinde taşıyarak onu yitmekten kurtarabileceğini söylemektedir. Pakdil, bu ve birçok şiirinde, ezilen halkların yürek ve bellek kaleleri olarak dillendirmektedir.⁵⁴⁹

Bu bağlamda Pakdil, bir annenin çocuğu için, çocuğuna göre coğrafyasını değiştirdiğini, yurdunu çocuğuna uygun belirlediğini “çocuk harita” dizesi ile ifade etmektedir. Annenin her daim çocuğunu gözetmesini, onu koruyup kollamasını da onu bekçiye benzeterek anlatmaktadır.

Şiirin devamında Pakdil, annelerin çocuklarının başına gelebilecek bir tehlikede canlarının acıdığını ifade etmektedir. “At” motifini kullandığı dizelerde Pakdil, hayallerin, umutların bir gün gerçekleşeceğini, Orta Doğu halkının bir gün muradına ereceğini söylemektedir.

Çocukların ceplerini ırmak yatağına benzeten Pakdil, kanaatimizce “cep” motifi ile çocukların yüreklerini kastetmektedir. Çocukların kalplerinde ne taşıdıklarını bilemeyeceğini söyleyen Pakdil, “ırmak” motifi ile de bir sürekliliği, bir coşkuyu anlatmak istiyor olabilir. Kendisini “kelime beyi” şeklinde niteleyen Pakdil, güçlüklerin, engellerin aşılmasını da çocuğun ruhuna ulaşılmaya bağlamaktadır. Bununla beraber, “anneler her yerde o dağı arar” dizeleriyle Pakdil; annelerin her zaman zorlukların bittiği, rahat edilen güzel günlerin özleminde olduğunu ifade etmektedir.

Pakdil, sonraki dizelerde çocuğun boynunu çok namlulu bir silaha benzetmekle, çocuğun eyleminin etkisini ifade etmektedir. Bununla birlikte, çocuğun bu direniş yolculuğu elbette “at” ile dir.

V
Mavi ışın dolanır anne gömleğinde
bal arısı deniz suyu
tayfi çocukların
gözetir kudüsleri

⁵⁴⁹Akbayır, ““Her Dağın Bir Duruşu Vardır” Kalbimin Doğusunda Bir Avuç Şiir”, *Hece*, 156.

Kar yağmaz uçar anne gözlerinden
anne eli ovadır
oynayınca çocuk
daha genişler
Kudüs'e şiir gömlek dikişi annenin
gösterir yönümüzü iğneden çıkan ipliğin konumu
kare ya dikdörtgen
annenin çocuk yanağındaki izi
Düşününce anne
kudüsler yakınlaşır
bir tanrı tanımazın elinde de
kudüs haritası bakar kudüs yaklaşımıyla
Kelime anne dişleri
kiminde otuz iki kiminde otuz üç kelime
çocuk bu kelimeleri
öğrenerek yaş alır
Tapınakla yürek arasında en canlı ilişki
yüreğimiz sıkışınca
anladık
el-aksâ'dan bir taş düşürülmüştür
İnsan
soyaçekim
göğe yansır umudu
baktıkça aynada
Ve çocuk gülünce
ışır el-aksâ
el-aksâ bilir ki
çocuk koyacak o taşı
ki biraz kirazdır ki biraz silâhtır
çocukların
gözleri
parmakları
getirince baba
kudüs'ü özümleyen ekmeği
yeniler anne andını
kirazın ve silâhın üstüne
deniz kabartısıyla
aynı andadır anne andı ve çocuk solunumu
bilir baba
toprağı süren makinanın hüznüle kudüs'ü söylediğini
Ağıt yakışmaz
şiire ve çocuk yüzlerine
ki çocuk yüzleridir getirir bizlere
gereğini bağımsızlığın
İlerler zaman
kudüs koşusunda
ancak anlar
çocukların dâim önde olduğunu⁵⁵⁰

Dini Unsurlar: Kudüs, Tanrı, tapınak, el-Aksa.

⁵⁵⁰ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 67.

Değerler: Dini inanç değeri, sevgi değeri, akli kullanma değeri, özgürlük değeri, sözünde durma deri, mücadeleci olma değeri, umut etme değeri, cesur olma değeri, aile ve kadına önem verme değeri, lider olma değeri, sabırlı olma değeri.

Nuri Pakdil, Kudüs'ü gözeten, koruyan ve kurtaracak olan çocuğun annesinin özelliklerini saymakta; gömleğinde mavi ışık, bal arısı, deniz suyu olan bir anne olduğunu belirtmektedir. Pakdil'in denemelerinde de zaman zaman yer verdiği “mavi ışın” eylemde, direnişte, insana yol gösteren bir güç, kuvvet ve direnç anlamlarında kullanılmıştır. “Mavi bir ışın çiziyordu yollarını.”⁵⁵¹ Yine bir başka yerde: “Şimdi sabahtı, direncini yitirmeyen bu yeni doğan güneş mavi ışınlarını boşaltıyordu.”⁵⁵²

Pakdil, direnişte annenin önemini vurguladığı dizelerine “Kar yağmaz uçar anne gözlerinde” dizeleri ile devam etmektedir. Bu dizelerde, karın soğukluğu, don olaylarını veya yaşanan olumsuzluklarını anne ile engelleyen Pakdil; kar yağmasını da olumlamaktadır. Kar, yeryüzüne inmeden, tüm güzelliğiyle annenin gözlerinde uçar gider. Çünkü “anne eli ovadır” yani bereketlidir. Ova, hem verimlidir hem de fiziki yapısı gereği soğuktan koruyan bir özelliği vardır. Tıpkı anne gibi. Çocuk annesinden ne öğrenirse, annesi onu ne kadar iyi eğitirse, çocuğun ileriki nesillere etkisi o derece fazla olur. Yani “oynayınca çocuk / daha genişler”.

Şiirin devamında Pakdil, Kudüs'ün, bir annenin çocuğunu yetiştirirken takındığı hassasiyet ve titizlikle inşa edilen bir medeniyet olduğunu vurgulamaktadır. Anne, çocuğunun bilinçli yetişmesi, ahlakının güzel olması ve kişiliğinin düzgün şekillenmesi için özenle ve titizlikle uğraşır. Bununla beraber Pakdil, annenin çocuğun yüreğine gömlek diker gibi Kudüs'ü işlediğini, diktiğini de anlatmak istiyor olabilir. Bu bağlamda Pakdil, “gösterir yönümüzü iğneden çıkan ipliğin konumu” dizeleri ile de annenin ipinin konumunun daima Kudüs'ü gösterdiğini kastetmektedir. Bundan dolayıdır annenin çocuğunun yanağında bıraktığı iz Kudüs'ün geometrik şeklini vermektedir.

Nuri Pakdil'e göre Kudüs'e, annelerin düşünmesi ile yaklaşılır. Yani annenin çocuğa doğru bir şekilde tanıtp, yüreğine Kudüs sevgisi yerleştirmesi ile direniş olur, eylem olur. Pakdil, Kudüs'ün üzerindeki kara bulutları ifade etmek için “bir tanrı tanımazın elinde de / kudüs haritası bakar kudüs yaklaşımıyla” dizelerini kullanmaktadır. Bu bağlamda Pakdil, Kudüs halkının, sırf inançlarından ötürü maruz kaldıkları saldırıyı

---

⁵⁵¹ Pakdil, *Biat I*, 33.

⁵⁵² Pakdil, *I*, 35-36.

eleştirmektedir. Devamında ise Pakdil'in kelimeleri anne dişine benzeterek, tekrar annenin bilinçli nesiller yetiştirmedeki önemine değindiğini görmekteyiz. Annenin yaşanan olaylara karşı takındığı tavır ve gösterdiği sabır çocuğunu da etkilemekte, çocuk bunların gölgesinde büyümektedir.

Kudüs, üç büyük din için de kutsal mekân olarak kabul edilen mabettir. Pakdil; “Tapınakla yürek arasında en canlı ilişki / yüreğimiz sıkışınca / anladık / el-aksâ'dan bir taş düşürülmüştür” dizleri ile mabede olan saygının yittiğini ifade etmektedir. Pakdil, Kur'an-ı Kerim'in hükümlerinin uygulanmadığı bir dünyada, insanın da inancından kopmasını El-Aksâ'dan düşen taşlar ile somutlaştırmaktadır.⁵⁵³

Nuri Pakdil, umudunu her zaman diri tutmuş, hiçbir zaman umutsuzluğa kapılmamıştır. “Ne ki, çevremiz umut. Umuda dokunduk. Umuda dokunulunca onun özü de belirir, aydınlanır kapsamı, ülkü ve eylem öne geçer.”⁵⁵⁴ Umut ile eylemin öne çıkacağını belirten Pakdil, “insan/ soyaçekim / göğe yansır umudu / baktıkça aynada” dizeleri ile insanın Allah'a duyduğu umudu dillendirmektedir. Gelecek nesillere olan umudunu şiirin devamında dile getiren Pakdil, el-Aksâ'nın çocuğun gülümsemesi ile ışıyacağını belirtmekte, çocuğun inancı ile yarınları şekillendireceğini ifade etmektedir.

“Yazarın elinde silah değil, kalem vardır. Yazarlar genellikle sözcüklerle başkaldırırlar.”⁵⁵⁵ Bu bağlamda Pakdil “Şiire ve çocuk yüzlerine ağıt yakışmaz” diyerek, insanlara çocuklar üzerinden sorumluluklarını hatırlatmaktadır. Pakdil, Anneler ve Kudüsler şiirini, Kudüs için çocukların direnişinin ve eyleminin önemine vurgu yaparak bitirmektedir.

3.3.4.6. Kale

...Bizim şehrin buğdayı
Çocukların elham bağışıyla daha gür çıkardı
Ki o sarı sayfa sarı buğdayı savunurdu
Çocukları savunurdu
Sarı sayfa nöbetçi
Ölüm ötesine elçi
Ben o sayfayı savunurum ey çocukluğumun
(öğretmeni
Sevgili Ahmet öğretmenim
Çocukluğum benim

⁵⁵³ Esendemir, “Nuri Pakdil'in Şiirleri Üzerine Tematik Bir İnceleme”, 51.

⁵⁵⁴ Pakdil, *Biat I*, 42.

⁵⁵⁵ Hilmi Uçan, Nuri Pakdil: “Gözlem, Sorumluluk Duygusu, Sorgulama Ve Yazı(n)ın Sancısı”, *Hece 8*, sy. 85 (2004): 175.

Durmayan attır
Okul kaplumbağalarını gördüm
Bakır dönemi
Seni geri veriyorum
İbrahim bıçağı ile
Kablolarını kestim
Şehrin ortasındayım
Şimdi yüreklerimizden
Güneşler doğduruyoruz
Sizlerle kuvvetliyim
Arkadaşlarım benim
Eylem giysileri diken
Bir terziyim
Alanda
Ana yol göstergesiyim
Her şeyi attım üstümden
Elimde bir kitap kaldı⁵⁵⁶

Dini Unsurlar: Fatıha Suresi, ölüm, ölüm ötesi hayat, Kur'an-ı Kerim, Hz. İbrahim.

Değerler: Dini inanç değeri, birlik olma değeri, vefalı olma değeri, arkadaşlık / dostluk / kardeşlik değeri, lider olma değeri, emek harcama / çalışma değeri, saygı değeri, kahramanlık / yiğitlik değeri, mücadeleci olma değeri, sorumluluk değeri, sevgi değeri.

Nuri Pakdil'in "Kale" isimli şiiri Ebubekir Sonumut imzasıyla Edebiyat Dergisinin Şubat 1972 tarihli sayısında yayımlanmıştır.

Pakdil, ilk dizelerde "Bizim şehrin buğdayı / Çocukların elham bağışıyla daha gur çıkardı" ifadeleri ile çocukların yetişmesinde Kur'an'ın önemine vurgu yapmaktadır. Elham, Fatıha Suresinin halk dilindeki adı olup, Kur'an-ı Kerim'in özeti şeklinde yorumlanmaktadır. Bu meyanda Pakdil, çocukların Kur'an-ı Kerim'in bilincinde olup, bu şekilde yetiştirilmesi halinde daha verimli olacaklarını ifade etmektedir.

Şiirin devamında buğdayı ve çocukları savunan sarı sayfa ise Kur'an-ı Kerim'dir. "Sarı sayfa nöbetçi / Ölüm ötesine elçi" dizelerinden de anlaşılacağı üzere Pakdil, Kur'an'ın insanın ölüm sonrası ile ilgili sorularının da cevabı olduğunu belirtmekte, inanan insan için en doğru yol gösterici olduğunu ifade etmektedir. Pakdil, şiirinde kendisine okuma yazma öğreten ve ders aralarında Kur'an-ı Kerim'i okuyan Ahmet öğretmenini anmaktadır, sarı sayfayı yani Kur'an-ı Kerim'i savunduğunu dile getirmektedir.

---

⁵⁵⁶ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 77.

Daha çocukluk yıllarında ailesi tarafından bilinçli bir şekilde yetiştirilen Pakdil, “Çocukluğum benim / Durmayan attı” dizeleri ile eylemine o yıllarda başladığını ifade etmektedir.

Şiirin son dizelerinde ise Pakdil, öyle zannediyoruz ki beraber Edebiyat Dergisi’ni çıkardıkları arkadaşlarını anmaktadır. Eylemini yazı ile yapan Pakdil, bu yürüyüşe, direnişe yani eyleme yüreğini koyduğunu, arkadaşlarının da bu bilinçte olduğunu vurgulamaktadır. “Şimdi yüreklerimizden / Güneşler doğduruyoruz” ifadeleri ile ise yazmanın önemine dikkat çeken Pakdil, arkadaşları ile birlikte kuvvetli olduğunun da altını çizmektedir. Kendisine “Eylem giysileri diken” terzi olarak niteleyen Pakdil, eylemin temsilcisi olduğunu belirtmekte ve insanları yazıları ve fikirleri ile yönlendirdiğini ifade etmektedir.

3.3.4.7. Mağara

...Dondu karanlıkları
Çünkü bir çocuk doğdu mu bir umut birlikte gelir
Çünkü çocuk karanlığın karşıtı
Havalanacak bir kuş
İçimizde eylem
Ekmeğim yazı makinam andım benim⁵⁵⁷

Değerler: Umut etme değeri, ideal sahibi olma değeri, sevgi değeri, emek harcama / çalışma değeri, özgürlük değeri.

Edebiyat Dergisi’nin Nisan 1973 tarihli sayısında yayımlanan “Mağara” isimli şiir Ebubekir Sonumut imzası taşımaktadır.

Nuri Pakdil, yukarıdaki dizelerde çocuğun gelecek için bir umut olduğunu belirtmektedir. Çocuğun dünyaya gelmesini güneşin doğması ile imgeleyen Pakdil, güneş nasıl dünyayı ısıtıp, aydınlatıyorsa çocuk da nesilleri aydınlatıp, kalpleri ısıtmaktadır. Ona göre çocuk “karanlığın karşıtı” aydınlık, ferah bir gelecektir.

Şiirin devamında ise Pakdil, yazının önemini ve kendisi için kıymetini dile getirmektedir. Pakdil’e göre eylem, olaylar karşısında bir tavır alma, duruş sergileme görüşünü ortaya koyma durumudur. Kuş ise zihinlerde özgürlük, bağımsızlık ifadelerini çağrıştırmaktadır. Bu meyanda şiirde eylem için “havalanacak bir kuş” ifadesini kullanan Pakdil, “eylem” halinde olma durumunu, özgürlük ile ifade etmektedir. Nuri Pakdil’in

⁵⁵⁷ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 89.

eylemi ise yazmaktır. Pakdil, “ekmeğim yazı makinam andım benim” dizesinde ise eylemin insan için ekme kadar ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır.

3.3.4.8. Kent Yorumu

...Ey bir vaiz gibi bilge
Eskimeyen Öğreti
Çevrili toprak
Kent mutlakı
Alırken yanına
Babamı bıraktığımızda
Yüzünde babamın
Son vuran gök sarısı
Yorumu yaşamın
Ölüm
Denir
Dö/nü/lür
Dönülmez bir ant
Şavkı dirimin
Doğar gün tam süvarinin
Ata binerken
Ayağına degen üzengiye
Kentin süvari/
                    siyim diye dişlerimde
Yer altı azığı
Bengi çünkü
Irmakta yudum kelimelerimi
Elim ve kelimelerim
Grevlerim
Gözcülerim ve öncülerim
Piştik vav ocağında ey Yunus Usta
Bu şiir kentin yorumu
İnce bir çöptür eşiğinde Şiirimizin Ustası⁵⁵⁸

Dini Unsurlar: İslamiyet, Dini öğreti, Kur’an-ı Kerim, Peygamber Efendimiz, ölüm, sonsuzluk.

Değerler: Dini inanç değeri, sevgi değeri, Milli bilince sahip olma değeri, saygı değeri, vefa değeri, ideal sahibi olma değeri, emek harcama / çalışma değeri, umut etme değeri.

Nuri Pakdil’in Kent Yorumu şiiri Edebiyat Dergisi’nin Mayıs 1973 tarihli sayısında Ebubekir Sonumut imzası ile yayımlanmıştır.

Ölüm kavramı ile çocuk yaşta tanışan Pakdil, şiirde de babasının ölümü üzerinden tekrar ölümün insanın mutlak hayatına dönüş olduğu gerçeğini vurgulamaktadır. Babası Pakdil’in hayatına duruşu ve kişiliği ile büyük oranda etki etmiştir. Bununla beraber

⁵⁵⁸ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 93.

ölüm, ilk insandan son insana dek devam edecek, eskimeyen bir durumdur. Nuri Pakdil ilk dizelerde babasının ölümünü hatırlamakta ve onunla vedalaşmakta; şiirin devamında ise “Yorumu yaşamın / Ölüm / Denir” dizeleri ile de ölümün tanımını yapmaktadır.

Şiirin devamında ise Pakdil, ölümün mutlak bir yolculuk olduğunu “Dö/ nü/ lür/ Dönülmez bir ant” dizeleri ile ifade etmektedir.

Pakdil, ölümün bir son olmadığını aksine bir sonsuzluk olduğunu belirtirken, bu dünyada yapıp ettiklerimiz için de “Yer altı azığı” demektedir. Kendisini de davası yolunda süvari ilan eden Pakdil, eylemini yazı ile yaptığını bir kez daha dile getirmektedir.

Pakdil, şiirlerinde ve diğer yazılarında sıklıkla Peygamberlerden, Sahabelerden ve Veliyullahtan söz etmektedir. “Kent Yorumu” isimli şiirinde de Yunus Emre’den bahsetmekte ve Yunus Emre’yi kendisinin ustası ilan etmektedir. Pakdil Biat II kitabında Yunus Emre’yi şu şekilde anlatmaktadır. “Yunus Emre, halkın içine değil, insanın içine girmişti. ‘Erik dalına’ çıkar gibi görünürken, aslında, insanın iç dünyasını araştırıyordu. Her yeni şiiriyle, o gizemli alanda bir adım daha ilerliyordu.”⁵⁵⁹ Bu bağlamda Pakdil de “İrmakta yudum kelimelerimi” dizeleri ile kelimelerini yanlışlarından arındırdığını ifade etmektedir. Ancak bu yaptıkları bile şiirini Yunus Emre’nin şiirleri ile kıyaslandığında “ince bir çöp” olmaktan kurtaramamıştır.

3.3.4.9. Su Kasîdesi

dağ patlar akan kandır kaç yıldır üstümüze
gül silâhı ellerde ki vurur yalım yüzümüze
gemilere yüklü sabır ki dönüşür akar sulara
yedi yüz yıldır yansır mevlana’dan kitaplara
sudan topraktan yaratılmıştır insan
erdem kaleleri artır doğayı sesleri
değişmeyen yeni doğan çocuktan da ileri
insancı özgürlükçü emekçi Kur’an ayetleri
kelimeler başkaldırı doğu’da batı’da
süt direnç su evrensel ülke beyleri
yürüyen işçiler çoğalan umut sürekli dirimdir
milyar el birleşir kitap özü o el benimdir
yakut kaysıları büyür ayın ortasında
bunlar mekke işçileri tarihin ki yeni şantiyelerdir
89 ve 12 düşbozumları ki o tarih sapmaları
aşılıyorum gökle insan emeğine yüreğimin çarpıntısını
darağacı birikimi kurşuna dizme toplamı
ey aşk geceleri gündüzleri gelip gidiyor yüzün

⁵⁵⁹ Pakdil, *Biat II*, 113.

idamlar duyurur ölülere öncekilere dirilme isteğini
yer altında yer üstünde yürür inanç söylevi
ellerini yıkıyorsun nereye baksam su
dolduracak kap var mı ki bu uçuşan öfkeleri
geceler güneşlere bağlanır minare ipiyle
müezzindir o ülkede uyaran savaş pilotu
koyu hüznü bulmak için kapılırim bir fırtınaya
iki yanımda saçların akar benimle birlikte su
süzülen kuş değil havadaki baylar bir işçi ekmeği
ayarlar şiirimizi bayanlara denge kuşu
bir ses dimdik tutar beni
/insan yalnız emeğinin karşılığını görecektir/
alınlar çeşmedir atom reaktörleridir çalıştıran o su
gözlerim fabrika saatlerini bütün tarih o su
adem koştur bulmak için havva'yı alında ilk o su
sonra büyüdü büyüdü büyüdü o su
kardeşliktir aradığımız evrensel ahlâkın ilkeleri
şiir çağlar iş bırakımında ve işe başlama saatlerinde
istanbul eski gazel kim yazacak seni ey kıyı
kelimelerin işlevi kurşun taşımak oldu
yeni bir kasırgadır dünyanın yüreği
sayfalarda işçi avuçlarında ve de alınlarında
(damıtılır o su
ellerine on kasîde övgü şiirimize
gözlerine yorumladığım zamandır o su⁵⁶⁰

Dini Unsurlar: Din, Peygamber Efendimiz, Mevlana, Kur'an-ı Kerim, ayet, Mekke, Ölüm, dirilme, iman, minare, namaz, ezan, Âdem, Havva.

Değerler: Dini inanç değeri, sabırlı olma değeri, emek harcama / çalışma değeri, adil olma değeri, özgürlük değeri, mücadeleci olma değeri, sevgi değeri, kahramanlık / yiğitlik değeri, cesur olma değeri, arkadaşlık / dostluk / kardeşlik değeri, ahlak / etik değeri, saygı değeri, tarih bilinci değeri, ideal sahibi olma değeri.

Edebiyat Dergisi'nin Aralık 1973 tarihli sayısında Nuri Pakdil imzasıyla yayımlanmıştır.

Nuri Pakdil, şiirine Fuzûli'nin Peygamberimizi övmek ve ona karşı olan hasretini anlatmak amacıyla kaleme aldığı Su Kasidesi, ismini vermiştir. Fuzûli'nin Su Kasidesi'nde her satırda Peygamber sevgisini ve özlemini; Pakdil'in şiirinde ise eyleminin inanç boyutunu görmekteyiz. “dağ patlar akan kandır kaç yıldır üstümüze/ gül silâhı ellerde ki vurur yalımı yüzümüze” dizelerinde Pakdil, inançları yüzünden öldürülen masum insanların kanlarına gönderme yapmaktadır. Bunun yanında “Susmak, bağdaşmaz insanın sorumluluk duygusu ile. İnsan, onurunu bile çağ içinde sorumluluğunu kavrayınca anlar. Yazarlar, isteseler de istemeseler de, kavganın

⁵⁶⁰ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 95.

içindedirler aslında.”⁵⁶¹ sözleri ile Pakdil, yazarların sözlerini açıkça söylemeleri gerektiğini söylemektedir. Bu bağlamda öyle zannediyoruz ki Pakdil, ikinci dizede yaşanan bu vahşetler karşısında insana sorumluluklarını da hatırlatmaktadır.

Sabrın olmadığı yeryüzünde bir gün kalınamayacağını düşünen Pakdil, şiirinde de sabrın önemine dikkat çekmektedir.⁵⁶² Bununla birlikte Pakdil, “Mevlana’nın Mesnevi’si, İslâm devletinin destanıdır. Her çağın yazarına taşınan bir kutlu yük vardır Mesnevi’de”⁵⁶³ dediği Mevlana’nın, her dönemde önemli olduğuna da değinmektedir. “sudan topraktan yaratılmıştır insan / erdem kaleleri arıtır doğayı sesleri” dizelerinde Pakdil, insana su ve topraktan yaratılmış olduğunu hatırlatmaktadır. Pakdil’e göre bu durumun bilincine varmak, yaratıcının kudretini fark etmek olduğu için büyük bir erdemdir.

Nuri Pakdil, “değişmeyen yeni doğan çocuktan da ileri / insancı özgürlüğü emekçi Kur’an ayetleri” dizelerinde Kur’an-ı Kerim’in önemine vurgu yapmaktadır. Yeni doğan bir çocuk; kötülüğü bilmemesi, temizliği ve masumluluğu göz önünde bulundurulduğunda en insancıl o gibi görünmektedir. Pakdil, Kur’an-ı Kerim’in ayetlerinin, yeni doğmuş, tertemiz bir çocuktan dahi daha temiz ve insancıl olduğunu ifade etmektedir. İnsan yalnızca Kur’an’a biat ederse özgürleşebilir, aksi takdirde hep tutsak ve başkalarının esiri olacaktır.

Pakdil’in, “yürüyen işçiler çoğalan umut sürekli dirimdir / milyar el birleşir kitap özü o el benimdir” dizeleri ile alın terinin ve emeğin kutsallığını tekrar vurguladığını görmekteyiz. Pakdil, alın teri sahiplerinin haklı mücadelelerini dizeleri ile başlatmakta, bunu eyleminin bir parçası kabul etmektedir.

Nuri Pakdil, inançları, gelenekleri ve değerleri nedeniyle idam edilen insanların acısını eserlerinde sürekli dile getirmektedir. Yukarıdaki “idamlar duyurur ölümlere öncekilere dirilme isteğini” dizesinde de inançları uğruna idam edilen insanlara gönderme yapmakta, inancın hem bu dünyada hem ölüm ötesi dünyada önemine vurgu yapmaktadır.

Nuri Pakdil, “geceler güneşlere bağlanır minare ipiyle / müezzindir o ülkede uyarıcı savaş pilotu” dizeleri ile ezanın önemini anlatmaktadır. Gecenin karanlığının ardından doğan güneş nasıl ki yeryüzünü aydınlatıyorsa; ezan da ruhları karanlık insanların ruhlarının karanlıktan ışığa, aydınlığa çıkarmaktadır. Bununla beraber Pakdil,

---

⁵⁶¹ Pakdil, *Biat II*, 65.

⁵⁶² Pakdil, *Bir Yazarın Notları II*, 52.

⁵⁶³ Pakdil, *Biat I*, 52.

müezzini savaş pilotu diye nitelendirerek, toplum düzeninde İslamiyet'in önemini vurgulamaktadır.

Nuri Pakdil, şiirinde “insan yalnız emeğinin karşılığını görecektir”⁵⁶⁴ ayetine yer vermekte ve emeğin önemine bir kez daha vurgu yapmaktadır. Alın teri ve emek Pakdil'in yazılarında üzerinde fazlaca durduğu konulardır. İslam Dininin yani yaratıcının da emeği kutsadığını⁵⁶⁵ ifade eden Pakdil, yukarıdaki dizelerde de okuyucusunu bu konuda tekrar hassasiyete davet etmektedir. Biat I kitabında, İslâm'ın temel ilkelerini sıralayan Pakdil, emeğin önemini tekrar açıklamaktadır:

İslâm Öğretisi anamalcı değildir, sömürücü değildir, tutucu değildir, gericî değildir, bağımlı değildir, özgürlük düşmanı değildir. Özgürlükçüdür, ilericidir, devrimcidir, bağımsızdır; sömürünün her biçimine karşıdır, başta yabancılaşılmaya karşıdır İslâm Öğretisi. İnsanın, yalnızca, ‘emeğinin karşılığını yiyebileceğini’ vurgular bu Öğreti.⁵⁶⁶

Bununla birlikte, Nuri Pakdil, şiirinde bu ayetin kendisini ayakta tuttuğunu; ölümden sonraki hayatın, insanın emeğinin karşılığını alacağı yer olduğunu bilmenin kendisine umut verdiğini belirtmektedir.

3.3.4.10. Erleri Eritre'nin

Anımsa Bilâl'i
Hilâlden narin eli
Toprak damın üstünde
Okuyan ilk bildiriyi
Tanrı bağışı
Arıtarak zamanı
Önümüze koyan
Algılatan zamanı
Barış yayan umut yayan
İlk bildiriyi okuyan
Bilâl'i anladığında
Anlarsın erlerini Eritre'nin
Ser önümüze bilgeliğini
Acı vermeyen ölüm
Geçiyor bir Eritreli göğümüzden
Çırparak havayı elinde kamçı
Zincirli ırmaklarımız
Yüreklerimizde kelepçe
Ellerimizde olmamış ne çıkar
Susuyorsam böyle her yanım kelepçeye kesmiştir.
Sürüyor bir bağımsızlık savaşı
İnancın puta savaşı
Gözlerim yürüyor haritada

⁵⁶⁴ Necm, 53/39.

⁵⁶⁵ Pakdil, *Biat I*, 14.

⁵⁶⁶ Pakdil, *Biat III*, 36.

Afrika bir yumruk duruyor ortada
Biraz da tank
Eritrelide komuta sırası
Bu uzun yürüyüşte
Silâhından gül düştü
Bir Eritreli kadının
Kıyıya
Ser önümüze bilgeliğini
Acı vermeyen ölüm
(yolda tank olduğum)
Konuşmaları:
“-parlak güneş bugün
-öyle, on arap daha katıldı savaşa bugün”
“-islandı silâhım bu gece
-bilmiyor musun ayın gözyaşıydı damlayan”
“-namaz yola çıktı sabaha karşı
-desene tuttu dört bir yanı”
“-uzak mı öte
-bir yemin yakınlığında”
“-haber var mı Filistinden
-Filipinlerden”
“-yoruldun mu?
-makine işte, tüfeğim yoruldu onu bekliyorum”
Gözlerim yürüyor haritada
Asmara'ya doğru
O da geliyor bana doğru
Yüzümüz Kâbe'ye doğru
Ser önümüze bilgeliğini
Acı vermeyen ölüm
Erleri Eritre'nin doğrulup
Gördüler resmini Afrika'nın
Yüzlerinde birbirlerinin
Evleri yönünde
Oruç da doğruldu
Öncü zekât ilerledi
Kıra kıra ölçeri
Bu erler aşıyor yeni bir teknikle
Gizi
İnsan
Seni yakalarız bir gün
Bu tank şimdi içinde
Sonra dışında yaka yaka zulmu
Varıp durur kapısında insanın
Ser önümüze bilgeliğini
Acı vermeyen ölüm
Yedinci duyumla alıyorum
Put kokusunu
Ülkeler put külü toplamı
Olacak özgürlük ateşiyle
Bu Eritre erleriyle
Geçerek içinden kalb yapımevlerinin
Erleri Eritre'nin
Oldu iki yeşil gül

Ellerinde müminlerin
Açılmış göğe⁵⁶⁷

Dini Unsurlar: Peygamber Efendimiz, Bilâl-i Habeşî, ezan, namaz, Tanrı, ölüm, iman, İslamiyet, din, put, Kâbe, oruç zekât, mümin, din kardeşliği.

Değerler: Dini inanç değeri, özgürlük değeri, adil olma değeri, umut etme değeri, aklı kullanma değeri, sabırlı olma değeri, sözünde durma değeri, mücadeleci olma değeri, birlik olma değeri, sorumluluk değeri, kahramanlık / yiğitlik değeri.

Nuri Pakdil'in "Erleri Eritre'nin" isimli şiiri; Edebiyat Dergisi'nin Mart 1975 tarihli sayısında Ebûbekir Sonumut imzası ile yayımlanmıştır.

Pakdil, İslâm öğretisinin; sömürü düşüncelerin karşısında sürekli direnmeyi, sömürü düşüncüyü tüm yeryüzünden kaldırmayı hedeflemeyi ve sömürü düzenlere başkaldırmanın ilk görev olduğunun insanlara ilk ilke olarak koyduğunu belirtmektedir.⁵⁶⁸ Bu bağlamda, "Sanatın, edebiyatın işlevi, tüm sömürülere karşı durmak."⁵⁶⁹ düşüncesinden hareketle, yazılarında sömürü zihniyetlere karşı direnişini sürdüren Pakdil, şiirinde de bu direnişini öze indirgeyerek, Eritre üzerinden yapmaktadır. Eritre, uzun yıllar sömürge idaresi altında kalmış, 1890 tarihinde İtalya tarafından işgal edilip buraya "Eritre Sömürgesi" ismi verilmiştir.⁵⁷⁰

Nuri Pakdil, bir Afrika ülkesi olan Eritre'nin sömürü zihniyeti karşısında gösterdiği direnişini konu edinen şiirine, ilk Afrikalı Müslüman olan ve ilk ezanı okuyan, Bilal Habeşî ile başlamaktadır. "Anımsa Bilâl'i / Bilâl'i anladığında / Anlarsın erlerini Eritre'nin" dizeleri ile Pakdil; renkleri yüzünden sömürüye, işkenceye maruz kalan insanların, yedinci yüzyılda Hz. Peygamber tarafından, beyaz tenli insanlarla eşitlenmesini anlamaktadır. Bununla birlikte Pakdil, "Barış yayan umut yayan" dizesi ile de ezanın yani İslam dininin, barışı, kardeşliği, umudu, yaydığını belirtmektedir.

Pakdil'in şiirinde dört kez tekrarladığı "Ser önümüze bilgeliğini / Acı vermeyen ölüm" dizeleri ile de Eritre'de ve dünyanın her yerinde, inançları yüzünden öldürülen ve şahadet makamına yükselen insanları kastettiğini düşünmekteyiz.

Bununla beraber Nuri Pakdil, "Yüreklerimizde kelepçe / Ellerimizde olmamış ne çıkar" dizeleri ile sömürüye maruz kalmış topraklar ve halk karşısında sessiz kalan

⁵⁶⁷ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 102.

⁵⁶⁸ Pakdil, *Biat II*, 103.

⁵⁶⁹ Pakdil, *Bir Yazarın Notları I*, 9.

⁵⁷⁰ Davut Dursun, "Eritre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 11 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 302-304.

insanların bedenlerinin özgür ama yüreklerinin hapsedildiğini düşünmektedir. “Sorumluluk duyunca ulaşırsız barışa, kardeşliğe.”⁵⁷¹ diyen Nuri Pakdil, ezileni sömürülen halk karşısında tüm insanlığı sorumlu tutmaktadır.

Nuri Pakdil, şiirin devamındaki “Sürüyor bir bağımsızlık savaşı / İnancın puta savaşı” dizelerinde puta tapanların inanan insanlara yaptığı işkenceyi değerlendirmekte, Eritre’nin bağımsızlık için, özgürlük için verdiği savaşı, direnişi dile getirmektedir. İnanç konusu Pakdil için çok önemlidir. O, inanmanın, toplumdaki ve toplumun sorunlarından soyutlanmış, havada kalan boş bir iman olmaması gerektiğini savunmaktadır.⁵⁷² “Müslümanlık sadece bir tapınma değil, bir yaşam biçimidir, bir dünya görüşüdür.”⁵⁷³ düşüncesi ile Pakdil, inancı gereği, dünyanın her yerindeki iman kardeşlerinin acısını yüreğinde hissetmekte, onların savaşına, direnişine kendi eylemi ile destek olmaktadır.

Savaşın, direnişin anlatıldığı şiirde Pakdil, Eritreli kadını silâhından gül düşürerek anlatması dikkat çekicidir. Pakdil şiirlerini genel olarak incelediğimizde kadının rolü anneliktir. Onun şiirlerinde kadın; ya doğurgan olması ile bereketin ve umudun simgesi olan anne, ya savaşın ortasında çocuğuna kalkan olan anne, ya da tarlada çalışan, elleri nasır tutan emekçi annedir. Bağımsızlığın mücadelesinin verildiği şiirde Pakdil kadını umudun, barışın ve huzurun simgesi olarak göstermektedir. Bu bağlamda silâhından kurşun değil de gül düşen kadın Pakdil’e göre; savaşı, kan dökmeyi, acıyı değil; huzuru, güzelliği, mutluluğu istemektedir.

Nuri Pakdil, Eritre’nin başkenti olan, geçmişinde birçok savaşa tanıklık eden, sömürüye maruz kalan ve bağımsızlık için verdiği mücadelesinde uğruna fazlaca kan dökülen Asmara’yı da unutmamakta, Asmara’nın acısını yüreğinde yaşamaktadır. Asmara, Eritre’nin direnişinde konumu itibariyle önemli bir rol oynamaktadır. Pakdil’in şiirinde gözlerinin Asmara üzerinde durması da bu yüzdendir. Bununla birlikte şiirde Pakdil, “Yüzümüz Kâbe’ye doğru” dizeleri ile Kâbe’nin Müslümanların kiblesi oluşu ve insanın Allah tarafından belirlenen mutlak yönü olduğunu hatırlatmaktadır.

“Değişmeyen tek evrensel, uluslar arası ‘yer’, Mekke’dir. Başka hangi öğretinin, değişmeyen böyle evrensel ‘yer’i vardır?”⁵⁷⁴

---

⁵⁷¹ Pakdil, *Biat I*, 95.

⁵⁷² Pakdil, *Biat II*, 99.

⁵⁷³ Pakdil, *Biat II*, 100.

⁵⁷⁴ Pakdil, *Biat II*, 28.

3.3.4.11. Kabaran

Sabaha çok vardı
-yürümleri gerekiyordu daha
O kentte üç ölü
Korkulacak bir şey miydi ölüm
Sofrada dağıtılan ekmek gibi
Ayakları gidip geliyordu toprağa
Yıldızlardan yalnızca biri
Gözetliyordu bunları
-Muş Erzincan Gümüşhane
-Biliyorum dedi orta boylusu
Molada tanıyamadılar ellerini
İri kara bir gözdü ellerinin
Yansıması kasabaya
En kısası baktı baktı aya
Anladık dedi yolumuzu aydınlatıyorsun
Ellerini ayaklarını yüzlerini
Kollarını yuduktan sonra suda
Girdiler içeri
-Erzurum at gibi gergin
-Uzun boylu öne geçti
Başladı yeniden yürüyüş
Yurdumun dört bir yanı
Ağır bir suskunluk
Yaşlı bir Doğulunun düşünmesi neyse
Güneyin kızları gibi devingen
Taşınmaz suskunluk
Tan ağarmasına vuruyor vebal
Yürü kardeşim ileri dahaca⁵⁷⁵

Dini Unsurlar: Ölüm, ölüm sonrası hayat, iman.

Değerler: Milli bilince sahip olma değeri, mücadelecilik olma değeri, birlik olma değeri, ideal sahibi olma değeri.

Edebiyat Dergisinin Ocak 1978 tarihli sayısında Murtaza Tunçgök imzasıyla yayımlanmıştır.

Nuri Pakdil, şehirler ile sanatçı duyarlılığının öne çıktığı bir düşünür gibi ilişkiler kurmaktadır. Mekânın ve coğrafyanın anlamı üzerine düşünceler geliştiren Pakdil, şehirler üzerinden bir duyarlılığı resmetmektedir. Bunun yanında Pakdil, medeniyet bilincini sembol şehirler, coğrafyalar ve mekânlar üzerinden anlatmaktadır.⁵⁷⁶ Bu meyanda şiirde de Doğu şehirlerini saymakta, Doğu'nun kendisi için olan önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

⁵⁷⁵ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 117.

⁵⁷⁶ Akif Emre, "Nuri Pakdil'de Şehir ve Coğrafya", *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Ed. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2013), 103.

Pakdil “Korkulacak bir şey miydi ölüm” dizesi ile okuyucusunu ölüm gerçeği ile sarsmaktadır. Pakdil, ölüm gerçeğini insanların yaşadığı şehirler, sürdürdükleri sosyal hayat ekseninde; hayatın kaçınılmaz sonu olarak işlemektedir. İnsanın ölüm konusunda çaresizliğinden ötürü korkusu vardır. Pakdil ölüm korkusunu aştığını, ölümü ekmeğe benzettiği “Sofrada dağıtılan ekmek gibi / Ayakları gidip geliyordu toprağa” dizeleri ile ifade etmektedir. Pakdil, ölüm gerçeğiyle küçük yaşta yüzleşmiş, ölüm kavramı onun uzun süre zihnini meşgul etmiştir.

Şiirin devamında Pakdil, eylemin yani yürüyüşün yurdun dört bir yanında başlaması gerektiğini belirtmekte, insanlara sorumluluklarını hatırlatmaktadır. “Ülke yazarla bozular, yazarla düzelir.”⁵⁷⁷ diyen Pakdil, “Taşınmaz suskunluk” dizeleri ile eylemini yazı ile yapan yazarların sorumluluklarını yerine getirmemelerinin ağırlığını ifade etmektedir.

3.3.4.12. Doğu Çarşıları

Kapağı açık sandık
-değil bir tabut
Satılır içinde
Biriken korku
Doludur kaynaşır gördüm
Bakarlar neyle alacaklar
Elleri gider gelir
Gözlerinden önce
Bu çarşılarda gezerken
Şaşkın baktım nerde
Ortada yok İstanbul’un
Ankara’nın kadınları
Şu ana birazdan
Bulursa satacak
Süt gibi çoğalan
Yığılı öfkelerini
Toprağın izi ayaklarında
Uykuya karşı tırpan
Gül bitiren ayaklar
-yok Doğu Çarşıları’nda
Özenle koruduğum bir şeyi
Saçtım Doğu Çarşıları’na⁵⁷⁸

Dini Unsurlar: Ölüm, tabut.

Değerler: Aile ve kadına önem verme değeri, sevgi değeri, Milli bilince sahip olma değeri, umut etme değeri, öz-denetim değeri, emek harcama / çalışma değeri.

⁵⁷⁷ Pakdil, *Biat I*, 67.

⁵⁷⁸ Pakdil, *Anneler ve Kudüsler*, 120.

Edebiyat Dergisi'nin Ocak 1978 tarihli sayısında yayımlanan şiir Murtaza Tunçgök imzası taşımaktadır.

Nuri Pakdil, "Doğu Çarşıları" şiirinde Doğu'nun şehirleri, çarşısı ve insanı ile Batı'nın insanının farkını ortaya çıkarmaktadır. Şiirde; çarşıda istediğini almak isteyip de alamayan kadınlar, geçimini çarşıda bir şeyler satarak sağlayan analar ve tarlalarda çalışan kadınlar resmedilmektedir. Pakdil, son dizelerde ise umudunu Doğu Çarşıları'nı gezerken yeniden yeşertmekte; bu duygusunu dile getirmektedir.

3.3.4.13. Doğu Kadınları

Derin toprak sürgünü
Elleri ağır coğrafya
Çarpar derinden yüzümüze
Yansıyan sesi kalblerinin
Büyür büyür buğday
Ey kadın senin gözün
Büyür düşlerimde yüzün
Kasabaya inen arabada
Bakar dağlara dağlara
Doğu Kadınları
Utanan hınç bağı
Bellerinde yün kuşak
Birazdan çocuk doğuracak
Karadeniz türküleri gibi
El çırpar bir canlı
Geçer bir çağ
Bir yıldız kayar
Geceyi kesen bıçakla
Büyüyünce oğul
Daha dayanır ufacık tarlasında
Düşündüm az önce
Yeryüzü kadınlarını
Yok okumam doğru
Bilirim sıkıntılarını
Kadınlığımızdan biliriz
Ey kadın ellerin
-den geçer ağdın
Toprağa değil kalbime
Tutarsın bizi bilirim
Üstümüzde ince ip⁵⁷⁹

Değerler: Ahlak / etik değeri, umut etme değeri, emek harcama / çalışma değeri, sabırlı olma değeri, aile ve kadına önem verme değeri, akli kullanma değeri.

⁵⁷⁹ Pakdil, Anneler ve Kudüsler, 122.

Edebiyat Dergisi'nin Ocak 1978 tarihli sayısında Murtaza Tunçgök imzasıyla yayımlanmıştır.

Nuri Pakdil şiirine, insanın dünya sürgününün anne rahminde başladığını ifade eden dizeleri ile başlamıştır. Şiirde genel anlamda, Doğu'da kadın olmanın ve de anne olmanın güçlüğü ve bu güçlüğü yanında yüceliği anlatılmaktadır. Pakdil'in ilk dizelerde kadının doğurganlığını buğdayın bereketli oluşu üzerinden anlattığını düşünmekteyiz.

Nuri Pakdil; "Ey kadın senin gözün / Büyür düşlerimde yüzün / Kasabaya inen arabada" dizeleri ile düşünde, köyde yaşayan ve kasabaya giden köylü kadınları gördüğünü dile getirmekte; devamındaki "Bakar dağlara dağlara / Doğu Kadınları" dizelerinde ise bu kadınların dağlara bakışlarını; bu bakışların altındaki düşünceyi, merakı, yorgunluğu, umudu vb. duyguyu ifade etmektedir.

Şiirin devamında kadının doğurganlığının insanda yarattığı etki "Karadeniz türküleri gibi" dizelerinde vurgulanmaktadır. Pakdil, şiirinde bahsettiği kadınları Karadeniz'in hırçınlığı ile tarif etmekte; onların sert ama utangaç yapılarını "Utanan hınç bağı" dizeleri ile ifade etmektedir. Bununla birlikte Pakdil, sadece Doğu Kadınları'nın değil yeryüzündeki tüm kadınlarının ortak sıkıntılarını bildiğini de belirtmektedir. Kendisinin ise, kadının değerini bildiğini, kadını anladığını, kadını doğru okuduğunu "Yok okumam doğru" dizeleri ile ifade etmektedir.

SONUÇ

Bir şahsiyetin hayatını, fikirlerini ve eserlerini anlayabilmek için öncelikle yaşadığı dönemin siyasal ve kültürel boyutlarını bilmek gerekmektedir. Bununla birlikte şahsın ailesini, arkadaşlarını, inancının temellerini, eğitimini, fikir ve düşünce dünyasının oluşmasına etki eden unsurları iyi analiz etmek gerekmektedir. Ayrıca, hayatının kırılma noktaları diyebileceğimiz önemli olaylar, bu olayların şahsın hayatına etkileri gibi unsurlar da bir şahsiyeti ve fikirlerini anlayabilmek oldukça önemlidir.

Türk Edebiyatı'nın önemli isimlerinden biri olan Nuri Pakdil'in şiirlerinin incelendiği bu çalışmada; Pakdil'in şiirlerinde yer alan dini unsurlar ve değerler konu bütünlüğü çerçevesinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Nuri Pakdil'in anlam dünyasında, dini unsur ve değer ifadesi olarak birçok kavram yer almaktadır. Bu nedenle bu çalışma şiirleri ile sınırlandırılmıştır.

Nuri Pakdil, iyi bir edebiyatçı olmakla beraber İslami hassasiyete sahip, entelektüel bir kişiliğe sahiptir. 1934-2019 yılları arasında yaşayan Pakdil, yaşadığı dönemin sadece bir tanığı olmakla kalmayıp, eserlerinde dini, siyasi, kültürel vb. konulardaki düşüncelerini içtenlikle kaleme almıştır. Deneme, şiir, günlük, oyun, çeviri gibi birçok edebi türde eser vermiş olan Pakdil, söz konusu bu eserler ile her zaman ön sıralarda yer almış ve gerek edebiyat, gerek fikir ve muhteva açısından, belli bir seviyenin üstünde olmayı başarmıştır. Bunların yanı sıra hayat tarzı olarak Müslümanca bir duruş sergileyen müellifimiz düşüncelerini ve eylemlerini İslam'ın öğretileri çerçevesinde şekillendirerek bu minval üzere yaşamaya gayret etmiştir.

Nuri Pakdil'in eserlerindeki dini unsurların ve değer ifadelerinin şekillenmesinde, ailesi ve düşünce dünyasının filizlendiği çevre oldukça etkili olmuştur. Dindar bir ailede büyüyen Pakdil; din, kitap, yazı, İslam coğrafyası ve Türk dünyası gibi konularda, henüz çocukluk dönemlerinde ailesini rol model almıştır. Ailesinin gerek İslami ilimlere gerekse beşeri ilimlere hâkimiyeti, Pakdil'in gelişim dönemlerinde ihtiyaç duyduğu bilgiyi ehil kişilerden almasını sağlamıştır.

Nuri Pakdil, şiirlerinde genel anlamda; İslam coğrafyasına, inanç, ibadet gibi dini unsurlara, özgürlük, eşitlik, adalet, kahramanlık, mücadele, direniş, sevgi, saygı, sadakat, sorumluluk gibi değerlere yer vermektedir. Pakdil'in şiirlerinde sıklıkla gözlemlediğimiz bir unsur da O'nun ümmet sevgisi olmuştur. O, Filistin'den Afganistan'a, Suriye'den

Afrika'ya kadar, dünyanın neresinde zulme uğrayan bir Müslüman varsa yanında yer almış, İslam ümmetinin birliği ve dirliği için elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Bununla beraber Pakdil'in şiirinde; Ortadoğu'daki iç savaşlar, petrol savaşları, yoksulluk, sömürüler, yaşanan olaylarda annenin rolü ve çocuk ile Osmanlı'nın başkenti İstanbul gibi konular büyük öneme sahiptir.

Nuri Pakdil'in şiirlerinde önemseydiği ve hususiyetle üzerinde durduğu bir konu ise yaşadığı dönemdeki batılılaşma hareketidir. Pakdil, şiirlerinde Türk ulusunun yaşadığı batılılaşma hareketini değerlendirmekte ve bu duruma cephe aldığını dile getirmektedir. Batılılaşma hareketini bir uygarlık dayatması olarak gören Pakdil'e göre; Türk toplumu batılılaşma karşısında medeniyet bocalaması yaşamış, kendi özüne yabancılaştırılmıştır. Bunun sonucunda da Türk toplumu dini, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda yaralar almış, kendi benliğinden, değerlerinden kopmuştur.

Nuri Pakdil, şiirlerinde batılılaşma karşısında uyarılar yapmakta ve çözüm önerileri sunmaktadır. Pakdil'in batılılaşma hareketleri karşısında en önemli çözümü "yerli düşünce"dir. Yerli düşünce; Türk halkı için kendi medeniyetine, kültürüne, değerlerine bir öze dönüşü ifade etmektedir. Pakdil, insanlığın içinde bulunduğu kendi özüne yabancılaştırılma durumundan kurtulmasını İslam dışındaki tüm ideolojilerin reddine bağlamaktadır. Bununla birlikte o, yerli düşünce anlayışının benimsenmesi hususunda toplum üzerinde etkileri bulunan sanatçıları da sorumlu tutmaktadır. Pakdil'in yerli düşünce anlayışına göre; Türkiye'de yaşayan her sanatçı, düşünür, yazar ve fikir adamının kalbi ve zihni İslam düşüncesi ile dolu olmadığı sürece yerlilikten bahsedilemez. Buradan anlaşılıyor ki Pakdil'in yerlilik anlayışının temelini İslam dini oluşturmaktadır.

Elde ettiğimiz bulgular çalışmamızın;

"Nuri Pakdil, şiirlerinde dini unsurlar ve değerlerin birey ve toplum açısından önemini vurgulamaktadır.

Nuri Pakdil, şiirlerinde dini unsurların ve değerlerin sosyal ve kültürel boyutuna değinilmektedir.

Nuri Pakdil, dini unsurların ve değerlerin, insanın daima hatırında olması gerektiğini, bununla beraber gelecek nesillerin eğitiminin bir parçası haline gelmesi gerektiğini vurgular." Şeklindeki hipotezlerinin doğrulandığını göstermektedir.

Sonuç olarak çalışmamızda; hem yaşadığı dönemde hem de sonrasında adından sıkça söz ettiren ve eserleriyle okuyucusuna rehber olmayı amaçlayan bir mütefekkirin şiirlerinde yer alan dini unsurları ve değerleri tespit etmekle onu iyi anlamayı ve anlatabilmeyi amaçladık. İncelediğimiz ve analiz ettiğimiz şiirlerinden yola çıkarak diyebiliriz ki; yazmak, Pakdil için yaşamak ve eylem halinde olmak demektir. O, eserleri aracılığıyla insanları İslam'a bağlanmaya davet etmekte, yabancılaşmaya, karasiyasaya, sömürüye, işkenceye karşı direniş mücadelesi vermektedir. Eserlerini özellikle de şiirlerini, imgeler, simgeler ve kendi söz dağarcığında bulunan kelimeler ile kaleme alan Pakdil, okuyucusunu hem düşünmeye hem de eyleme geçirmeyi amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abak, Şaban. “Efsane Gibi Gerçek: Nuri Pakdil”. *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 373-377. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- _____. *Yıldız Tutulması*. Ankara: Vadi Yayınları, 2013.
- Akbalık, Hakkı. “Değerler Eğitimi Bağlamında Hacı Bektaş-ı Veli'nin Eserlerinde Yer Alan Eğitsel Unsurlar”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015.
- Akbaş, Oktay. “Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 6, sy. 16 (2008): 9-27.
- _____. “Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2004.
- Akbayır, Sıddık. ““Her Dağın Bir Duruşu Vardır” Kalbimin Doğusunda Bir Avuç Şiir”. *Hece* 8, sy. 85 (2004): 154-160.
- Akbulut, Hatice Ebrar. “Nuri Pakdil'in Tiyatrolarında Vicdan”. Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi, 2019.
- Akdoğan, Ali. “İslam Kardeşliğinin Ahlaki Temellerinin İki Dinamiği: Sevgi ve Saygı”. *Kutlu Doğum Haftası “Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı ve Kardeşlik Hukuku” Sempozyumu*. Ed. Altan Çap ve Ömer Çetinkaya, 265-279. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Akıncı, Adem. “Hayata Anlam Vermede Dinî Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 3, sy.9(2005): 7-24.
- Aksay, Ömer. “Nuri Pakdil'de Yalnızlığın İlme Dönüşmesi”. *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 223-229. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- Akseki, Ahmed Hamdi. *İslâm Dîni İtikad, İbâdet, Ahlâk*. Ankara: DİB Yayınları, 1969.
- Alper, Hülya. “Bir Kelâm Problemi Olarak İmanın Psikolojik Yapısı”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000.
- Altunsoy, Yasemin. “Sosyal Bilgiler Dersinde Duygu ve Düşüncelere Saygı Değerinin Etkinlik Temelli Öğretiminin Öğrencilerin Saygı Eğilimine Etkisi”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2019.

- Alver, Cemile Sümeyra. “Nuri Pakdil: Çelik Adamın Dervişlik Serüveni”. *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 487-492. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- Apaydın, Halil. *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Bilimkent Yayınları, 2016.
- Armaner, Neda. “Din Eğitiminin Psikolojik Önemi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22, sy. 1 (1979): 215-220.
- Aslan, Bahtiyar. “Martı’da İnsan ve Mekân İlişkisi”. *Tarık Buğra 100 Yaşında*. Ed. Münire Kevser Baş, Enes Dağ ve Nurseli G. Korkmaz, 175-181. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2019.
- Aslan, Murat. “Nuri Pakdil’in Düşünsel ve İnsâni Duruşu”. *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 275-283. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- Arslan, Z. Şeyma. “Fıtrat Kavramı Çerçevesinde Eğitimde ‘İnsanın Neliği’ Sorusu”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.
- Aşıkoğlu, Nevzat Y. “Kutsal ve Toplum”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2 (1998): 35-44.
- Ateş, Gülşah. “Nuri Pakdil’in Şiirleri Üzerine Bir İnceleme”. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2019.
- Ateş, Şefik. “Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milli Eğitim Sisteminin Oluşmasında İdealizm ve Romantizmin Etkileri”. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2019.
- Aydın, Ali Rıza. “Çocuğun Dini Şahsiyet Kazanmasında Ailenin Önemi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi* 8, sy. 8 (1996): 211-220.
- _____. “İnanma İhtiyacı ve Dinî Ritüellerin Psikolojik Değeri”. *Din Bilimler Akademik Araştırma Dergisi* 9, sy. 2 (2009): 87-100.
- Aydın, Mehmet S. *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002.
- Aydın, Mustafa. “Değerler, işlevleri ve Ahlak”. *Eğitime Bakış Dergisi* 7, sy. 19 (2011): 39-45.
- Ayten, Ali. *Psikoloji ve Din*. İstanbul: İz Yayınları, 2015.
- Babuşcu, Sema. “Bir Kutlu Yürüyüşün Yolcusu: Nuri Pakdil”. *Hece* 8, sy. 85 (2004): 304-307.
- Bedir, Âtuf. “Bir Yazarın Karasevdası: Kudüs”. *Hece* 8, sy. 85 (2004): 300-303.
- _____. “Nuri Pakdil’in Önerisi”. *Hece* 8, sy. 85 (2004): 107-115.

- Bilgin, Nuri. *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayınları, 1995.
- Bilmen, Ömer Nasuhî. *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Bilmen Yayınları, 1990.
- Bolay, Süleyman Hayri. “Akıl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 238-242. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Boydak Özan, Mukadder. “Öğrenim Görülen Okul Türüne Göre Yöneticilerin Öğrencilere Değer Kazandırma Davranışları”. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları* 8, sy. 1 (2009): 55-62.
- Cevzici, Ahmet. *Etiğe Giriş*. İstanbul: Engin Yayıncılık, 2002.
- Cirhinlioğlu, Fatma Gül. *Din Psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2014.
- Cüceloğlu, Doğan. *‘Keşke’siz Bir Yaşam İçin İletişim Donanımları*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.
- _____. *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006.
- Çağrııcı, Mustafa. “Ahlak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 10-14. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Çelik, Gökçe. “Dostluk Ve Eğitimi”. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2018.
- Demirci, İbrahim. “Nuri Pakdil’in Dil Tutumuna Bakış”. *Hece* 8, sy. 85 (2004): 71-84.
- Deniz, Gürbüz. “Kur’an’a Göre İnsan Sorumluluğu”. *VIII. Kur’an Sempozyumu: Günümüz Dünyasında Müslümanlar*. 179-186. Ankara: Fecr Yayınları, 2006.
- Dini Terimler Sözlüğü, “Otuz Üç Farz”, erişim 12 Şubat 2020, <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Dini-Terimler-Sozlugu/Detay/OTUZ-UC-FARZ/2565>.
- Doğan, Mebrure. “Dindarlık Sabır ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkiler”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014.
- Dökmen, Üstün. *Yaşama Yerleşmek*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2008.
- Dursun, Davut. “Eritre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11: 302-304. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Duymaz, Recep. “İdealist Öğretmenin Eğitim Anlayışı”, erişim 23 Nisan 2020, <https://docplayer.biz.tr/22454704-Idealist-ogretmen-in-egitim-anlayisi.html>, 86. 84-88.

- Dünya Bülteni*. “28 Şubat’a Giden Süreç: Sincan’da Tanklar Yürüdü”. 26 Ocak 2020.
<https://www.dunyabulteni.net/tarihten-olaylar/28-subata-giden-surec-sincanda-tanklar-yurudu-h353476.html>
- Emre, Akif. “Nuri Pakdil’de Şehir ve Coğrafya”. *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 97-103. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- _____. “Toprak ve Ülkü Acısı”. *Hece* 8, sy. 85 (2004): 22-28.
- Emre, Ali. “Nuri Pakdil’in Siyasal Perspektifi”. *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 217-222. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- Erinç, Ömer. “Nuri Pakdil’de Yalnızlığın Mekânı Olarak Otel”. *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 471-475. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- _____. “Nuri Pakdil’in Aile, Çevre, Okul Ortamı ve Düşüncesinin, Kişiliğinin Oluşumu”. *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 15-33. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- Esendemir, Hatice. “Nuri Pakdil’in Şiirleri Üzerine Tematik Bir İnceleme”. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2019.
- Eşitgin, Dinçer. “Nuri Pakdil “Doğrudur; Dizgi, Düzelti Yanlışı Yok: Nuri Pakdil” ya da Sükût Suretinde’ki Metin-Dışı Öğeleri Okuma Denemesi”. *Hece* 8, sy. 85 (2004): 203-209.
- Evin, İlke ve Osman Kafadar. “İlköğretim Sosyal Bilgiler Programının ve Ders Kitaplarının Ulusal ve Evrensel Değerler Yönünden İçerik Çözümlemesi”. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 2, sy. 3 (2004): 293-304.
- Freud, Sigmund. *Bir Yanılsamanın Geleceği*. çev.: Mehmet Ökten. Ankara: Tutku Yayınları, 2014.
- _____. *Dinin Kökenleri*, çev.: Selçuk Budak. Ankara: Öteki Yayınları, 1999.
- _____. *Totem ve Tabu*, çev.: Niyazi Berkes. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1998.
- Fromm, Erich. *Psikanaliz ve Din*, çev.: Elif Erten. İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Gazâli, Muhammed b. Muhammed. *Devlet Başkanlarına*. haz.: Osman Şekerci. İstanbul: Sinan Yayınevi, 1969.
- _____. *Dinde Kırk Prensiptir*. haz.: Abdulhalık Duran. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2004.
- _____. *Kimyâ-yı Saâdet*. çev.: Faruk Meyan. İstanbul: Bedir Yayınları.
- Geçtan, Engin. *İnsan Olmak*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.

- Göçer, Ali. "Mekânı Okuyan Adam". *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 309-313. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- _____. "Nuri Pakdil'in Düşünce ve İnanç Dünyasında Mülkiyet, Sömürü ve Paylaşma Kavramları". *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 79-86. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- _____. *Sükût Suretinde Şerhi*. Ankara: Hece Yayınları, 2015.
- Göka, Şenol. *İnsan ve Mekân*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2001.
- Güler, İlhami. "İman ve İnkârın Ahlaki ve Bilişsel (Kognitif) Temelleri". *İslamiyat Dergisi 1*. sy. 1 (1998): 7-24.
- Güngör, Erol. *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000.
- Gürdoğan, Nazif. "Çağından Sorumlu Eylemci Düşünür". *Hece 8*, sy. 85 (2004): 133-138.
- Gürses, İbrahim. "Din Eğitimi Kişilik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 16*, sy. 2 (2007): 79-122.
- Hamza, İdris. "Edebiyat Dergisi ve Edebiyat Dergisi Yayınları". *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- _____. "Edebiyat", *Edebiyat*. Ed. İdris Hamza, 2-3. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2015.
- Harman, Ömer Faruk. "Medyen". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28: 246-348. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Hökelekli, Hayati. "Sevgi Nedir". *Gönül Kültür ve Medeniyet Dergisi 3*, sy. 26 (2013): <http://www.gonuldergisi.com/sevgi-nedir-prof-dr-hayati-hokelekli.html>
- _____. *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- _____. *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2017.
- Hunsberger, Bruce ve L. B. Brown. "Religious Socialization, apostasy and the Impact of Family Background". *Journal for the Scientific Study of Religion 3*, Issue. 23 (1984): 250.
- İnternet. <https://kelimeler.gen.tr/kuheylan-nedir-ne-demek-207336>. Erişim Tarihi, 16 Ocak 2020.

- James, William. *Dinsel Deneyimin Çeşitleri İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. çev.: İsmail Hakkı Yılmaz. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017.
- Jung, Carl Gustav. *Keşfedilmemiş Benlik*. çev.: Canan Ener Sılay. İstanbul: İlhan Yayınları., 1999.
- Jung, Carl Gustav. *Psikoloji ve Din*. çev.: Raziye Karabey. İstanbul: Okyanus Yayınları, 2010.
- Kale, Merve. “Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Yer Alan Değerlerin İçerik Analizi (1948-2012)”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2015.
- Kandemir, Fatih. “Umut-İyimserlik ve Dindarlık İlişkisi”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2016.
- Kant, Immanuel. *Pratik Usun Eleştirisi*. çev.: İ. Zeki Eyuboğlu. İstanbul: Say Yayınları, 1997.
- Karaca, Alâattin. “Nuri Pakdil’in Denemelerinde Düşünsel Boyut”. *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 235-250. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- Karaca, Faruk. “Dindarlığın Fonksiyonelliği Üzerine”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 6, sy. 16 (2003): 75-85.
- Karaca, Faruk. *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Yayınları, 2011.
- Karagöz, İsmail. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2015.
- Karataş, Mustafa. “Emniyet Genel Müdürlüğü Merkez Teşkilatı’nda Çalışan Polis Teşkilatı Mensuplarında Öz Denetim ve Sosyal Sorun Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013.
- Kavun, Yusuf. “Ergenlerde Dindarlık ve İnsani Değerler”. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016.
- Kayıklık, Hasan. “Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 19, sy. 3 (2006): 491-499.
- Kılavuz, Raci. *Kamu Yönetiminde Etik ve Bir Sorun Alanı Olarak Yozlaşma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003.
- Kılıç, Savaş. “Arkadaş Kimdir? Dost Kime Denir?”. *Cogito*, sy. 68-69 (2012): 150-155.
- Kınalızâde, Ali Çelebi. *Ahlâk-ı Alâî*. sad.: Murat Demirkol. Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- Kıngır, Said ve Mustafa Şahin. *Örgütsel Davranış Boyutlarından Seçmeler içinde: Yönetici ve Liderlik*. Ed. Mehmet Tikici. Ankara: Nobel Yayınları, 2005.

- Kısakürek, Necip Fazıl. *Tarih Boyunca Büyük Mazlumlar*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2016.
- Kızılgeçit, Muhammed. “Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011.
- _____. *Din Psikolojisinin 100’ü*. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Koca, İbrahim R. “Büyük Korku”. *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 503-507. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- Koç, Turan. “Nuri Pakdil’in Şiirleri Üstüne”. *Hece* 8, sy. 85 (2004): 150-153.
- Köse, Ali ve Ali Ayten. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Kur’an-ı Kerim*.
- Kurnaz, Cemal. “Hümâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18: 478. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Küçükcan Talip ve Ali Köse. *Doğal Afetler ve Din*. Ankara: İSAM Yayınları, 2006.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *İnanç Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013.
- _____. *Kişilik ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları, 2004.
- Mert, Necati. “Dil Emekçisi”. *Hece* 8, sy. 85 (2004): 85-92.
- Musahan, Ali Yıldız. “İslam İtikadında Kutsal’ın Sınırı”. *e-Makâlât: Mezhep Araştırmaları* 8, sy. 2 (2015):121-150.
- Nuri Pakdil’in Edebiyat Dergisinde Yayımlanmış Ama Kitaplarına Girmemiş Yazı, Şiir, Çeviri ve Oyunları, *Hece* 8, sy. 85 (2004): 488-493.
- Nuri Pakdil Ve Edebiyat Dergisi İçin Kaynakça, “Nuri Pakdil’in Yazılarında Kullandığı Takma İsimler” *Hece* 8, sy. 85 (2004): 493.
- Oktay, Ahmet. “Bir İsrarın Adamı”. *Hece* 8, sy. 85 (2004): 433-434.
- Örselli, Erhan. “Türkiye’de Toplumsal ve Yönetimsel Etik Değerler İle İkilemler: Uygulamalı Bir Araştırma”. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010.
- Özalp, N. Ahmet. “İnsan, Yazar ve Entelektüel Olarak Nuri Pakdil”. *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 321-330. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- Özcan, Zeynep. “Cumhuriyet Dönemi Dinî Hayat (1938-1950)”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014.
- Özçekim İçerik Platformu. “Yedi Güzel Adamın Yaşayan Efsanesi Nuri Pakdil İle Röportaj”. 29 Ekim 2018. <http://ozcekim.com.tr/diger/kultur-sanat/yedi-guzel-adamin-yasayan-efsanesi-nuri-pakdil-ile-roportaj/>

- Özdenören, Rasim. “Tavır Koymanın Dili”. *Yedi İklim Dergisi (Nuri Pakdil Ustamıza)*8, sy. 58 (1995): 7-11.
- Özen, Yener. “İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Yordayıcılarının İncelenmesi”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2009.
- _____. *Çocuklarda Bilişsel Davranış Psikolojisi*. Ankara: Yason Yayınları, 2017.
- Özensel, Ertan. “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”. *Değerler Eğitimi Dergisi 1*, sy. 3 (2003): 217-239.
- Özmen, Fatma. “Etkili Eğitimin Gerçekleştirilmesinde Duyuşsal Alanın Önemi -Sevgi Eğitimi-”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 9*, sy. 1 (1999):193-198.
- Pakdil, Nuri. “Bir Yazarın Notları”. *Edebiyat 1*, sy. 39-43 (1969): 2.
- _____. *Ahid Kulesi*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2019.
- _____. *Anneler ve Kudüsler*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2019.
- _____. *Arap Saati*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- _____. *Arap Şiiri Güldeste I*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 1998.
- _____. *Ateş Hattında Harf Müfrezeleri*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2003.
- _____. *Bağlanma*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2017.
- _____. *Bakır Dönemi*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- _____. *Batı Notları*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2017.
- _____. *Belge*. Ankara: Edebiyat Yayınları, 2017.
- _____. *Biat I*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2015.
- _____. *Biat II*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2015.
- _____. *Biat III*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- _____. *Bir Öldürme Töreni*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- _____. *Bir Yazarın Notları I*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2015.
- _____. *Bir Yazarın Notları II*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2017.
- _____. *Bir Yazarın Notları III*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2015.
- _____. *Bir Yazarın Notları IV*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- _____. *Büyük Sorgu*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2001.
- _____. *Çarpışan Sesler*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları 2014.
- _____. *Derviş Hüneri*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2015.
- _____. *Edebiyat Kulesi*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2019.
- _____. *Kalbimin Üstünde Bir Avuç Güneş*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2015.

- _____. *Kalem Kalesi*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2019.
- _____. *Klas Duruş*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2017.
- _____. *Konuşmalar*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2015.
- _____. *Mektuplar I*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- _____. *Mektuplar II*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- _____. *Mektuplar III*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- _____. *Osmanlı Simitçiler Kasidesi*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2017.
- _____. *Put Yapımevleri*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2012.
- _____. *Simsiyah*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- _____. *Sükût Sûretinde*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2019.
- _____. *Tüm Karanlığa Yiğit Direniş: Konuşmalar 2*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2016.
- _____. *Yazının Epik Resmi Çekildiği Sırada*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- _____. *Yazmak Bir Mucize*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- Peker, Hüseyin ve Osman Eyüpoğlu. “Birey ve Toplum Açısından Din Eğitime Duyulan İhtiyaç”. *Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28, sy. 37 (2014): 5-18.
- _____. “Kur’an’a Göre Dindarlığın Boyutları”. *Ç.Ü.İ.F. Dergisi* 12, sy. 2 (2012): 41-49.
- _____. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017.
- Poyraz, Hakan. “Bir Değer Olarak Arkadaşlık”. *Cogito*, sy. 68-69 (2012): 196-203.
- Robbins, Anthony. *Sınırsız Güç*, çev.: Mehmet Değirmenci. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1993.
- Sadıkoğlu, İlhan. “Modern Türk Edebiyatı İçinde Nuri Pakdil’in Edebiyat Dergisinin Yeri ve Rolü”. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2013.
- Sağlık, Şaban. “Yaşayarak Yazan, Yazarak Yaşayan Bir Yazar Nuri Pakdil”. *Hece* 8, sy. 85 (2004): 93-106.
- Saint-Exupery, Antoine de. *Savaş Pilotu*, çev.: Nuriye Yiğitler. İstanbul: Kafekültür Yayıncılık, 2015.
- Salan, Zahide ve Fehime Yeşim Gürani. “Kutsal Mekânda Işığın Tanrı Metaforu”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 28, sy. 2 (2019):18-30.

- Sambur, Bilal. "Dinî Tecrübe". *Din Psikolojisi*. Ed. Mustafa Doğan Karacoşkun, 215-224. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- Sarı, Osman. "Uzun İnce Bir Yolda Nuri Pakdil". *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 89-96. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- Sarıkaya, Berat ve Zeynep Şeren. "İnsan Sorumluluğu ve Fiillerine Etkisi Bağlamında Sabır ve Tevekkül Kavramları". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6. sy. 12 (2017): 68-88.
- Sarıoğlu, U. Sevtap. "Yöneticilik Ve Liderlik Ayırımında Kişisel Farklılıkların Rolü". *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 6, sy. 1(2014): 122-136.
- Sayar, Kemal. "Dilimin Döndüğü Kadar Sustum: Bir Sessizlik Eylemcisi Olarak Nuri Pakdil". *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 315-319. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- Sert, İsmail. "Nuri Pakdil'in Kaleminin Etkileme Gücü". *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 339-343. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- Sönmez, Veysel. "Eğitim Ortamında Sevgi". *H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy. 2 (1987): 65-77.
- Su, Hüseyin. "Nuri Pakdil'de Red Düşüncesi ve Bu Düşüncenin Hayatındaki Açılımı". *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 299-308. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- Şahin, Emir Ali. "Nuri Pakdil'in Şiir Coğrafyasında Kudüs". *Akademik Platform* 2, sy. 1 (2018): 69-78.
- Şahin, Harun. "Yahya Kemal Beyatlı'nın Eserlerindeki Değerler Ve Bu Değerlere Yönelik Türkçe Öğretmeni Adaylarının Görüşlerinin İncelenmesi". Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2018.
- Şahin, Nurullah. "Cengiz Aytmatov'un Eserlerinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi ve Ortaokul Türkçe Ders Kitapları İçin Metin Önerileri". Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2017.
- Şakar, Cemal. "Edebiyat Dergisinin Önemi ve İşlevi". *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 333-338. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- _____. "Nuri Pakdil'in Tarih Perspektifi". *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 113-120. Ankara: Hece Yayınları, 2013.

- Tan, Mehmet. “Arkadaşlığın Sosyolojisi: Değişen Arkadaşlık İlişkileri Üzerine Bir Araştırma”. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2019.
- Taplamacıoğlu, Mehmet. *Din Sosyolojisi*. (A.Ü.İ.F. Yayınları, 1975.
- Tarhan, Nevzat. *İnanç Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Tarhan, Sinem ve Hasan Bacanlı. “Sürekli Umut Ölçeği’nin Türkçe’ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *The Journal of Happiness & Well-Being* 3, sy. 1 (2015): 1-14.
- TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr/>
- Temel, Ali Ulvi. “Düşünce ve Edebiyat Açısından Nuri Pakdil’in Ortadoğu Algısı”. *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*. Ed. Hüseyin Su, 105-111. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- Turan, Selahattin ve Dilek Aktan. “Okul Hayatında Var Olan Ve Olması Düşünülen Sosyal Değerler”. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 6, sy. 2 (2008): 227-259.
- Tümer, Günay. “Çeşitli Yönleriyle Din”. *A.Ü.İ.F. Dergisi* 28, sy. 1 (1987): 213-220.
- _____. “Din”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9: 312-320. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Türer, Celal. *William James’in Ahlâk Anlayışı*. Ankara: Elis Yayınları, 2005.
- Türk, İbrahim. “Değerler Eğitiminde Saygı”. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2019.
- Uçan, Hilmi. “Nuri Pakdil: “Gözlem, Sorumluluk Duygusu, Sorgulama Ve Yazı(n)ın Sancısı””. *Hece* 8, sy. 85 (2004): 173-180.
- Urhan, Veli. “Nuri Pakdil’in Edebiyat Eyleminde Umut Eksenleri”. *Edebiyat Eylemi ve NuriPakdil*. Ed. Hüseyin Su, 407-411. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- Uyar, Beyzanur. “Nuri Pakdil’in Tiyatrolarında Kavramlar”. Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, 2019.
- Uygun, Ayşe. “Kentleşme Sürecinde Ahlâki Değerler”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.
- Uysal, Enver. “Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsanî Erdemler–İslâmî Erdemler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12, sy. 1 (2003): 51-69.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Bilgi ve Değer*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016.

- Üste, R. Bahar. “İnsan Hakları Eğitimi ve İlköğretimdeki Önemi”. *Ege Akademik Bakış Dergisi* 7, sy. 1 (2007): 295–310.
- Webmaster Portalı, “Blues Nedir?”, erişim 16 Ocak 2020, <https://wmaraci.com/nedir/blues>
- Yalsızuçanlar, Sadık. “Düşüncenin Örtüsü ‘Sükût Sûretinde’n Dilegeliş Öyküsü”. *Hece* 8, sy. 85 (2004): 49-59.
- Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı ve Din Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi, 2007.
- Yavuz, Kerim. “Din Psikolojisinin Araştırma Alanları”. *Atatürk Ü.İ.F. Dergisi*, sy. 5 (1982): 87-108.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Bezm-i Elest”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 106-108. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.
- Yeğın, Hüseyin İ. “Din Psikolojisi Açısından Kutsal Mekân İnsan İlişkisi”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17, sy. 27 (2012): 53-91.

